

Izzivi pristopov k izboljševanju spletne dostopnosti

Challenges of approaches to improving web accessibility

Andrej Krajnc¹

IZVLEČEK: Koncept spletna dostopnost podaja izhodišča za zagotovitev dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij za vse uporabnike, zlasti pa za osebe z različnimi oblikami oviranosti. Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij javnih organov (ZDSMA) iz leta 2018 predstavlja uredbo minimalne harmonizacije in je povzetek direktive EU. Čeprav je od sprejetja tega zakona minilo že nekaj let, je stanje v Sloveniji še vedno razmeroma nerazvito. V Sloveniji je razmeroma malo dobre prakse, hkrati pa se pojavljajo tudi rešitve, ki niso povsem ustrezne. V prispevku so zato povzete opredelitve in izzivi pristopov k izboljševanju spletne dostopnosti. Izpostavljeno je, da je treba zvišati nivo zavedanja in da je skrb za spletno dostopnost proces, h kateremu je treba pristopiti celovito. Podane so dileme uporabe orodij za analizo spletne dostopnosti in težave z vtičniki.

KLJUČNE BESEDE: spletna dostopnost, spletišča, rešitve, izzivi

ABSTRACT: The concept of web accessibility provides the basis for ensuring accessibility of websites and mobile apps for all users, primarily for persons with a disability. The Accessibility of Websites and Mobile Applications Act from 2018 represents a regulation of minimal harmonization and it summarizes the EU directive. Although the act was adopted several years ago, the situation in Slovenia is still relatively undeveloped. In Slovenia, there is relatively little good practice, and solutions that are not entirely appropriate appear. Therefore, the article summarizes definitions and challenges of the approaches to web accessibility enhancement. It is stressed that the awareness level must be raised and a comprehensive approach to web accessibility is required. The dilemmas of using web accessibility analysis tools and problems concerning plug-ins are presented.

KEYWORDS: web accessibility, websites, solutions, challenges

1 Uvod

V zadnjem času se vedno več govori o spletni dostopnosti. Gre za koncept, po katerem moramo prilagoditi spletišča tako, da bodo dostopna tudi za vse osebe z različnimi oblikami oviranosti oziroma za ranljive skupine in druge uporabnike naših spletišč, kot so npr. starejše osebe. Težave pri uporabi spleta pa nimajo le pripadniki ranljivih skupin. Hitro se lahko zgodi, da se mora npr. ob težji bolezni, poškodbi ali operaciji vsak od nas soočiti s katero od težav, ki jih imajo pripadniki ranljivih skupin.

Evropska unija je 2. decembra 2016 izdala dokument *Direktiva (EU) 2016/2102 Evropskega parlamenta in Sveta o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij organov javnega sektorja* (Evropska unija, 2016). Kot določa standard *Web Content Accessibility Guidelines* (WCAG), so spletišča dostopna, če izpolnjujejo smernice, ki jih definira Konzorcij za svetovni splet (World Wide Web Consortium, W3C) (Web, 2018). Od leta 2015 obstaja tudi evropski standard EN 301/549, *Accessibility requirements for ICT products and services* (2021), ki naslavlja spletno

¹ Mag. Andrej Krajnc, Institut informacijskih znanosti (IZUM), Maribor, Slovenija, andrej.krajnc@izum.si.

dostopnost in temelji na smernicah WCAG. Ta standard je bil preveden v slovenščino, in sicer kot *Zahteve za dostopnost izdelkov in storitev IKT, SIST EN 301 549 V3.2.1:2021* (2022).

V Sloveniji to področje obravnava leta 2018 sprejeti *Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij* (dalje ZDSMA) (2018). Zakon predstavlja uredbo minimalne harmonizacije in je povzetek direktive EU. Med drugim določa, da se za prilagoditev spletišč, objavljenih pred 23. 9. 2018, zakon začne uporabljati 23. 9. 2020, za druga spletišča 23. 9. 2019, za mobilne aplikacije 23. 6. 2021 in za vsebino na ektranetu in intranetu, objavljeno pred 23. 9. 2019, po bistveni prenovi teh spletišč.

Čeprav je od sprejetja zakona minilo že pet let, je stanje v Sloveniji še vedno razmeroma nerazvito. Zaznati je, da veliko ustanov in lastnikov spletišč še zdaj ne ve, kaj je to spletna dostopnost, in da bi morali že upoštevati spremembe na svojih spletiščih. Prav tako je mogoče zaznati, da ob upoštevanju sprememb nastajajo dileme in izzivi, saj se ne ve točno, kako pristopiti k tovrstnim projektom. V Sloveniji je razmeroma malo dobre prakse, razmeroma malo je dobrih strokovnjakov, hkrati pa se pojavljajo tudi rešitve, ki niso ustrezne.

Na posvetu o stanju spletne in digitalne dostopnosti v Sloveniji leta 2023 je bila predstavljena tudi raziskava *Stanje dostopnosti javnih spletnih strani*, ki jo je opravil Zavod za digitalno dostopnost A11Y.si. Čeprav so na mnogih spletiščih že poskušali izboljšati spletno dostopnost, je glede na raziskavo več kot 98 % javnih internetnih strani nedostopnih. Tudi če se je delalo na izboljšanju spletne dostopnosti, so na spletišču ostala določena neskladja. Razloge za neurejeno spletno dostopnost gre iskati v pomanjkanju informacij in odgovornosti, v pomanjkanju strokovnjakov in ne nazadnje tudi v tem, da ni posledic za tiste, ki ne uredijo spletne dostopnosti svojih spletišč. (Digitalni, 2023)

V članku je zato opisanih nekaj izzivov, s katerimi se srečujejo praktično vsi, ki se odločijo, da bodo na svojih spletiščih izboljšali spletno dostopnost. Opisano temelji na dolgoletnih izkušnjah pri različnih projektih, v katere je bil že od leta 2011 vključen avtor tega prispevka. Za razumevanje izzivov je najprej treba opredeliti nekaj osnovnih pojmov in pristopov.

2 Osnovni pojmi in smernice za spletno dostopnost

Zakon ZDSMA (2018) ureja ukrepe za zagotovitev dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij zavezancev. Med zavezanca uvršča vse državne organe, organe samoupravnih lokalnih skupnosti in osebe javnega prava po zakonu, ki ureja javno naročanje. Med izjeme po 3. členu tega zakona se uvrščajo spletišča in mobilne aplikacije javne radiotelevizije in drugih organov, ki opravljajo javno službo radiotelevizije, in spletišča in mobilne aplikacije vrtcev ter osnovnih in srednjih šol, kar pa ne velja za vsebino spletišč in mobilnih aplikacij, ki se nanaša na osnovne informacije o zavodu, informacije o vpisnem postopku in druge upravne informacije, kot so na primer šolski koledar in urniki. Če so te informacije dostopne v skladu s tem zakonom prek drugega spletišča ali mobilne aplikacije, jih ni treba zagotavljati na spletišču ali v mobilni aplikaciji vrtca, osnovne ali srednje šole.

V istem členu se med izjeme uvrščajo še:

1. pisarniške datoteke, objavljene pred 23. septembrom 2018, razen če je taka vsebina potrebna za vodenje upravnih postopkov;
2. predhodno posnete medijske vsebine, objavljene pred 23. septembrom 2020;
3. v živo predvajane medijske vsebine;

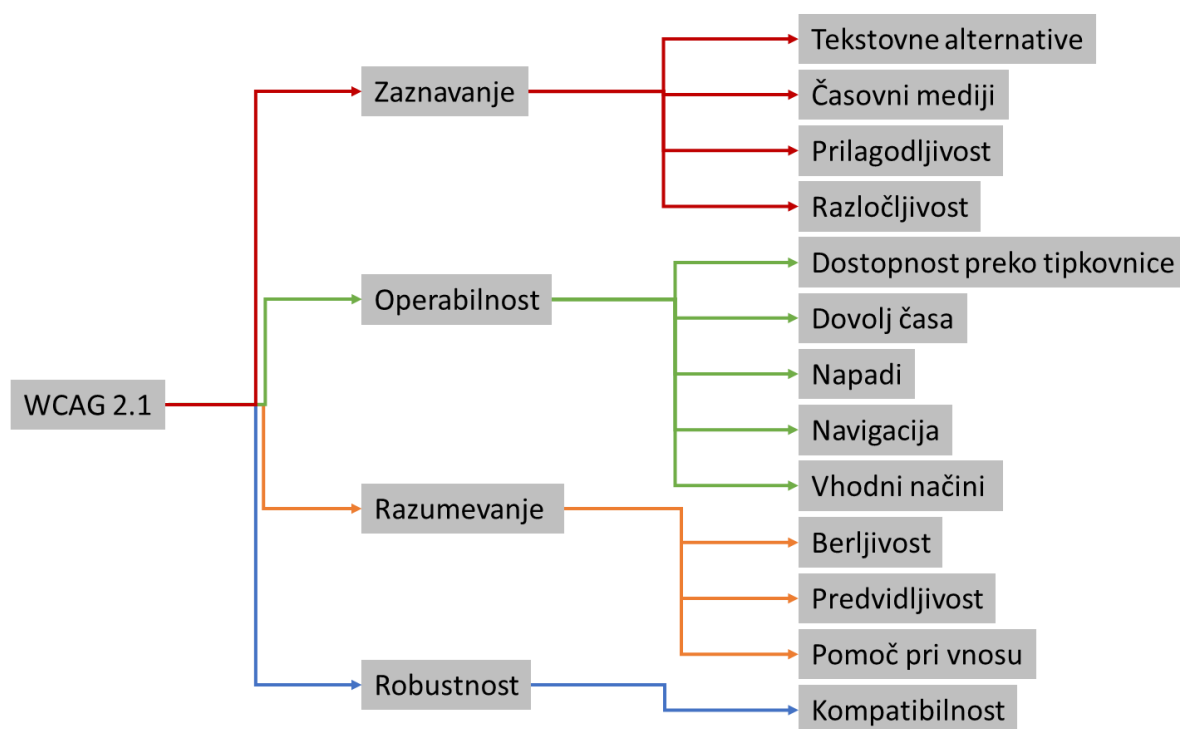
4. spletni zemljevidi in storitve kartiranja, če so bistvene informacije o zemljevidih, namenjenih navigaciji, zagotovljene na dostopen digitalen način;
5. vsebina, ki jo dodajo tretje osebe in ki je zavezanec ne financira in ne razvija ter ni pod njegovim nadzorom;
6. reprodukcije del kulturne dediščine, ki ne morejo biti v celoti dostopne, ker zahteve glede dostopnosti niso združljive bodisi z ohranitvijo bodisi s kakovostjo reprodukcije del kulturne dediščine (na primer kontrast) ali ni avtomatiziranih in stroškovno učinkovitih rešitev, s katerimi bi brez težav ustvarili izveček besedila rokopisa ali drugih del kulturne dediščine in ga preoblikovali v obliko, združljivo z zahtevami glede dostopnosti;
7. vsebina arhiviranih spletišč in mobilnih aplikacij, ki ni potrebna za vodenje upravnih postopkov in se po 23. septembru 2019 niti ne posodablja niti ne ureja.

Zakon sicer ureja ukrepe za zagotovitev dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij zavezancev za vse uporabnike in izpostavlja uporabnike z različnimi oblikami oviranosti, vendar ti v tem zakonu niso posebej opredeljeni. Za skupine oseb z različnimi oblikami oviranosti ni poenotene kategorizacije, zato se uporabljajo različne opredelitve, kot navaja Debevc (2021, 13–24).

V okviru spletne dostopnosti se med ranljivimi skupinami pogosto omenjajo senzorno ovirane osebe (slepi, slabovidni, gluhi in naglušni), gibalno ovirane osebe (paraplegiki, tetraplegiki), kognitivno ovirane osebe (osebe po poškodbi glave in možganov, osebe s težavami v duševnem zdravju, osebe z nevrološkimi motnjami) ter osebe, starejše od 65 let. Ob težjih boleznih, poškodbah ali operacijah se lahko kateri koli uporabnik spleta sooči s katero od težav, ki jih imajo pripadniki ranljivih skupin.

Določene ranljive skupine si ob uporabi spleta pomagajo s podpornimi tehnologijami (angl. *assistive technology*). Gre za različne vrste programske in strojne opreme, ki ranljivim skupinam omogočajo uporabo spleta. Med najbolj znane primere podporne tehnologije spadata bralnik zaslona in brajeva vrstica, v praksi pa lahko najdemo še številne druge podporne tehnologije, kot so orodja za povečevanje vsebin na zaslonu, orodja za nastavljanje barv, orodja za podnaslavljanje, slušni aparati, prilagojene miške, tipkovnice in različne alternativne metode vnosa besedila in zvoka.

Smernice za spletno dostopnost (Web Content Accessibility Guidelines, WCAG) definira Konzorcij za svetovni splet (W3C) v okviru Pobude za spletno dostopnost (Web Accessibility Initiative, WAI). Verzija WCAG 2.1 je bila objavljena leta 2018, vsebina pa je razdeljena v štiri temelje spletne dostopnosti (zaznavanje, operabilnost, razumevanje, robustnost). Standard WCAG 2.1 zaobjema 13 smernic, ki opisujejo osnovne cilje, h katerim bi morali vsi stremeti, da bi spletne vsebine postale dostopne. Za posamezne smernice so definirani kriteriji uspešnosti, s katerimi preverimo skladnost s smernicami. Obstajajo tri stopnje skladnosti s standardom: A (nizka), AA (srednja) in AAA (visoka). Za skladnost z zakonom je treba zagotoviti srednjo stopnjo skladnosti (AA) (Dostopnost, 2015).



Slika 1: WCAG 2.1 – temelji in smernice (Vir: avtor)

Analizo spletne dostopnosti lahko izvajamo na različne načine. Najpreprostejši je poenostavljeni ali hitri pregled, pri katerem večina analize temelji na uporabi avtomatskih spletnih orodij (npr. WebAim WAVE), razmeroma malo pa je ročnega pregleda, ki bi ga izvajali različni uporabniki. Veliko primernejši je poglobljeni pregled, kjer ob uporabi avtomatskih spletnih orodij poteka še ročna analiza, ki jo izvajajo različni uporabniki iz različnih ranljivih skupin. Rezultati takšnih poglobljenih analiz so veliko boljši in nam dajo veliko boljši vpogled, v kolikšni meri je spletišče dostopno.

3 Zavedanje in odnos ljudi do spletne dostopnosti

Za uspešno doseganje spletne dostopnosti sta zelo pomembna zavedanje in odnos ljudi do spletne dostopnosti. Če so vsi deležniki zavezani izboljšanju spletne dostopnosti, bo rezultat boljši. Proces izboljševanja spletne dostopnosti je kompleksen in kompleksni projekti praviloma uspejo le, če imajo vsi vpleteni ustrezen odnos in skupno željo, da bi dosegli cilj.

Kot pri vsakem drugem projektu je tudi pri procesu izboljševanja spletne dostopnosti zelo pomembno dobro sodelovanje med vsemi deležniki skozi vse faze projekta. Običajno je projektna skupina kar velika, saj jo sestavljajo predstavniki naročnika, implementatorji spletišča in izvajalci analiz spletne dostopnosti. Za uspešnost projekta je potrebno veliko komunikacije v različnih oblikah in v različnih sestavah, predvsem pa mora vse vpletene povezovati zavezanost spletni dostopnosti.

V praksi pogosto ni tako. Nekateri deležniki nimajo zadostnega zavedanja in odnosa do spletne dostopnosti. Nekateri zavezanici uberejo najhitrejšo pot, posledično je spletna dostopnost izboljšana le minimalno. Na spletišču se opravijo le osnovne dopolnitve, večina preostalih opravil se odlaga na kasnejši čas. Velikokrat odgovorni odlašajo z dopolnitvami, vse dokler ni

res nujno. Na spletiščih in v njihovih vsebinah pa se v takih primerih le še bolj kopičijo težave glede spletne dostopnosti.

4 Skrb za spletno dostopnost je proces

Skrb za spletno dostopnost ni enkraten dogodek, temveč gre za proces. Ko dopolnimo spletišče in zagotovimo spletno dostopnost, še nismo zaključili dela.

Večina spletišč ni statičnih, temveč se dopolnjuje z novimi vsebinami. Vsaka nova vsebina lahko z vidika spletne dostopnosti predstavlja potencialni problem. Četudi se ustvarjalci vsebin trudijo delati v skladu s smernicami in priporočili za spletno dostopnost, se hitro prikrade kakšna napaka, s katero spletno dostopnost poslabšamo.

Občasno se na spletišče dodajo nove funkcionalnosti, ki jih v času preverjanja spletne dostopnosti tam še ni bilo. Nove funkcionalnosti z novimi elementi so z vidika dostopnosti lahko problematične, saj gre pogosto za nove elemente, ki še niso bili preverjeni.

Pred časom smo se soočili z razmerami epidemije koronavirusa, na marsikaterih spletiščih so se na hitro dodale nove funkcionalnosti, ki so omogočale delo, šolanje itn. v virtualnem okolju. Ker so bile funkcionalnosti spletišč dodane zelo na hitro, pogosto niso bile pripravljene v skladu s smernicami in priporočili za spletno dostopnost.

Spletna dostopnost se lahko poslabša tudi iz tehničnih razlogov. Novejše verzije programske opreme (operacijski sistem, brskalnik, bralnik zaslona itd.) lahko prinesejo drugačno obnašanje spletišča.

Zakon ZDSMA temelji na smernicah WCAG, ki se vsakih nekaj let dopolnjujejo. Uvajajo se nove zahteve, hkrati pa se nekoliko dopolnijo že obstoječe zahteve. Tako se lahko zgodi, da je spletna stran skladna s starejšo verzijo, ni pa več skladna z najnovejšo verzijo smernic WCAG.

Zato pri spletiščih ni dovolj, da se opravi le enkratno preverjanje spletne dostopnosti, temveč je treba periodično preverjati, ali je spletišče še skladno s smernicami za spletno dostopnost. Seveda tega ni mogoče izvajati po čisto vsaki spremembi na spletišču, je pa smiselno opredeliti periodičnost in metode preverjanja.

5 Celovit pristop pri analizi spletne dostopnosti

Zelo pomembno je, da se pri procesu analize spletne dostopnosti uporablja celovit pristop. To pomeni, da se ne zanašamo le na rezultate raznih spletnih orodij za analizo, temveč v analizo vključujemo tudi pripadnike ranljivih skupin.

V praksi se še vedno prepogosto dogaja, da se pri analizi spletne dostopnosti upoštevajo le rezultati spletnih orodij. Ta orodja sicer resda v marsičem nakažejo, kje so problemi na spletišču, vendar pa marsikaterega problema ne zaznajo in tako rezultati analiz s takšnimi orodji pri presoji spletne dostopnosti ne morejo veljati za merodajne.

Če so v analizo spletne dostopnosti vključeni tudi pripadniki ranljivih skupin, so rezultati takšnih analiz veliko boljši, saj se tako najde več stvari, ki jih je treba izboljšati. Pripadniki ranljivih skupin predstavljajo veliko dodano vrednost pri opravljenih analizah, saj lahko le oni najboljše povedo:

- kako je spletišče dostopno z bralnikom zaslona,

- kakšna je dostopnost pri navigaciji s tipkovnico in
- ali so vse najpomembnejše informacije predstavljene v znakovnem jeziku (od leta 2021 je ta zahteva vpisana v Ustavo Republike Slovenije).

V praksi je treba čim bolj upoštevati slogan »Nič o nas brez nas« (angl. *»Nothing about us without us«*). Ta slogan sporoča, da se pri aktivnosti, ki se tiče določene skupine ljudi, ne sme pozabiti ravno na to skupino ljudi, ki mora biti ves čas vključena v proces analize spletne dostopnosti.

Tipično se v proces analiz spletne dostopnosti vključujejo pripadniki različnih ranljivih skupin, kot so predstavnik slepih in slabovidnih, predstavnik gluhih in naglušnih, gibalno ovirana oseba, kognitivno ovirana oseba in predstavniki drugih ranljivih skupin.

6 Neskladnost spletnih orodij za analizo spletne dostopnosti

Na spletu lahko najdemo zelo veliko orodij za analizo spletne dostopnosti. Ta orodja lahko zelo dobro pokažejo, kakšne težave na tem področju ima določeno spletišče. Nekatera orodja so plačljiva, nekatera pa so prostodostopna in kot takšna na voljo za uporabo vsem zainteresiranim. Nekatera orodja so implementirana kot spletišča (kamor vpišemo spletni naslov, ki se analizira), druga implementiramo kot vtičnike za brskalnik ali pa jih namestimo na osebni računalnik. Orodja se spreminjajo skozi čas, nekatera med njimi so vedno bolj popularna, nekatera stagnirajo. Med najbolj znana takšna spletna orodja spadajo WebAIM Wave, AChecker, Lighthouse, axe, SiteImprove, DubBot, Tenon, v praksi pa se uporabljajo še številna druga.

Različna orodja najdejo veliko istih težav glede spletne dostopnosti, vendar vseeno opazamo precejšnjo neskladnost med njimi. Ugotavlja se, da orodja lahko zaznavajo različne napake. Žal ne obstaja eno referenčno orodje, ki bi bilo najboljše in bi našlo vse napake. Dogaja se tudi, da so na spletišču napake, ki jih ne zazna nobeno od spletnih orodij. In nasprotno – včasih orodja opozarjajo tudi na nekaj, kar v resnici sploh ni problem.

Takšne razlike med orodji se pojavljajo, ker orodja ne zaznavajo spletišč na enak način. Spletišča so tudi vedno bolj kompleksna in vsebujejo novejša naprednejša elemente, ki jih določena orodja še ne prepoznajo na pravilen način.

Neskladnost spletnih orodij povzroča precej težav vsem deležnikom projektov za izboljšanje spletne dostopnosti. Zelo hitro se namreč lahko pojavijo situacije, ko nekdo meni, da je na osnovi določenih orodij dosegel ustrezno spletno dostopnost, nekdo drug pa na osnovi uporabe drugih orodij trdi, da spletišče ni dostopno. Ker nobeno od orodij ni prepoznano kot referenčno orodje niti v EU, se je tovrstnim konfliktom težko izogniti. Zato se v praksi za preverjanje spletne dostopnosti uporabi več različnih orodij.

Zagotovo si vsi želijo, da bi se sčasoma uveljavilo eno referenčno orodje, vendar smo verjetno od tega še kar precej oddaljeni.

7 Nujnost preverjanja spletišč z bralnikom zaslona

Ena od najpogostejših težav pri analizi spletne dostopnosti je ta, da se pozablja na analizo, ki bi jo izvedli uporabniki bralnika zaslona. Ti so slepe in slabovidne osebe, ki poleg bralnika

zaslona tipično uporabljajo še brajevo vrstico. Prikaz na brajevi vrstici in izgovorjava bralnika zaslona dajeta uporabniku informacijo o tem, kaj je na spletišču.

Obstaja kar nekaj bralnikov zaslona. V Sloveniji je na operacijskem sistemu Microsoft Windows najbolj razširjen JAWS (Job Access With Speech), ki je plačljiv. V zadnjem času se v okolju Windows vse bolj uveljavlja tudi prostodostopni bralnik NVDA (NonVisual Desktop Access). Veliko operacijskih sistemov ima že vgrajen bralnik zaslona. Na Microsoft Windows je to Narrator, na Apple macOS je to iOS, na tvOS je to VoiceOver, na Google Android obstaja Talkback, na Amazon Android se bralnik imenuje VoiceView, na Chrome OS je to ChromeVox, na operacijskem sistemu Linux pa obstajata Speakup in Orca.

Preverjanje z bralnikom zaslona je nujno, saj ga nobeno drugo orodje ne more nadomestiti. Precej je težav, ki jih ni mogoče izslediti drugače kot z uporabo bralnika zaslona.

Najboljšo analizo dostopnosti z bralnikom zaslona naredijo seveda njegovi stalni uporabniki, torej slepi in slabovidni. Ti namreč najboljše poznajo bralnike zaslona in tudi najboljše vedo, kako se le-ti uporabljajo.

Delno lahko spletišče z bralnikom zaslona preverijo tudi drugi. Prostodostopni bralnik NVDA je v zadnjem času zelo napredoval in se zelo približal plačljivim bralnikom zaslona, kot je npr. JAWS. Vsak lahko na svoj računalnik naloži NVDA in lahko v veliki meri že sam preveri, kako se obnaša spletišče ob uporabi tega bralnika.

Glede na to, da tudi slepi in slabovidni v zadnjem času uporabljajo najrazličnejše mobilne naprave, ne smemo pozabiti na obnašanje spletišč pri navigaciji z bralnikom zaslona mobilne naprave.

Izkušnje kažejo, da je praktično pri vsaki analizi spletne dostopnosti uporabnik bralnika zaslona našel precej problematičnih stvari, ki na druge načine niso bile najdene. Preverjanje spletišč z bralnikom zaslona je vsekakor nujna aktivnost, ki se je ne sme pozabiti.

8 Nerazumevanje uporabe vtičnikov pri zagotavljanju spletne dostopnosti

Eden največjih problemov na področju spletne dostopnosti je nerazumevanje uporabe vtičnikov, ki se vgrajujejo v spletišče. Mnogi upravljavci spletišč še vedno menijo, da za spletno dostopnost zadoščajo vtičniki. Na spletu namreč lahko najdemo kar nekaj vtičnikov, ki obljublajo boljšo dostopnost.

Na omejitve in zmotnost tega pristopa opozarja Škraba (2022). Zavedati se je treba, da vtičniki izboljšajo le določene vidike, vendar pa se hkrati v praksi zelo hitro zgodi, da po drugi strani celo poslabšajo raven dostopnosti.

Zelo pomembno je vedeti, da vtičniki ne rešijo praktično nobenega resnega problema na spletišču. Če je za uporabnike bralnika zaslona nedostopen neki element na spletišču (npr. meni ali iskalni obrazec), ga noben vtičnik ne bo naredil dostopnega.

Vtičniki delno izboljšujejo spletno dostopnost le slabovidnim, ne naslavlajo pa drugih kategorij ranljivih skupin, kot so slepi, gibalno ovirani itd. Žal to pogosto ni dovolj poudarjeno in se zato ustvarja napačno prepričanje, da so vtičniki namenjeni vsem ranljivim skupinam.

V vtičnikih se tipično nastavlja kontrasti, pogosto pa se implementatorjem zgodi, da je določena kombinacija kontrastov celo slabša od originalnih. S tega vidika lahko rečemo, da je uporaba vtičnikov za spletišče lahko celo škodljiva.

Zato se vse bolj uveljavlja stališče, da mora biti spletišče že v osnovi dostopno na taki ravni, da niso potrebni nobeni posegi, ki jih prinašajo vtičniki. Iz tega sledi, da kdor čuti močno potrebo po uporabi tovrstnih vtičnikov, verjetno ne razume najboljše bistva spletne dostopnosti.

V Sloveniji je uporaba tovrstnih vtičnikov precej razširjena, še posebej v javnem sektorju. Verjetno je delno razlog tudi v tem, da jih je pred leti promoviral tudi Arnes, ki je leta 2019 na svojem portalu Arnes Splet objavil prispevek *Uporaba vtičnika za zagotovitev dostopnosti spletišč* (2019). V prispevku je v prvem stavku zapisano: »Na Arnes Spletu smo dodali nov vtičnik SOGO Dostopnost, s katerim boste lahko na enostaven način zagotovili dostopnost svojega spletišča v skladu z zakonom.« To seveda ne drži, saj tovrstni vtičniki ne zagotavljajo dostopnosti v skladu z zakonom, temveč le delno izboljšajo spletno dostopnost. Je pa vse to verjetno rezultiralo v tem, da so na mnogih spletiščih začeli uporabljati ta vtičnik in da verjetno še danes veliko odgovornih v dobri veri misli, da je na njihovem spletišču prav zaradi tega vtičnika poskrbljeno za spletno dostopnost celotnega spletišča.

9 Popolnost je sovražnik napredka

Aforizem »Popolnost je sovražnik napredka« (angl. *»Perfection is the Enemy of Progress«*) se pripisuje Winstonu Churchill, vendar pa lahko rečemo, da so se ljudje že veliko pred tem zavedali problemov, ki se pojavijo, če pri svojem delovanju težimo k popolnosti. Za veliko življenjskih področij velja, da če preveč težimo k popolnosti glede neke stvari, nas to ovira in zavira pri delu na drugih stvareh. Smiselno je vložiti energijo, da bodo stvari čim bolj opravljene, vendar moramo na neki točki naše aktivnosti zaključiti in se premakniti dalje.

To velja tudi za področje spletne dostopnosti, kjer lahko hitro zapademo v to, da želimo doseči popolnost. Ta pristop bi bil razmeroma dosegljiv pri enostavnejših spletiščih, vendar je veliko spletišč zelo kompleksnih. Kompleksna spletišča lahko vsebujejo več tisoč podstrani. Analiza le-teh in odprava pomanjkljivosti sta časovno in kadrovsko težko izvedljivi.

Zelo pomembna je razvrstitev težav glede spletne dostopnosti po pomembnosti. Med najpomembnejše težave z visoko prioriteto zagotovo spadajo tiste težave, ki se pojavljajo na vseh podstraneh nekega spletišča. Tipično gre za težave, ki se pojavljajo v glavi strani, v nogi strani, v menijih, v iskalnih obrazcih in drugih pogostih elementih. Zelo pomembne so tudi podstrani, ki imajo veliko obiskovalcev. In nasprotno, če je problem prisoten na neki podstrani, ki jo v celem letu obišče le nekaj ljudi ali pa celo nobeden, ima takšna težava manjšo prioriteto.

Spletišča in orodja se pogosto spreminjajo, uporabniki pri brskanju po spletiščih uporabljajo nove pristope in tako se hitro zgodi, da je kakšna stvar problematična z vidika nedostopnosti. V takšnih primerih je pomembno predvsem, kako hitro bo težava odpravljena. Zelo pomembno je, da so odgovorni in skupine izvajalcev, ki skrbijo za spletišča, fleksibilni in da znajo odpraviti težave, ki so se pojavile.

10 Ugašanje nedostopnih spletišč

Veliko starejših spletišč je bilo postavljenih s tehnologijami, ki ne zagotavljajo spletne dostopnosti. Na mnogih od teh spletišč je veliko pomembnih informacij in vsebin, poleg tega

so takšna spletišča lahko zelo pomembna tudi z zgodovinskega vidika, saj nam ponujajo vpogled v dogajanja v preteklih obdobjih.

Ker so ta spletišča spletno nedostopna, se pojavlja dilema, kaj naj naredimo z njimi. Tipično jih je težko ali včasih celo nemogoče dopolniti, da bodo spletno dostopna.

Zato lahko v zadnjem času opazujemo pojav, da se nekatera nedostopna spletišča ugašajo. Pri tem se lahko v določenih primerih s spleta umikajo vsebine, ki imajo veliko informativno ali dodano vrednost. Potreben bo razmislek vseh deležnikov, kaj storiti v tovrstnih primerih. Kaže se potreba, da bi tovrstne vsebine preselili na druga spletišča ali jih ponovno objavili na drugih spletiščih. Hkrati pa bi morali razmisliti, kako bi omogočili, da se spletišča ne bi ugašala. Zakon ZDSMA (2018) dopušča, da se z izjavo pojasni, kateri vidiki oziroma zahteve v projektu prilagajanja za doseg spletno dostopnosti bi za implementatorja predstavljali nesorazmerno breme. Tako bi lahko določene vsebine/strani uvrstili med izjeme. Zakon med izjeme uvršča tudi vsebino arhiviranih spletišč, kar pomeni, da je ena od rešitev tudi ta, da se neko spletišče kategorizira kot arhivirano spletišče. Ne glede na to se ti trije instrumenti (ugašanje, izjava, arhivirano spletišče) ne smejo zlorabljati v situacijah, ko bi bilo možno urediti spletno dostopnost.

Podoben problem se pojavlja na spletiščih, kjer so posamezni sklopi oz. podstrani nastali pred leti na osnovi tehnologij, ki rezultirajo v spletni nedostopnosti. Tudi te vsebine se pogosto umikajo, bi pa bilo smiselno tudi zanje najti neko rešitev, ki bi ustrezala večini.

11 Nadzor nad izvajanjem zakona ZDSMA v praksi

Kot pri vsakem zakonu tudi za Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij velja, da je pomemben nadzor nad izvajanjem zakona v praksi. Če ni nadzora, so zavezanci bolj pasivni, kot bi bili, če bi se nadzor aktivno izvajal.

O nadzoru nad izvajanjem zakona v praksi je govoril v. d. glavnega inšpektorja na Inšpektoratu za informacijsko družbo Dragan Petrovič na posvetu »Digitalni svet brez ovir: posvet o stanju spletne in digitalne dostopnosti v Sloveniji«, ki se je odvijal 14. aprila 2023 v Ljubljani (Digitalni, 2023). Izpostavil je, da se je pred kratkim v Sloveniji oblikoval nov inšpektorat na področju informacijske družbe, ki skrbi za nadzor zakona v praksi. Inšpektorat je začel delovati maja 2021, ko je bil izveden prvi inšpekcijski pregled, in takrat je bil v ekipi edini redno zaposlen. Konec leta 2022 je inšpektorat povečal število zaposlenih na tri sodelavce.

Glavno opravilo inšpektorata do zdaj so bili zlasti poenostavljeni pregledi spletišč. Načrtujejo pa, da bodo intenzivno izvajali tudi poglobljene preglede spletišč in poglobljene preglede mobilnih aplikacij. Zavezancev za spletno dostopnost je 3100 in za pregled vseh bi po oceni Petroviča potrebovali 20 let.

Za inšpektorat predstavlja veliko težavo dejstvo, da ni izbranega enotnega referenčnega spletnega orodja. Na inšpektoratu uporabljajo tri različna spletna orodja za preverjanje, zavezanci pa pogosto uporabljajo druga spletna orodja, zaradi česar se pojavljajo različne razlage glede določenega problema.

Na področju nadzora lahko torej že zaznavamo spremembe in tega bo v prihodnje vedno več. Zavezanci bodo tako morali biti veliko bolj aktivni, kot so bili do zdaj. Skrb za spletno

dostopnost bo morala postati pomembnejša naloga in treba ji bo nameniti več energije, časa in denarja.

12 Zaključek

Zakonodaja na tem področju je jasna. Na spletiščih je treba urediti spletno dostopnost.

Zavezanci imajo pogosto precejšnje težave, kako zagotoviti spletno dostopnost njihovih spletišč. Velika težava je še vedno nepoznavanje tega področja, zato je treba narediti vse, da se vsi zavezanci na tem področju čim bolj izobrazijo.

Precejšnja težava je pomanjkanje strokovnjakov, saj jih je v Sloveniji zelo malo. Se pa pojavlja precej ponudnikov storitev, ki ponujajo hitre rešitve, vendar so le-te pogosto neustrezne in rezultirajo v tem, da je spletišče še naprej spletno nedostopno.

Velika težava je tudi financiranje. Treba bo zagotoviti finančna sredstva za dopolnitve spletne dostopnosti, posebej za spletišča zakonskih zavezancev. Zaželeno je, da se spletna dostopnost spletišč uredi in da ne bomo iskali rešitve v ugašanju spletišč in umikanju vsebin s spletišč.

Še posebej pomembno je določiti prioritete. Vsi skupaj si moramo prizadevati, da je spletna dostopnost najbolj urejena na tistih spletiščih, ki so najbolj pomembna za življenja ljudi. Tam je treba vložiti največ energije in truda.

Pripadniki ranljivih skupin ne želijo biti le pasivni uporabniki spletišč, temveč želijo soustvarjati splet. Naša naloga je, da jim z ureditvijo spletne dostopnosti spletišč to omogočimo.

Reference

Accessibility requirements for ICT products and services. EN 301 549 V3.2.1., 2021. Brussels, European Telecommunications Standards Institute. Dostopno na:

https://www.etsi.org/deliver/etsi_en/301500_301599/301549/03.02.01_60/en_301549v03_0201p.pdf [5. 6. 2023].

Debevec, M., 2021. *Dostopnost digitalnih produktov za vse*. Maribor: Univerzitetna založba UM. Dostopno na: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/526> [5. 6. 2023].

Digitalni svet brez ovir: posvet o stanju spletne in digitalne dostopnosti v Sloveniji. 2023. Ljubljana: Državni svet. Dostopno na: <https://ds-rs.si/sl/novice/digitalni-svet-brez-ovir-posvet-o-stanju-spletne-digitalne-dostopnosti-v-sloveniji> [6. 10. 2023].

Dostopnost spletnih strani, 2015. Ljubljana: Beletrina. Dostopno na: http://insajder.eu/wp-content/uploads/2018/05/Bro%C5%A1ura_Dostopnost-spletnih-strani.pdf [6. 10. 2023].

Evropska unija (EU), 2016. *Direktiva (EU) 2016/2102 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. oktobra 2016 o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij organov javnega sektorja*. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/SL/TXT/?uri=celex:32016L2102> [6. 10. 2023].

Škraba, T., 2022. *Vtičniki za dostopnost*. Izola: Zavod za digitalno dostopnost A11Y.si. Dostopno na: <https://www.digitalnadostopnost.si/strokovno/vticniki-za-dostopnost/> [6. 10. 2023].

Arnes, 2019. Uporaba vtičnika za zagotovitev dostopnosti spletišč, 2019. Ljubljana: Arnes. Dostopno na: <http://splet.arnes.si/2019/09/09/uporaba-vticnika-za-zagotovitev-dostopnosti-spletisc/> [6. 10. 2023].

Web content accessibility guidelines (WCAG), 2.1, 2018. Dostopno na: <https://www.w3.org/TR/WCAG21/> [6. 10. 2023].

Zahteve za dostopnost izdelkov in storitev IKT, SIST EN 301 549 V3.2.1:2021, 2022. Ljubljana: SIST.

Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij javnih organov (ZDSMA), 2018. (Uradni list RS, št. 30/18, 95/21 – ZInfV-A, 189/21 – ZDU-1M in 18/23 – ZDU-10). Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7718> [6. 10. 2023].

Personalizacija v virtualnem učnem okolju Moodle: študija primera Arnes Učilnice

Personalisation in the Moodle virtual learning environment: a case study of Arnes Classrooms

Boštjan Batič¹ in Marta Licardo²

IZVLEČEK: Izobraževalni sistem naj bi zagotavljal inkluzivno učno okolje, kjer je vsak posameznik pomemben in upravičen do enakih možnosti. V članku predstavljamo dejavnosti in funkcionalnosti virtualnega učnega e-okolja Moodle, in sicer na študiji primera e-učilnice, pri kateri smo analizirali potencial za zagotavljanje inkluzivnega učnega okolja, ki temelji na ideji personaliziranega učenja. Pri izvedbi izobraževanj v e-učilnici v Moodlu smo analizirali dejavnosti in funkcionalnosti glede na naslednje kriterije: a) omogočanje aktivnega ustvarjanja vsebin, b) podpora za različne učne stile (ustvarjanje različnih gradiv glede na učni stil), c) omogočanje načrtovanja izobraževanja glede na interese udeleženca izobraževanja, d) omogočanje komunikacije med udeleženci izobraževanja in izvajalci, e) omogočanje sprotne preverjanje napredka oz. znanja. Analiza je pokazala, da namestitev Moodle, ki ga uporabljajo Arnes Učilnice, zagotavlja 18 dejavnosti, s katerimi lahko podpremo personalizirano učenje. Na podlagi različnih učnih stilov to omogoča 17 dejavnosti, 6 dejavnosti omogoča sprotno preverjanje znanja in napredka, prav tako 6 dejavnosti omogoča aktivno ustvarjanje vsebine, načrtovanje izobraževanja in lastne interese pa podpira 24 dejavnosti oz. funkcionalnosti. Arnes Učilnice vsebujejo 8 dejavnosti, ki omogočajo komunikacijo oz. izgradnjo lastne mreže med udeleženci. V Arnes Učilnicah je na voljo 7 funkcionalnosti, s katerimi lahko uspešno načrtujemo izvedbo personaliziranega učenja. Iz rezultatov sklepamo, da orodja v Moodlu omogočajo personalizacijo izobraževanja, kar je pomembno za nadaljnji razvoj izobraževanja in razvoj orodij, s katerimi želimo izboljšati kakovost izobraževalne izkušnje v tem virtualnem učnem okolju.

KLJUČNE BESEDE: personalizirano učenje, Moodle, e-izobraževanje, virtualna učna okolja, inkluzivno izobraževanje

ABSTRACT: The education system should provide an inclusive learning environment where every individual is important and entitled to equal opportunities. This paper presents the activities and functionalities of the Moodle virtual learning environment based on the case study of the e-classroom where the potential for providing an inclusive learning environment based on the idea of personalised learning was analysed. When delivering e-learning courses in Moodle, the tools and activities were analysed according to the following criteria: a) enabling active content creation, b) supporting different learning styles (creating different materials according to learning style), c) enabling planning of the course according to the learner's interest, d) enabling communication between learners and providers, and e) enabling ongoing checking of progress or knowledge. The analysis showed that the Moodle installation used by Arnes Classrooms provides 18 activities that can support personalised learning. Based on different learning styles, this is enabled by 17 activities, online checking of knowledge and progress is enabled by 6 activities, active content creation is enabled by 6 activities, and educational planning and personal interests are supported by 24 activities or functionalities. Arnes Classrooms contain 8 activities that allow communication or networking between participants. Seven

¹ Korespondenčni avtor: Boštjan Batič, prof. fiz. in pthv, Institut informacijskih znanosti, Maribor, Slovenija, bostjan.batic@izum.si.

² Izr. prof. dr. Marta Licardo, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Slovenija, marta.licardo@um.si.

functionalities are available in Arnes Classrooms to successfully plan the implementation of personalised learning. From the results it can be concluded that the tools in Moodle allow personalisation of learning, which is important for further development of training and the development of tools to improve the quality of learning experience in this virtual learning environment.

KEYWORDS: personalized learning, Moodle, e-learning, virtual learning environment, inclusive education

1 Uvod – kako razlikovati med diferenciacijo, individualizacijo in personalizacijo

Med temeljne naloge poučevanja spadata spodbujanje učenja učečih in njihovo sistematično navajanje na samostojno učenje. Bistveno je, da oblikujemo pogoje, ki vodijo v kakovostno učenje in zagotavljajo najvišjo stopnjo kakovostnega izobraževanja učečim različnih profilov. Učitelji morajo načrtovati učni proces tako, da bodo doseženi cilji pedagoškega procesa. Cilj ne sme biti samo učenje dejstev, informacij, konceptov in principov določene stroke, ampak so pomembni razumevanje učne vsebine, samostojno delo in raziskovanje. Odprtost za didaktične inovacije v pedagoškem procesu omogoča, da učeči v izobraževalnem procesu sodelujejo kot partnerji, učitelji pa so v vlogi spodbujevalca in raziskovalca kakovostnega pedagoškega procesa (Plešec Gasparič et al., 2020).

Na učečega osredinjen pristop poučevanja in učenja temelji na konstruktivističnih načelih, pri katerih imajo primarno vlogo učeči, učitelji pa prevzamejo vlogo mentorjev, ki zagotavljajo ustrezno učno okolje in podporo. Takšen pristop v središče postavlja učečega in njegove potrebe. Učitelji naj bi ga redno uporabljali. Poudarek je na aktivnem učenju in poučevanju, razvijanju višjih ravni mišljenja, razvoju kritičnega mišljenja, spodbujanju samostojnosti in odgovornosti za svoje učenje (Cvetek, 2019).

Koncept inkluzivnega izobraževanja, ki vključuje vse učeče, od učiteljev zahteva, da ustvarijo izobraževalni prostor, ki spodbuja stimulatивно poučevanje in učenje. V skladu s tem metodološkim premikom se tradicionalni model enotnega izobraževanja za vse (angl. *one-size-fits-all education*) nagiba k individualiziranemu poučevanju, ki ponuja izhodišče za pravičnost v izobraževanju (Lindner in Schwab, 2020).

Raznolikosti med učečimi za učitelje predstavljajo spodbudo pri vzpostavljanju inkluzivnega učnega okolja, ki ga določata spoštovanje raznolikosti učečih in ustrezno prilagajanje dela. Učna diferenciacija in individualizacija temeljita na razlikah med učečimi ne samo glede vsebinske učne zahtevnosti, temveč tudi glede didaktično-metodične dojemljivosti (Valenčič Zuljan in Kalin, 2020).

V nadaljevanju predstavljamo temeljne pojme, ki se povezujejo s pristopi poučevanja in so osredinjeni na učeče ter omogočajo višjo stopnjo inkluzije.

Diferenciacija

Diferenciacija predstavlja organizacijski ukrep, kjer izobraževalna ustanova oziroma učitelji čim bolj demokratično in humano združujejo udeležence izobraževanja na podlagi določenih učnih ali drugih razlik (znanje, interesi itd.) včasne ali stalne, homogene ali heterogene učne

skupine, da bi jim tako čim bolj prilagodili pedagoški proces in učenje. Pri diferenciaciji gre za ločevanje in spreminjanje določenih učnih dejavnikov (Strmčnik, 1993; Kalin et al., 2022).

Glavni pogoji za učinkovito izvedbo diferenciranega pouka so (Rashidov, 2020, str. 166–167):

- Zahteve za posamezne učeče se ne smejo zmanjšati, pri nalogah je treba upoštevati znanje najslabših in najboljših učečih.
- Učitelj mora imeti zadosten nivo znanja, razvijati mora znanje učečih, sposoben mora biti upoštevati individualne sposobnosti učečih in jih razdeliti v skupine glede na njihovo stopnjo znanja, kar poveča njihove možnosti za učenje, vendar pa učeči lahko po potrebi tudi prehajajo iz skupine v skupino.
- Za večjo učinkovitost je pri organizaciji učnega procesa priporočljivo uporabljati individualne, frontalne in skupinske učne oblike, odvisno od izobraževalnih namenov.
- Na voljo mora biti ustrezno didaktično gradivo (naloge, navodila itd.), redno je treba preverjati in ocenjevati znanje učečih, upoštevajoč njihove kognitivne sposobnosti.

Individualizacija

Individualizacija je opredeljena kot pedagoško načelo, ki od učitelja zahteva, da se poučevanje in učenje čim bolj prilagodita potrebam učečega, še pred tem pa je treba te potrebe tudi prepoznati. Pogosto se pojma diferenciacija in individualizacija pojavljata združeno, večkrat tudi kot sinonima, vendar ju ne smemo istovetiti (Strmčnik, 1993). Nekateri avtorji menijo, da je individualizirano učenje del personaliziranega učenja, saj personalizacija izpolnjuje človekovo željo, da je samostojna osebnost, osebnost pa predstavlja sistemsko kakovost posameznika (Karpenko et al., 2019).

Za individualizacijo je značilno prilagajanje pedagoškega procesa učnim in drugim posebnostim vsakega učečega. Tema o individualizaciji in individualiziranih izobraževalnih programih se največkrat pojavlja v primeru učečih s posebnimi potrebami, ki imajo specifične primanjkljaje, ovire ali motnje (Kupper, 2000; Bateman in Linden, 2006; Kavkler, 2011; Magajna et al., 2008; Pulec Lah, 2005). Načelo individualizacije predpostavlja variiranje učnih ciljev in vsebin, socialnih učnih oblik, učnih metod in drugih ukrepov z namenom vsakemu učencu omogočiti optimalni razvoj ter upoštevati individualne zmožnosti, potrebe in želje učencev (Strmčnik, 2001; Kalin et al., 2008; Blažič et al., 2003).

Prizadevanja za večjo stopnjo individualizacije lahko zasledimo skozi različne smernice in pravilnike, ki jih pripravljajo univerze ali druge organizacije, z namenom prilagajanja študijskega procesa individualnim potrebam študentov (Pravilnik o študentih s posebnim statusom in posebnimi potrebami na Univerzi v Ljubljani, 2022; Pravilnik o študentih s posebnim statusom na Univerzi v Mariboru, 2010; Pravilnik o študijskem procesu študentov invalidov Univerze v Mariboru, 2016; Bera et al. 2010; Licardo in Gajšt, 2016; Pravilnik športnikom prijazno izobraževanje, 2023), kar nakazuje, da je tudi na terciarni ravni izobraževanja individualizacija prisotna in pomembna.

Na terciarni ravni individualizacijo lahko okrepimo z različnimi podpornimi mehanizmi, ki vključujejo boljšo dostopnost študija, prilagoditve v pedagoškem procesu in pri ocenjevanju znanja, izboljšanje socialne vključenosti z uporabo IKT v vseh fazah študijskega procesa ter

prožnih in inovativnih pristopov k poučevanju pa tudi z ustreznim usposabljanjem vseh zaposlenih, ki sodelujejo pri delu s študenti (Tinklin et al., 2004; Murray et al. 2011; Košak Babuder et al., 2018).

Personalizacija

Personalizirano učenje izpostavlja pomen posameznika v procesu izobraževanja. Izobraževalni sistem mora biti prilagojen učečemu, kar se lahko kaže v aktivnostih učečega pri pridobivanju, oblikovanju in ovrednotenju lastnega znanja. Personalizacija je opredeljena širše, kot sta individualizacija in diferenciacija, saj učečemu omogoča izbiro, kaj, kdaj in kako se bo učil. To ne pomeni, da ima pri tem neomejeno in absolutno izbiro, saj ima učne cilje, ki jih je v dogovoru z učečim določil učitelj. Učeči pa lahko sami izberejo načine učenja, ki najbolj ustrezajo njihovim zmožnostim, učnim stilom in predznanju. Primarna razlika med personalizacijo in individualizacijo je v vplivu učečega na regulacijo svojega učenja (Novak, 2020).

Ključni namen zagotavljanja personalizacije v izobraževanju se za učeče kaže v naslednjih petih korakih: raznolikost, odgovornost, inovativnost, sodelovanje in zavzetost (Kallick in Zmuda, 2017).

Ugotovitve kažejo, da personaliziran kurikulum podaljša čas učenčeve osredotočenosti na učne obveznosti in njegovo splošno zavzetost za učenje (Jaros in Deakin-Crick, 2007).

Personalizirano učenje je vedno bolj prisotno tako v e-izobraževanju kot v tradicionalnem izobraževanju. E-izobraževanje se osredotoča na učečega, prav personalizacija učenja pa je tista, ki omogoča večjo osredotočenost nanj. Čeprav ta koncept poučevanja ni nekaj novega, mu je ravno razvoj sodobne tehnologije omogočil lažjo uporabo v praksi (Bregar et al., 2020).

Sodobne tehnologije posameznikom omogočajo, da prilagajajo okolje, v katerem se učijo, tako da ustvarjajo in upravljajo lastno učno mrežo vrstnikov ter uporabljajo različna orodja za povezovanje ljudi in virov, ki ustrezajo njihovim učnim interesom in potrebam (Tu et al., 2012).

Pri e-izobraževanju nam oblikovanje lastne mreže vrstnikov in učiteljev, s katerimi delimo iste interese, omogočajo forumi in klepetalnice, v katere se lahko aktivno vključujemo.

B. Bray in K. McClaskey (2015) sta opredelili razlike v pojmovanju personalizacije, diferenciacije in individualizacije. Po njunem je bistvena razlika, da je personalizacija osredinjena na učečega, medtem ko sta diferenciacija in individualizacija osredinjeni na učitelja, kar je prikazano v tabeli 1.

Tabela 1: Ključne razlike med personalizacijo, diferenciacijo in individualizacijo (povzeto po B. Bray in K. McClaskey, 2015, str. 3)

	Personalizacija	Diferenciacija	Individualizacija
	Učeči	Učitelj	Učitelj
Kako je usmerjeno poučevanje in učenje?	usmerja lastno učenje.	posreduje navodila skupini učečih.	posreduje navodila posameznemu učečemu.
Kako prilagodimo potrebe učečega?	učenje povezuje z lastnimi interesi, potrebami in željami.	prilagaja učne potrebe skupini učečih.	prilagaja učne potrebe posameznemu učečemu.
Kako so učeči vključeni v učenje?	sam izbere, kdaj in kako se bo učil, in tako aktivno sodeluje pri načrtovanju svojega učenja.	prilagaja navodila glede na učne potrebe različnih skupin učečih.	prilagaja navodila glede na učne potrebe posameznega učečega.
Kako načrtujemo cilje?	sam naredi načrt učenja in soustvarja merila uspešnosti; učitelj ga pri tem usmerja.	določi cilje za posamezne skupine učečih, znotraj skupine imajo učeči enake cilje.	vsem učencem določi enake cilje, za učeče, ki so deležni individualne pomoči, pa načrtuje specifične cilje.
Kakšna je strategija učenja?	sam razvije sposobnosti za izbiro primerne tehnologije in učnih gradiv za učenje.	določi tehnologije in učna gradiva za potrebe posameznih skupin učečih.	določi tehnologije in učna gradiva za potrebe posameznega učečega.
Kakšna je podpora pri učenju?	gradi lastno mrežo vrstnikov in učiteljev, ki podpirajo njegovo učenje.	usmerja in podpira medvrstniško učenje znotraj skupine.	usmerja podporo na posameznega učečega, na njegove individualne potrebe.
Kako preverimo znanje?	postane samostojen, dobi vpogled v lastno znanje in ga sprotno preverja, sledi napredku in načrtuje naslednje korake.	s preverjanjem znanja zagotavlja povratne informacije skupinam in posameznikom za napredno učenje.	s sprotim preverjanjem dobi informacije o znanju in delu posameznega učečega ter zanj načrtuje dejavnosti.

Praktičen primer izvedbe personaliziranega poučevanja in učenja (Novak, 2020, str. 9):

- Učeči izbere temo in vire, ki jih bo predelal.
- Učeči sooblikuje namene učenja in kriterije uspešnosti za predstavitev teme.
- Učeči izdelava samostojne izdelke oz. dokaze o sodelovanju z vrstniki.
- Učeči med delom sledi ciljem, večkrat vrednoti svoje delo in si postavi osebne cilje.
- Učeči na izbrani način predstavi obravnavano temo.
- Učeči se samovrednoti, od sošolcev in učitelja pa prejme povratno informacijo, tako lahko načrtuje nadaljnje delo v določenem sklopu oziroma temi.

Personalizirano učenje je zasnovano tako, da manj zavzetim učečim omogoča proaktivno sodelovanje pri izboljšanju slabih učnih rezultatov, ki so v pedagoškem procesu pogosti. Cilj

personaliziranega učenja je aktivno vključiti učeče v proces izobraževanja, ki temelji na njihovih interesih, sposobnostih in močnih področjih, ter tako povečati notranjo motivacijo za boljše učne dosežke in uspeh. Učeči se tako počutijo bolj opolnomočene, ko so vključeni v proces odločanja in ovrednotenja končnih ciljev (Hughey, 2020).

Alamri et al. (2020) personalizirano učenje opredeljujejo kot pristop, ki zagotavlja učne izbire, učne vsebine pa prilagaja posameznikovim učnim potrebam, interesom, ciljem in predhodnim izkušnjam z namenom, da izboljša učenje in spretnosti ter da podpira zadovoljevanje psiholoških potreb in notranjo motivacijo.

2 Virtualna učna okolja

Izvajanje izobraževanj v virtualnih učnih okoljih (Virtual Learning Environments, VLE; v nadaljevanju e-učilnica), kjer izvajalec in udeleženci niso sočasno fizično prisotni, prinaša tako prednosti kot slabosti. Učenje v e-učilnici poteka predvsem s samostojnim predelovanjem učne vsebine skozi različne dejavnosti. Sodobne e-učilnice vsebujejo tako besedilne kakor tudi interaktivne videovsebine. Prednost tovrstnih učnih okolij je, da si lahko vsak posameznik sam določi, kdaj in s kakšnim tempom bo gradivo predelal, in ni odvisen od kraja in časa izvedbe izobraževanja. Najpomembnejša razlika med izobraževanjem na daljavo nekoč in danes je v porastu učnih okolij, ki so vedno bolj individualizirana in prilagojena posameznikom (Možina et al., 2022).

Sistem za upravljanje učenja ali LMS (Learning Management System) se v visokem šolstvu v Sloveniji uporablja predvsem kot orodje za administriranje in le v zelo skromnem obsegu kot orodje za izboljšavo učnih procesov (Bregar in Puhek, 2017).

Primarna vrednost LMS ni več v administriranju izobraževalnega procesa, temveč v izdelavi e-učilnic, ki omogočajo sledenje napredka udeleženca, prepoznavanje njegovih potreb in usmerjanje k optimalni učni izkušnji. V nadaljevanju bomo predstavili Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment), ki je v slovenskem okolju najbolj razširjen. V Republiki Sloveniji so trenutno aktivne 303 namestitve. Moodle se najpogosteje uporablja v osnovnih šolah, vendar je prisoten tudi v visokošolskem izobraževanju (Registered Moodle sites, 2023).

Moodle je učna platforma, zasnovana tako, da skrbnikom in učiteljem ponuja enoten, varen in integriran sistem za ustvarjanje prilagojenih e-učnih okolij. Primarna komponenta Moodlea so učne enote (angl. *courses*), ki vsebujejo dejavnosti in vire. Na voljo je približno 20 različnih vrst dejavnosti, kot so: forumi, slovarji, wikiji, naloge, kvizi, ankete, izbire, igre itd. Glavna prednost te platforme, ki temelji na dejavnostih, je združevanje dejavnosti v smiselna zaporedja in skupine. To nam lahko pomaga pri vodenju udeležencev, ki napredujejo po različnih učnih poteh, in sicer glede na predhodno opravljene dejavnosti. Za komunikacijo med učitelji in učečimi ter med učečimi obstajajo različna orodja, kot so blog, klepet, seznam udeležencev, ki nam pomagajo pri izgradnji skupnosti raziskovanja (Community of Inquiry, Col), kar je že vrsto let vodilna teorija za razumevanje dejavnikov, ki vplivajo na uspešnost učenja v e-izobraževanju (Garrison et al., 1999).

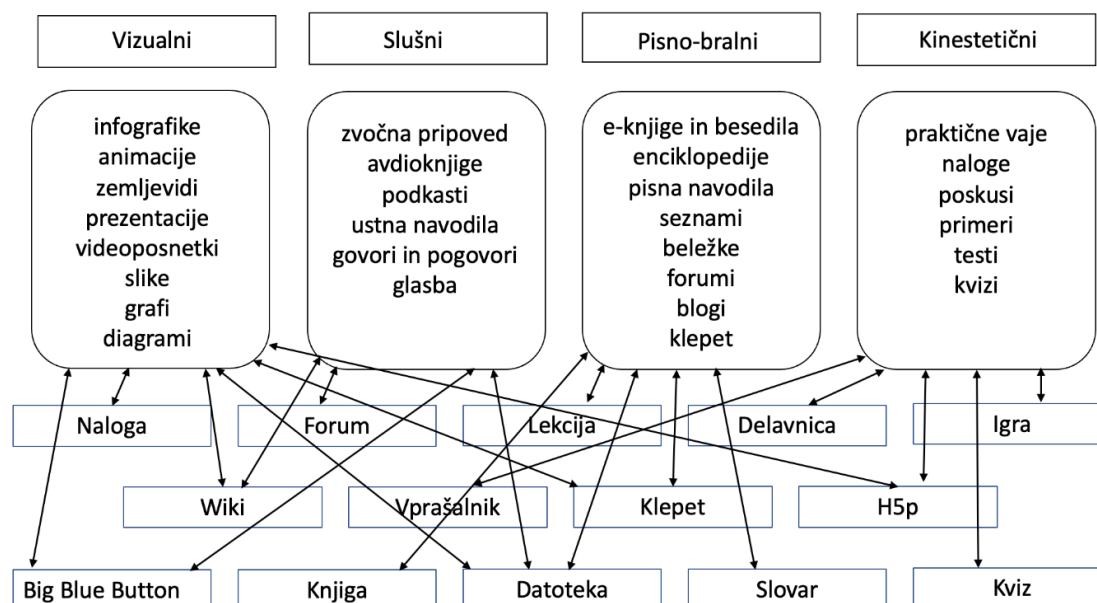
Učiteljem so na voljo ocenjevalna in analitična orodja ter integracija z drugimi sistemi. Prav tako je na voljo več različnih vtičnikov, s katerimi lahko razširimo osnovne funkcionalnosti, ki so integrirane v Moodle. Za razvoj vtičnikov skrbijo programerji, ki razvijejo programsko kodo.

Vtičniki se kot paket namestijo znotraj Moodla. Nameščajo jih lahko samo skrbniki Moodla z administrativnimi privilegiji.

3 Možnosti izvedbe personaliziranega učenja v e-učnem okolju Moodle

Pri personaliziranem učenju ima pomembno vlogo načrtovanje e-učilnice, za kar se uporabijo druga namenska orodja. Velik vpliv na izvedbo personaliziranega učenja imajo učni stili. V Moodlu se personaliziranemu učenju lahko približamo tako, da omogočimo filtriranje posameznih dejavnosti ali virov glede na učne preference posameznika. Filtriranja lahko temeljijo na uporabniškem profilu, skupinah ali zaključenih dejavnostih znotraj posamezne učne enote. Druga funkcionalnost Moodla, s katero lahko vsebino predstavimo na personaliziran način, je Lekcija. Dejavnost Lekcija je sestavljena iz spletnih strani, ki lahko vsebujejo tudi večpredstavne učne vsebine in vprašanja zaprtega tipa. Vsak učenec lahko sledi vsebinam po lastni poti, glede na odgovorjena vprašanja (Papanikolaou in Boubouka, 2020).

Morze et al. (2021) menijo, da personaliziranega pristopa k učenju ni mogoče izvesti brez razumevanja izobraževalnih tehnologij, ki so na voljo na izobraževalnih ustanovah, ter učnih stilov, navad in preferenc učečih. Izvajalec lahko uporablja inovativne tehnologije, kot so mobilno učenje, igrifikacija, formativno in vzajemno ocenjevanje ipd. Zaradi možnosti izbire podajanja učne snovi in informacij je učni proces bolj prilagodljiv in bolje ustreza posameznikovim potrebam. Dejavnosti v Moodlu omogočajo sočasno uporabo učnih vsebin, ki so lahko podane na različne načine, kar izboljša pridobivanje informacij glede na različne učne stile učečih. Pri prilagajanju učnih vsebin glede na učne stile lahko uporabimo model VARK (Visual, Aural, Read/write, Kinesthetic). Model VARK je leta 1987 definiral Neil Fleming (Fleming in Baume, 2006). V Moodlu lahko zagotovimo različne dejavnosti in vire za različne učne stile, slika 1.



Slika 1: Dejavnosti in viri glede na učne stile (Povzeto po Smyrnovi-Trybulski et al., 2022, str. 6796)

4 Namen raziskave

Na podlagi dosedanjih teoretičnih ugotovitev in raziskovanj smo zastavili novo raziskavo, kjer smo preverjali možnosti personalizacije e-učilnice v orodju Moodle, kot ga je zasnoval in prilagodil Arnes (Akademska in raziskovalna mreža Slovenije) za Slovenijo (v nadaljevanju Arnes Učilnica).

Zastavili smo dve raziskovalni vprašanji:

- a) Ali dejavnosti znotraj Moodla omogočajo izvedbo personalizirane e-učilnice?
- b) Ali funkcionalnosti znotraj Moodla omogočajo izvedbo personalizirane e-učilnice?

5 Metodologija: raziskovalna metoda, zbiranje in obdelava podatkov

Opravili smo študijo primera z deskriptivnim pristopom tako, da smo s strokovnega vidika analizirali izbrane dejavnosti in funkcionalnosti e-učilnice glede na predhodno definirane kriterije. Za potrebe analize, ki smo jo izvedli leta 2023, smo pripravili testno e-učilnico prek storitve Arnes Učilnice, ki uporablja orodje Moodle; v času testiranja se je uporabljala Moodlova različica 3.9.18 (<https://ucilnice.arnes.si/>).

V analizo e-učilnice je bilo zajetih 18 dejavnosti in 7 funkcionalnosti, ki bi lahko podpirale personalizirano učenje.

Dejavnosti in funkcionalnosti so bile razdeljene v naslednje štiri sklope:

1. dejavnosti za podajanje učnih vsebin z vidika personalizacije,
2. dejavnosti za preverjanje znanja in pridobivanje povratnih informacij z vidika personalizacije,
3. dejavnosti za medsebojno komunikacijo z vidika personalizacije ter
4. druge dejavnosti in funkcionalnosti, ki zagotavljajo personalizacijo.

Sklopi so bili oblikovani po smernicah za načrtovanje in razvoj izobraževanja na daljavo (IDE, 1998 cit. po Frydenberg, 2002).

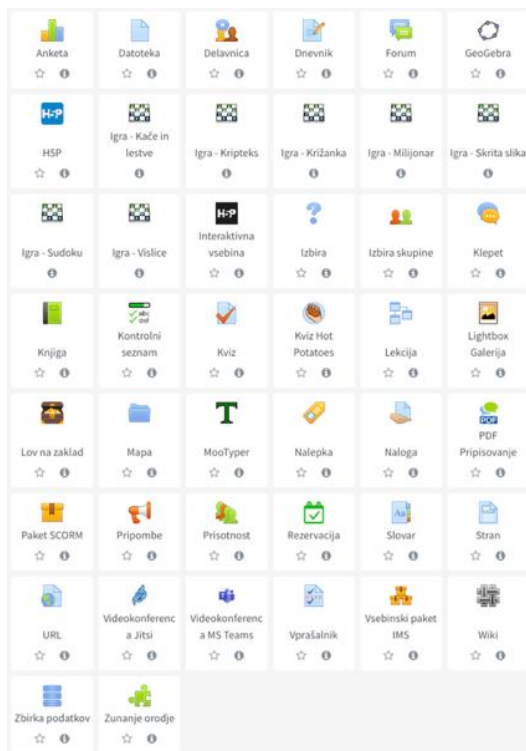
Pri posameznem sklopu smo nato preverili, v kakšni meri izbrana dejavnost ali funkcionalnost podpira personalizacijo. Izbor kriterijev personalizacije e-učilnice je bil oblikovan po definiciji personalizacije v izobraževanju, kot je prikazana v tabeli 1, ki je prirejena po B. Bray in K. McClaskey (2015). Kriteriji temeljijo na tem, ali dejavnost ali funkcionalnost omogoča:

1. aktivno ustvarjanje vsebin,
2. podporo različnim učnim stilom (ustvarjanje različnih gradiv glede na učni stil),
3. načrtovanje izobraževanja glede na interes udeleženca izobraževanja,
4. komunikacijo med udeleženci izobraževanja in izvajalci,
5. sprotno preverjanje napredka oz. znanja.

Z analizo tega, ali dejavnost ali funkcionalnost omogoča dani kriterij (v tabelah 2–5 označeno z X), smo dobili vpogled v to, kako so zadoščeni posamezni kriteriji v določenem sklopu in koliko kriterijem zadosti posamična dejavnost ali funkcionalnost. Dejavnosti in funkcionalnosti, ki so zbrale več »točk«, omogočajo večjo podporo personaliziranemu učenju v primerjavi z drugimi v posameznem sklopu. Rezultati so predstavljeni tako, da analitičnemu opisu posamične dejavnosti in funkcionalnosti sklopa sledi sklepni povzetek s tabelo.

6 Rezultati

Nabor vseh dejavnosti in virov v Arnes Učilnicah iz našega testnega okolja je prikazan na sliki 2. Med posameznimi namestitvami Moodle lahko nastanejo razlike, saj lahko vsak skrbnik sistema omogoči določeno funkcionalnost, ki je integrirana v osnovno namestitev Moodle, in namesti dodatne vtičnike (angl. *plugin*) ter tako razširi osnovno funkcionalnost sistema ali doda novo dejavnost.



Slika 2: Dejavnosti in viri testnega okolja e-učilnice, kot jih omogočajo Arnes Učilnice (<https://ucilnice.arnes.si/>)

6.1 Analiza sklopa dejavnosti za podajanje učnih vsebin

6.1.1 Lekcija

Dejavnost Lekcija učitelju omogoča, da posreduje učno vsebino ali praktično aktivnost na zanimiv način. Lekcijo sestavljajo zaporedne strani z vsebino, ki jih lahko po potrebi vejimo. Med strani z učno vsebino lahko izvajalec postavi strani z vprašanji, ki omogočajo hitro povratno informacijo o usvojenem znanju in razumevanju kar med učenjem in tako spodbujajo aktivno učenje. Učeči ima možnost prehajanja med poglavji v Lekciji in tako sam izbere, kaj želi predelati. Z vidika personalizacije tako lahko povezujemo učenje z željami, potrebami in interesi učečih. Sprotno preverjanje omogoča vpogled v lastno znanje in sledenju napredku.

6.1.2 Slovar

Dejavnost Slovar učečim omogoča, da samostojno ustvarjajo nove vnose, kot so novi pojmi, definicije in viri informacij. Z vidika personalizacije to orodje omogoča aktivno sodelovanje pri načrtovanju učenja glede učnih gradiv in virov. Učeči lahko medsebojno komentirajo nove objave, učitelj pa prevzame vlogo moderatorja. Slovar lahko služi kot vir učnih gradiv, saj je omogočeno navzkrižno povezovanje pojmov s prikazom definicij znotraj spletne učilnice, npr.

v Knjigi. Prav tako lahko pojme iz Slovarja uporabimo v igrah, npr. Vislice. Učeči lahko tako sami kreirajo pomembne pojme in definicije, ki jih želijo ponuditi v igri, s katero dodatno utrdijo svoje znanje. Ko v igri uspešno ugotovijo skrito besedo, se jim izpiše definicija tega pojma.

6.1.3 Zbirka podatkov

Dejavnost Zbirka podatkov je namenjena ustvarjanju in vzdrževanju zbirke podatkov, ki jo lahko gradijo tudi učeči. Zbirka podatkov pri načrtovanju učenja omogoča aktivno sodelovanje na področju učnih gradiv in virov za večjo personalizacijo. Strukturo vnosa podatkov lahko določi učitelj, ki lahko omeji, kateri podatki so obvezni. Ravno tako kot pri Slovarju se lahko vsi vnosi v Zbirki podatkov samodejno povežejo z drugimi besedami ali frazami znotraj e-učilnice, omogočeno je tudi komentiranje. Za razliko od Slovarja v Zbirki podatkov učitelj lahko omogoči medvrstniško ocenjevanje vnosov na podlagi kriterijev uspešnosti, ki jih je predhodno določil v sodelovanju z učečimi. Končno oceno v tej dejavnosti tako določi učitelj, pri tem pa lahko sodelujejo tudi učeči. S tem se izboljša personalizacija pedagoškega procesa.

6.1.4 Wiki

Dejavnost Wiki učečim omogoča, da ustvarjajo spletno mesto, ki je lahko sestavljeno iz več med seboj povezanih strani. Spletno mesto je lahko skupno, ko ga ustvarja več učečih, ali individualno, ko vsak gradi svojo stran Wiki. Tako lahko učeči kreirajo skupne ali individualne zapiske in načrtujejo dejavnosti. Učeči lahko ustvarijo e-knjige oziroma učna gradiva na podlagi tem, ki jih določi učitelj ali učeči. Personalizacijo v tem orodju prepoznamo v usmerjanju lastnega učenja z oblikovanjem personaliziranih zapiskov oziroma izdelavo končnih izdelkov.

6.1.5 H5P (interaktivna vsebina)

Dejavnost H5P je namenjena interaktivnemu podajanju učne snovi; sem spadajo npr. interaktivni videoposnetki, vprašanja tipa povleci in spusti, snemanje govora, eseji (za razliko od odprtega vprašanja v kvizu je mogoča samodejna ocena besedila na podlagi vnaprej določenih kriterijev – besed), interaktivne knjige, nareki itd. Čeprav H5P omogoča takojšno informacijo o pravih odgovorih in oceno posreduje neposredno v redovalnico, ni primeren za ocenjevanje znanja, ker ne preprečuje možnosti goljufanja tako dobro kot kviz, ki lahko naključno poda vprašanje iz baze vprašanj. Od vseh dejavnosti prav H5P najbolje podpira različne učne stile, saj podpira vse. Predpripravljene vsebine, kot so izdelava kolaža fotografij, iskanje z določenim pojmom povezanih točk na sliki, in druge vsebine, ki podpirajo uporabo slikovnega materiala, so namenjene predvsem tistim, ki jim bolj ustreza vizualni učni stil. Za podporo slušnemu učnemu stilu so na voljo možnost uporabe zvočnih posnetkov, snemalnik zvoka, narek in preverjanje izgovorjave besed. Za bralno-pisni učni stil so namenjene dejavnosti, kot so, esej, vstavljanje in pisanje besed v besedilu, označevanje besed, kviz, križanka in druge dejavnosti, pri katerih se učna vsebina podaja predvsem v besedilni obliki. Interaktivni videoposnetek, interaktivna knjiga, navidezna resničnost, 360-stopinjski virtualni ogled pa zagotavljajo podporo kinestetičnemu učnemu stilu. Ena izmed prednosti dejavnosti H5P (interaktivne vsebine) je tudi ta, da lahko vsebino pripravimo zunaj učnega e-okolja Moodle in jo v obliki datoteke .h5p naložimo v našo e-učilnico.

6.1.6 Lov na zaklad

Dejavnost Lov na zaklad učitelju omogoča, da učne vsebine poda glede na geolokacijo. Treba je kreirati različne scene, jim določiti lokacijo na zemljevidu in jih med seboj povezati v želeno zaporedje odkrivanja. Smiselna je uporaba z mobilno aplikacijo, nameščeno na tablici ali

telefonu. Ko učeči pride na pravilno lokacijo, ki mu jo izvajalec poda v namigih, mora tam odgovoriti na zastavljena vprašanja, da dobi namig za naslednjo lokacijo. Z vidika personalizacije dejavnost podpira kinestetični učni stil. Med primere uporabe spada iskanje spomenikov v mestu.

Tabela 2: Sklop dejavnosti za podajanje učnih vsebin v testni e-učilnici glede na kriterije personalizacije

Kriterij	Aktivno ustvarjanje vsebine	Različni učni stili (različne vrste gradiv)	Načrtovanje izobraževanja/lastni interes	Komunikacija med učečimi in učitelji (gradnja lastne mreže)	Sprotno preverjanje napredka/ znanja	Skupaj
Dejavnost						
Lekcija		X	X		X	3
Slovar	X	X	X	X		4
Zbirka podatkov	X	X	X	X		4
Wiki	X	X	X			3
H5P (interakt. vsebine)		X	X		X	3
Lov na zaklad		X	X		X	3
Skupaj	3	6	6	2	3	/

Med dejavnostmi, ki so namenjene podajanju učnih vsebin, največjo personalizacijo omogočata Slovar in Zbirka podatkov (tabela 2), saj izpolnjujeta štiri od petih kriterijev. Dejavnosti omogočata, da lahko učeči aktivno ustvarjajo vsebine, ki podpirajo različne učne stile, in jih medsebojno komentirajo glede na svoje interese. Zbirka podatkov poleg tega omogoča tudi medvrstniško ocenjevanje. Sledijo dejavnosti H5P (interaktivne vsebine), Wiki in Lekcija. Dejavnost H5P ne omogoča samo nalaganja vsebin, temveč učitelju glede na različne učne stile omogoča kreiranje personaliziranih interaktivnih vsebin, ki učečemu ponujajo takojšno povratno informacijo o njegovem napredku. Lov na zaklad ponuja najmanj možnosti za personalizirano učenje.

6.2 Analiza sklopa dejavnosti za preverjanje znanja in pridobivanje povratnih informacij

6.2.1 Kviz

Kviz je dejavnost, ki je namenjena tako pridobivanju kot tudi utrjevanju in preverjanju znanja. Učitelju ponuja več različnih tipov vprašanj, učečim pa takojšno povratno informacijo. Omogoča takojšen pregled in ocenitev znanja pri vseh tipih vprašanj razen pri esejskemu tipu. Je najbolj primerna dejavnost za samodejno ocenjevanje znanja. Ponuja največ možnosti za sprotno preverjanje znanja, vpogled v lastno znanje in sledenje napredka. Kviz lahko uporabimo za končno ocenjevanje ali pa za preverjanje predznanja, na podlagi katerega nam lahko sistem ponudi dodatne dejavnosti.

6.2.2 Naloga

Dejavnost Naloga je namenjena oddaji samostojnih izdelkov učečih. Če jim učitelj to omogoči, lahko nalogo oddajo v različnih oblikah, kot so pisne datoteke, preglednice, fotografije, videodatoteke in avdiodatoteke. Učeči lahko besedilo tudi neposredno vnesejo v obrazec za

oddajo. Naloga omogoča oddajo različnih tipov datotek, tako da lahko vsak posameznik izbere različne strategije, kako bo določeno stvar predstavil, kar razumemo kot del personalizacije.

6.2.3 Delavnica

Podobno kot dejavnost Naloga omogoča tudi dejavnost Delavnica oddajo različnih tipov datotek. Prednost Delavnice je medvrstniško ocenjevanje izdelkov. Oddane naloge se vrednotijo po predhodnih kriterijih, ki jih lahko določi učitelj sam ali v sodelovanju z učečimi. Učeči so tako ocenjeni na podlagi svoje oddane naloge in ovrednotenja nalog drugih. Ta dejavnost lahko služi kot preverjanje in utrjevanje znanja s kritičnim razmišljanjem o izdelkih. Delavnica je glede načrtovanja in izvedbe izredno kompleksna in zahtevna, vendar v smislu personalizacije učečim ponuja aktivno sodelovanje pri načrtovanju učenja. Učeči lahko aktivno sodelujejo pri izbiri kriterijev uspešnosti in zraven ocene svojega dela ocenijo delo drugih, kar od njih zahteva poglobljeno poznavanje področja.

6.2.4 PDF pripisovanje

Dejavnost PDF (Portable Document Format) pripisovanje omogoča skupno označevanje PDF-dokumentov. Učitelj in učeči lahko označijo posamezne dele PDF-dokumenta in se o njih medsebojno pogovarjajo. Učeči si lahko medsebojno všečkajo komentarje in tako izrazijo odnos do posameznih komentarjev. Vsak posameznik si lahko ustvari lastne zapiske in osebne komentarje in si z vidika personalizacije določi, katera poglavja je ali bo predelal in kje je imel težave. Tako usmerja svoje učenje.

6.2.5 Možnost/izbira

Dejavnost Možnost/izbira je namenjena pridobivanju hitrih odzivov učečih, kot je hitro glasovanje glede izbire teme seminarske naloge oz. termina ustnega zagovora. Možnost se lahko koristi tudi kot preverjanje predznanja ali preverjanje razumevanja. Rezultati so lahko objavljeni anonimno ali poimensko. Učeči dobijo takojšnjo povratno informacijo glede svojega odgovora v primerjavi z odgovori drugih, kar je lahko del personalizacije. Če gre za preverjanje znanja in razumevanja, je mogoča primerjava z drugimi. Edina omejitev je ta, da učitelj ne more vnaprej določiti pravilnega odgovora na zastavljeno vprašanje, zaradi česar ta dejavnost ni primerna za samostojno pridobivanje ocene.

6.2.6 Pripombe/odzivi

Dejavnost Pripombe/odzivi je podobna dejavnosti Možnost/izbira, vendar je bolj primerna za pripravo krajših anket. Učitelj dobi obvestilo o rešeni dejavnosti, na voljo mu je analiza odgovorov. Na voljo je več različnih tipov vprašanj glede na vrsto odgovora: več odgovorov, drži/ne drži in besedilni odgovor. Za podporo personalizaciji učenja lahko dejavnost uporabimo za zbiranje povratnih informacij o zadovoljstvu učečih pri predmetu, zbiramo njihove želje in predloge glede nadaljnjih dejavnosti. Rezultati ankete so lahko anonimni ali poimenski, lahko so vidni vsem ali samo učiteljem.

6.2.7 Vprašalnik

Dejavnost Vprašalnik je v osnovi podobna dejavnosti Pripombe/odzivi, vendar ponuja nekaj dodatnih možnosti. Učitelj lahko nastavi frekvenco ponavljanja, ki je lahko dnevna, tedenska ali mesečna. Učeči spremlja svoje in tuje odgovore ter tako sledi svojemu napredku, kar zagotavlja personalizirano učenje. Dejavnost bi se lahko uporabila kot nekakšen dnevnik z vnaprej določenimi vprašanji, na katera bi učeči odgovarjali tedensko, npr. koliko časa so namenili učenju, katero snov so predelali, ali imajo kakšne težave z obravnavano snovjo.

6.2.8 Dnevnik

Dnevnik je dejavnost, ki učečim omogoča, da si zapisujejo razne informacije, ki so jim pomembne. Personalizirano lahko zapisujejo zaključene dejavnosti, predelano snov, morebitne učne težave in načrtujejo naslednje korake pri učenju. Učitelj ima vedno možnost vpogleda v dnevnik in če mora učeči za vpise v dnevnik pridobiti oceno, ga tudi ročno oceni.

Tabela 3: Sklop dejavnosti za preverjanje znanja in pridobivanje povratnih informacij v testni e-učilnici glede na kriterije personalizacije

Kriterij		Različni učni stili (različne vrste gradiv)	Načrtovanje izobraževanja/lastni interes	Komunikacija med vrstniki in izvajalci (gradnja lastne mreže)	Sprotno preverjanje napredka/znanja	Skupaj
Dejavnost	Aktivno ustvarjanje vsebine					
Kviz		X	X		X	3
Naloga		X	X			2
Delavnica		X	X			2
PDF pripisovanje	X	X	X	X		4
Možnost/izbira		X	X	X		3
Pripombe/odzivi		X	X			2
Vprašalnik		X	X			2
Dnevnik	X	X	X			3
Skupaj	2	8	8	2	1	/

Med dejavnostmi, ki so namenjene preverjanju znanja in pridobivanju povratnih informacij, personalizacijo najbolj podpira dejavnost PDF pripisovanje, ki izpolnjuje štiri kriterije. Sledita dejavnosti Kviz in Dnevnik, ki izpolnjujeta tri kriterije, vendar je v tej kategoriji Kviz edina dejavnost, ki omogoča sprotno preverjanje znanja s takojšnjim odzivom. Najmanj personalizacije omogočajo naslednje dejavnosti: Naloga, Delavnica, Pripombe/odzivi in Vprašalnik, ki vse izpolnjujejo po dva ista kriterija, to sta podpora različnih učnih stilov (vrst gradiv) in podpora načrtovanja izobraževanja/lastni interesi (tabela 3).

6.3 Analiza sklopa dejavnosti za medsebojno komunikacijo

6.3.1 Klepet

Dejavnost Klepet omogoča sinhrono komunikacijo med učečimi. Vsak posameznik se lahko pridruži klepetu, če je takrat, ko poteka klepet, prisoten v spletni učilnici. Klepet je namenjen predvsem hitrim dogovorom in se lahko ponavlja dnevno ali tedensko ob istem času. Seje klepeta se shranijo in so na voljo za kasnejši ogled. Učeči tako gradijo lastno mrežo vrstnikov, s katerimi komunicirajo znotraj spletne učilnice, kar je eno izmed načel personalizacije.

6.3.2 Forum

Dejavnost Forum je namenjena asinhroni komunikaciji, ki traja v daljšem časovnem intervalu. Učitelj je moderator, ki določa pogoje in inicialno določi obliko foruma. Na voljo je več možnosti. Forum lahko zajema samo eno preprosto razpravo, razpravo lahko začne kdor koli, lahko pa je pred ogledom objave drugih udeležencev treba odgovoriti na določeno vprašanje. Pri Forumu je ključna prisotnost učitelja, ki nadzira potek razprave. Razprava in objave na Forumu se lahko tudi ocenjujejo. Forum je namenjen izmenjavi informacij med učiteljem in učečimi, je prostor za druženje in spoznavanje učečih ter za dodatne dejavnosti, kot je npr.

reševanje miselnih problemov. Glede personalizacije je pomembno to, da se učeči lahko vključujejo v razprave glede na njihov osebni interes, lahko gradijo mrežo glede na skupne interese, potrebe in želje in tako aktivno sodelujejo pri načrtovanju izobraževanja. Forum je lahko nastavljen tako, da naročanje nanj izbere vsak posamično, možna je vsiljena nastavitvev, pri kateri se ni mogoče izpisati, in samodejno naročanje, pri katerem so na začetku vpisani vsi, kasneje pa se lahko vsak samostojno odloči, ali bo še sodeloval ali pa se bo izpisal.

Tabela 4: Sklop dejavnosti za medsebojno komunikacijo v testni e-učilnici glede na kriterije personalizacije

Kriteriji	Aktivno ustvarjanje vsebine	Različni učni stili (različne vrste gradiv)	Načrtovanje izobraževanja/ lastni interesi	Komunikacija med učečimi in učitelji (gradnja lastne mreže)	Sprotno preverjanje napredka/ znanja	Skupaj
Dejavnosti						
Klepet			X	X		2
Forum	X	X	X	X		4
Skupaj	1	1	2	2	0	/

Iz rezultatov v tabeli 4 lahko razberemo, da je Forum dejavnost, ki omogoča več personalizacije kot Klepet. V Forumu so objave dolgotrajne, vidne vsem, besedila so bolj strukturirana od klasičnega klepeta, udeleženci lahko vsebino dopolnjujejo glede na njihove interese. Za vzpostavitev boljše povezanosti in komunikacije med udeleženci je vključitev Forumu v e-učna okolja izredno pomembna.

6.4 Analiza sklopa drugih dejavnosti in funkcionalnosti, ki zagotavljajo personalizacijo

6.4.1 Kontrolni seznam

Dejavnost Kontrolni seznam učitelju omogoča, da določi seznam dejavnosti, ki jih morajo učeči opraviti. Učeči samostojno odkljuka, katere obveznosti je opravil. Tako prek vrstice napredka lahko spremlja svoje delo. Učeči lahko na seznam dodajo tudi svoje dejavnosti in si zraven zapisujejo komentarje. Sami nadzorujejo svoj napredek in imajo na enem mestu zbrano vse, kar so opravili, za lastno usmerjanje učenja pa si lahko dopišejo dodatne dejavnosti, ki niso del spletne učilnice, a jih želijo opraviti. Vse to je pomembno za boljšo personalizacijo. Aktivnosti se na seznamu lahko označijo kot opravljene, če tako določi učitelj, vendar v takem primeru učeči nima več možnosti samostojne izbire, temveč mora izpolniti zahteve učitelja.

6.4.2 Izbira skupine

Dejavnost Izbira skupine omogoča, da se učeči samostojno vpišejo v določeno skupino na podlagi lastnih želja in interesov ali pa so v skupino dodeljeni na podlagi ocene, pridobljene pri preverjanju znanja. Učitelj ima možnost določiti maksimalno število članov posamezne skupine. Skupine imajo pomembno vlogo pri omejitvah dejavnosti, saj lahko učitelj določi, katera dejavnost je vidna oz. dostopna za posamezno skupino. Ko govorimo o personaliziranem učenju, morajo imeti učeči možnost samostojno izbrati skupine in svojo izbiro kasneje tudi spremeniti. Če želimo učno snov podati glede na učne stile, lahko za vsak učni stil kreiramo skupino, ki jo lahko učeči izbere. Na podlagi te odločitve lahko posamezniku ponudimo učne vsebine na način, ki ga je izbral.

Druge funkcionalnosti, ki so del Moodla in so pomembne pri načrtovanju in uporabi spletne učilnice ter zagotavljajo personalizacijo, so: Klepet, integriran v Moodle, Omejitev dostopa, Preglasitev, Zaključevanje dejavnosti, Koledar, Osebna povratna sporočila udeležencem.

6.4.3 Klepet, integriran v Moodle

Moodle učečim, ne glede na to, ali je učitelj dejavnost Klepet dodal v e-učilnico ali ne, omogoča klepet z drugimi učečimi in učitelji. Druge učeče lahko poiščemo in jih dodamo med priljubljene kontakte. Z njimi lahko sinhrono in nesinhrono komuniciramo ali pa oblikujemo večje skupine, ki lahko komunicirajo med seboj. Po tem kanalu smo prek sistemskih sporočil tudi obveščeni o dogodkih znotraj e-učilnice. Personalizacija nam omogoča gradnjo lastne mreže vrstnikov in učiteljev, s katerimi želimo sodelovati znotraj e-učilnice. Vsa sporočila se hranijo in vedno jih lahko pogledamo za nazaj, če nismo sočasno prisotni v e-učilnici.

6.4.4 Omejitev

Pomembna funkcionalnost, ki jo lahko nastavimo pri posamezni dejavnosti, je Omejitev, pod katerimi pogoji je nekaj vidno ali skrito učečim. Dostop lahko učitelj omeji glede na datum, skupino in attribute v uporabniškem profilu. Učitelj lahko omeji dostop na podlagi uspešno zaključene dejavnosti ali določi minimalno oceno za dostop do posamezne dejavnosti. Dejavnost lahko učitelj popolnoma skrije, tako da ni vidna učečim, ali pa samo onemogoči njeno izvajanje. Če učitelj dejavnost skrije za določene skupine glede na njihove učne stile, ima vsak posameznik možnost lastne izbire virov in poti do znanja, kar podpira personalizirano učenje.

6.4.5 Preglasitev

Preglasitev je funkcionalnost, ki je vključena v Kvizu. Učitelju omogoča, da za posameznika ali skupino določi različne pogoje. Lahko jim omogoči, da je pristop h kvizu na voljo dalj časa, da lahko kviz večkrat ponavljajo in da jim je na voljo več časa za reševanje. Dodatno se lahko nastavi geslo, ki ga morajo učeči vnesti, da so jim na voljo drugačni pogoji reševanja kot drugim. Preglasitev se lahko nastavi tudi pri drugih dejavnostih, kot je npr. Naloga. Čeprav je ta funkcionalnost namenjena predvsem individualizaciji, saj udeležencem z določenimi omejitvami omogočimo reševanje kviza pod drugimi pogoji, je lahko uspešno motivacijsko sredstvo za druge udeležence, saj jim v zameno za vestno delo omogočimo določene olajševalne pogoje, npr. možnost večkratnega reševanja.

6.4.6 Zaključevanje dejavnosti

Tudi pri Zaključevanju dejavnosti imamo na voljo več možnosti. Ni treba, da dejavnost zaključi učitelj, učeči lahko ročno označi, da je dejavnost zaključil, če so izpolnjeni določeni pogoji. Nastavimo lahko datum pričakovanega zaključka in aktivnost, ki jo pričakujemo od učečega. Za spodbujanje samostojnosti in lastne odgovornosti je priporočljivo, da vsak učeči sam označi, kdaj je obveznost zaključil – tako zagotovimo personalizirano učenje.

6.4.7 Koledar

Koledar omogoča učitelju, da ustvari nov dogodek, ki ga lahko omeji na posamezni predmet, skupino ali institucijo. Vsak učeči lahko samostojno načrtuje potek svojih aktivnosti in si personalizira svoj koledar, tako da si ustvari nov dogodek in mu določi začetni in končni datum oz. trajanje. Dogodek se lahko tudi tedensko ponavlja. To učečemu omogoča lastno organizacijo dela, saj si lahko za posamezno aktivnost znotraj e-učilnice kreira nov dogodek,

kdaj bo kaj opravil. V dogodek lahko poleg naslova, lokacije in opisa vstavi tudi multimedijske vsebine in povezave.

6.4.8 Osebnostne uporabniške nastavitve

Vsak učeči lahko na enem mestu hitro dostopa do Pregledne plošče, kjer so mu na voljo podatki o e-učilnici oz. predmetih in stanju dokončanih obveznosti znotraj predmeta. V razdelku Ocene lahko preveri končno oceno za posamezni predmet. Z vidika personalizacije tako sprotno preverja napredek in ima vpogled v svoje znanje. V razdelku Profil si lahko dopolni določene kontaktne informacije, kot so telefonska številka, računi za socialna omrežja, profilna slika, na seznam zanimanja pa lahko vpiše svoje interese. Tako omogoči lažje povezovanje z drugimi učečimi glede na osebne interese. V razdelku Nastavitve je z vidika personalizacije pomembna nastavitve jezika (slovenščina, angleščina ali eden od jezikov obeh manjšin). Vsak si lahko nastavi način, kako želi prejemati obvestila (znotraj Moodla ali prek elektronske pošte), in katere tipe sporočil bo prejemal (npr. sporočila posamezne dejavnosti, sistemska sporočila itd.).

6.4.9 Mobilna aplikacija

Mobilna aplikacija omogoča, da do e-učilnice dostopamo hitreje, kadar koli in od kjer koli. Ker mobilne naprave danes omogočajo hitro snemanje in zajemanje fotografij, lahko Mobilno aplikacijo uporabimo na terenu, kjer lahko takoj posnamemo slikovno in zvočno gradivo in ga oddamo v e-učilnici. Z vidika personaliziranega učenja je pomembno, da lahko učeči sam izbira, kako bo dostopal do e-učilnice. Lahko se odloči, ali mu je ljubše delo pri računalniku ali pa bo dejavnosti raje opravil prek mobilne aplikacije na mobilni napravi.

Tabela 5: Sklop drugih dejavnosti in funkcionalnosti za zagotavljanje personalizacije v testni e-učilnici glede na kriterije personalizacije

Kriteriji	Aktivno ustvarjanje vsebine	Različni učni stili (različne vrste gradiv)	Načrtovanje izobraževanja/ lastni interes	Komunikacija med učečimi in učitelji (gradnja lastne mreže)	Sprotno preverjanje napredka/ znanja	Skupaj
Dejavnosti in funkcionalnosti						
Kontrolni seznam		X	X		X	3
Izbira skupine		X	X	X		3
Klepet, integriran v Moodle			X	X		2
Omejitev			X			1
Preglasitev			X			1
Zaključevanje dejavnosti			X		X	2
Koledar			X			1
Osebnostne uporabniške nastavitve			X			1
Mobilna aplikacija			X			1
Skupaj	0	2	9	2	2	/

V tabeli 5 so predstavljene podporne dejavnosti in funkcionalnosti, ki omogočajo načrtovanje personaliziranega učenja znotraj e-učilnice. Vse dejavnosti in funkcionalnosti so predvsem namenjene načrtovanju izobraževanja ali sledenju lastnim interesom. Največ personalizacije omogočata Kontrolni seznam in Izбира skupine, ki izpolnjujeta tri kriterije. Sledita dve funkcionalnosti, Klepet, integriran v Moodle in Zaključevanje dejavnosti, ki izpolnjujeta dva kriterija. Vse druge funkcionalnosti pa izpolnjujejo kriterij za načrtovanje izobraževanja oziroma sledenje lastnim interesom.

7 Razprava

Po analizi dejavnosti, omogočenih v Moodlu, ki ga uporabljajo Arnes Učilnice, lahko odgovorimo na obe raziskovalni vprašanji. V analizo vključena e-učilnica vsebuje 18 dejavnosti, ki zagotavljajo izvedbo personaliziranega učenja. Na podlagi različnih učnih stilov to omogoča naslednjih 17 dejavnosti: Forum, Naloga, Delavnica, PDF pripisovanje, Možnost/izbira, Lekcija, Slovar, Zbirka podatkov, Wiki, H5P (interaktivne vsebine), Lov na zaklad, Pripombe/odzivi, Vprašalnik, Dnevnik, Kviz, Kontrolni seznam, Izbira skupine. Sprotno preverjanja znanja in sledenje napredka omogoča naslednjih 5 dejavnosti: H5P (interaktivne vsebine), Kviz, Lekcija, Kontrolni seznam in Lov na zaklad.

Aktivno ustvarjanje vsebine omogoča naslednjih 6 dejavnosti: Zbirka podatkov, Slovar, Wiki, PDF pripisovanje, Forum in Dnevnik. Moodle v Arnes Učilnicah vsebuje naslednjih 7 dejavnosti, ki omogočajo komunikacijo med udeleženci: Klepet, Forum, Zbirka podatkov, Slovar, Izbira skupine, PDF pripisovanje in Možnost/izbira. Načrtovanje izobraževanja in lastne interese podpira vseh 18 dejavnosti.

Moodle v Arnes Učilnicah omogoča 7 različnih funkcionalnosti, ki so integrirane v Moodlu in podpirajo personalizirano učenje. Podporo načrtovanju izobraževanja in lastnim interesom omogoča vseh sedem funkcionalnosti; to so: Zaključevanje dejavnosti, Omejitev, Preglasitev, Klepet, integriran v Moodle, Koledar, Osebne uporabniške nastavitve in Mobilna aplikacija. Funkcionalnost Zaključevanje dejavnosti omogoča sledenje napredka, funkcionalnost Klepet, integriran v Moodle pa omogoča gradnjo lastne komunikacijske mreže med izvajalci in udeleženci.

Ključne ugotovitve raziskave so:

- Moodle, ki ga uporabljajo Arnes Učilnice, ponuja zadosten nabor dejavnosti in funkcionalnosti za izvedbo personaliziranega učenja.
- Dejavnosti in funkcionalnosti se med seboj razlikujejo po stopnji podpore personaliziranemu učenju.
- Določene dejavnosti so si podobne po namenu uporabe (razni vprašalniki, ankete, odzivi), zato je treba dobro premisliti, katere uporabiti za dosego zastavljenih ciljev.
- Za izvedbo personaliziranega učenja znotraj Moodla niso pomembne samo dejavnosti, ki nam to omogočajo, temveč tudi funkcionalnosti, ki nam omogočajo načrtovanje poteka izobraževanja znotraj e-učilnice in jih omogočajo skrbniki sistema.

Dejavnosti se po stopnji personalizacije med seboj razlikujejo, tako da jih je pri načrtovanju personalizirane e-učilnice treba dobro poznati in premišljeno načrtovati izvedbo izobraževanja. Za povezave in odnose med dejavnostmi skrbijo funkcionalnosti znotraj Moodla, ki učitelju omogočajo, da za posamezno dejavnost določi pogoje, npr.: kdaj in komu

je na voljo, kateri pogoji morajo biti zagotovljeni, da je na voljo, kdaj je dejavnost zaključena itd. Pri izvedbi personaliziranega učenja ni zaželeno pretirano omejevanje in vsiljeno zaporedno izvajanje dejavnosti, saj tako onemogočimo možnost izbire virov in različnih strategij učenja. Učeči mora imeti prosto izbiro, učitelj pa ga lahko z dobrim načrtovanjem dejavnosti usmerja. Smiselno je, da si lahko vsak izbere skupino, ki ustreza njegovim učnim stilom, da jo vedno lahko zamenja in da sam zaključi opravljeno dejavnost.

O učnih modelih za prilagojeno učenje znotraj Moodla piše več avtorjev. To so npr. Arsović in Stefanović (2020), Papanikolaou in Boubouka (2020), Kouis et al. (2020), Shchedrina et al. (2021), Fry (2022). Pomembna je ugotovitev (Papanikolaou in Boubouka, 2020), da je za izvedbo personalizirane e-učilnice v Moodlu ključna uporaba možnosti izbire posameznih dejavnosti in virov. Izbira lahko temelji na uporabniškem profilu, oceni, skupini, zaključenih dejavnostih itd., lahko pa je tudi kompleksna in sestavljena iz več različnih zgoraj naštetih kriterijev. Shchedrina et al. (2021) so izvedli študijo, kako zagotoviti prilagodljivost e-izobraževanja v Moodlu za izboljšanje učinkovitosti izobraževalnega procesa. Avtorji izpostavljajo, da je prilagojenost e-učenja še vedno ključna za doseganje izjemnih učnih dosežkov. Več kot polovica (54,3 %) od 162 anketirancev je zadovoljna s kakovostjo prilagoditev e-izobraževanja. Večina učečih (82,7 %) meni, da trenutne e-učilnice upoštevajo njihove individualne učne stile, 36,4 % anketirancev pa poroča o težavah pri samostojnem učenju na podlagi zvočnih učnih vsebin.

Fry (2022) poroča, da o dejavnostih in funkcionalnostih, ki zagotavljajo personalizacijo v Moodlu, pišejo tudi ustvarjalci Moodla. Posebej izpostavljajo dejavnost Izbira skupine, kjer lahko udeleženci izberejo skupino, ki ustreza njihovim učnim stilom. Funkcionalnost Omejitev omeji dostop do dejavnosti in lahko upošteva omejevanje za posamezne skupine, omogoči pa jo lahko le administrator sistema, s čimer jo naredi vidno izvajalcu. Izpostavljajo primer uporabe funkcionalnosti Preglasitev, ki se lahko uporabi pri dejavnostih Kviz in Naloga, kjer navajajo primer, da so imeli učeči, ki so se izobraževali samostojno, v semestru na voljo dva termina za oddajo nalog, drugi pa so morali naloge oddajati tedensko (Fry, 2022).

Upoštevati je treba omejitve raziskave, saj je bila narejena izključno na podlagi pregleda Moodla, ki ga upravlja Arnes v svojih Arnes Učilnicah, kjer v Sloveniji gostuje največ učilnic osnovnih in srednjih šol. Po poročilu Arnesa za leto 2021 Arnes omogoča gostovanje vzgojno-izobraževalnim ustanovam na njihovi postavitvi Moodla 590 (Arnes, 2022). Uporabljene nastavitve posameznih funkcionalnosti ter dodani vtičniki, dejavnosti in viri se razlikujejo med posameznimi namestitvami Moodla. V analizo in testiranje niso bile vključene dejavnosti, pri katerih je zahtevana vsebina, ki se pripravi z zunanjimi namenskimi orodji, kot so GeoGebra, Kviz Hot Potatoes, Paket SCORM, Vsebinski paket IMS in zunanje orodje, ki omogoča vključitev zunanjih virov za podporo protokola LTI (Learning Tools Interoperability). Te dejavnosti seveda lahko podpirajo personalizacijo, vendar je to zelo odvisno od vsebine, ki jo vključimo.

Za prihodnje analize bi bilo koristno raziskati še druge funkcionalnosti in dejavnosti. Le-te lahko dodamo z namestitvijo vtičnikov, ki podpirajo personalizacijo in niso uporabljene v namestitvi Moodla, ki ga upravlja Arnes. Za to bi potrebovali lastno namestitev, saj potrebujemo za spreminjanje nastavitvev in namestitev vtičnikov znotraj Moodla administrativna pooblastila. Dodatno bi bilo zanimivo raziskati razlike v nastavitvah, omogočenih dejavnostih in nameščenih vtičnikih za podporo personalizacije med večjimi namestitvami Moodla v Sloveniji (npr. portal SIO.si, Moodle Univerze v Mariboru ipd.).

Zanimiva bi bila tudi raziskava, v kateri bi analizirali, zakaj in kako se ustanove in administratorji odločajo, katere funkcionalnosti in dejavnosti omogočijo izvajalcem izobraževanj.

8 Sklep

Moodle, ki ga uporabljajo Arnes Učilnice, ponuja zadostno podporo personaliziranemu učenju, saj omogoča vključitev personalizacije pri podajanju učnega gradiva, sprotnem preverjanju in ocenjevanju znanja ter medsebojni komunikaciji med udeleženci in izvajalci. Izvajalcem so na voljo dejavnosti za oblikovanje personalizirane e-učilnice. Določene nastavitve in funkcionalnosti, ki jih omogoči administrator, zagotavljajo dodatno možnost avtomatizacije, npr. Omejitev in Zaključevanje dejavnosti.

Reference

Alamri, H., Lowell, V., Watson, W. in Watson, S. L., 2020. Using personalized learning as an instructional approach to motivate learners in online higher education: learner self-determination and intrinsic motivation. *Journal of Research on Technology in Education*, 52(3), 322–352.

Arnes, 2022. Pregled aktivnosti Arnesa v letu 2021. Ljubljana: Arnes. Dostopno na: https://arnes.splet.arnes.si/files/2022/08/Pregled_aktivnosti_v_letu_2021.pdf [25. 2. 2023].

Arsović, B. in Stefanović, N., 2020. E-learning based on the adaptive learning model: case study in Serbia. *Sādhanā*, 45(1), 266. Dostopno na: <https://doi.org/10.1007/s12046-020-01499-8> [8. 5. 2023].

Bateman, B. D. in Linden, M. A., 2006. *Better IEPs: how to develop legally correct and educationally useful programs*. Verona: IEP Resources. Attainment Co.

Bera, A., Debevc, M., Hurst, A., Maletič, M., Kraljić, S., Mauko Zimšek, N. in Ren, Z., 2010. *Prijazen študij za študente invalide: priporočila za prilagoditev študijskega procesa*. Društvo študentov invalidov Slovenije. Dostopno na: <https://www.dsis-drustvo.si/studis/dsis.pdf> [25. 2. 2023].

Blažič, M., Ivanuš-Grmek, M., Kramar, M. in Strmčnik, F., 2003. *Didaktika: visokošolski učbenik*. Novo mesto: Visokošolsko središče, Inštitut za raziskovalno in razvojno delo.

Bray, B. in McClaskey, K., 2015. *Personalization vs differentiation vs individualization report (PDI) v3*. Dostopno na: <http://my-ecoach.com/online/resources/5/pdi-report-v312.pdf> [25. 2. 2023].

Bregar, L. in Puhek, M., 2017. *Analiza stanja na področju digitalizacije in e-izobraževanja v visokem šolstvu v Sloveniji*. Maribor: DOBA Fakulteta. Dostopno na: http://www.doba.si/ftp/dokumenti/fakulteta/gradiva/Bregar_Puhek_2017_IKtVS.pdf [8. 5. 2023].

Bregar, L., Zagmajster, M. in Radovan, M. (2020). *E-izobraževanje za digitalno družbo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije. Dostopno na: <https://www.acs.si/digitalna-bralnica/e-izobrazevanje-za-digitalno-druzbo/> [8. 5. 2023].

Cvetek, S., 2019. *Na študenta osredinjeno poučevanje: priročnik za visokošolske učitelje*. Ribniško selo: Akadem.

Fleming, N. in Baume, D., 2006. Learning styles again: VARKing up the right tree!. *Educational developments*, 7(4), 4–7.

Fry, A., 2022. *How personalized learning in Moodle improves course success rate*. Dostopno na: <https://moodle.com/us/news/how-personalized-learning-in-moodle-improves-course-success-rate/> [25. 2. 2023].

Frydenberg, J., 2002. Quality standards in e-learning: A matrix of analysis. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 3(2), 1–15.

Garrison, D. R., Anderson, T. in Archer, W., 1999. Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*, 2(2–3), 87–105.

Hughey, J., 2020. Individual personalized learning. *Educational Considerations*, 46(2), art. 10. Dostopno na: <https://doi.org/10.4148/0146-9282.2237> [25. 2. 2023].

Jaros, M. in Deakin-Crick, R., 2007. Personalized learning for the post-mechanical age. *Journal of Curriculum Studies*, 39(4), 423–440. Dostopno na: <https://doi.org/10.1080/00220270600988136> [25. 2. 2023].

Kallick, B. in Zmuda, A., 2017. *Students at the center: personalized learning with habits of mind*. Ascd.

Kalin, J., Valenčič Zuljan, M., Vogrinc, J., 2008. *Evalvacija učne individualizacije v srednjem poklicnem in strokovnem izobraževanju: projekt Podpora kakovosti in prepoznavnosti poklicnega in strokovnega izobraževanja*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje: Evropski socialni sklad.

Kalin, J., Valenčič Zuljan, M. in Plešec Gasparič, R., 2022. Učne oblike v procesu visokošolskega izobraževanja. V Štefanc, D. in Urbančič, M., ur. *Izzivi visokošolske didaktike: inovativno učenje in poučevanje v visokem šolstvu*. Ljubljana: Založba Univerze. Str. 67–82. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-GJO1PP30> [25. 2. 2023].

Kavkler, M., 2011. Konceptualne osnove obravnave učencev z učnimi težavami. V Košak Babuder, M. in M. Velikonja, M. ur., *Učenci z učnimi težavami; pomoč in podpora*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. Str. 8–42.

Karpenko, O. M., Lukyanova, A. V., Bugai, V. V. in Shchedrova, I. A., 2019. Individualization of learning: an investigation on educational technologies. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(3), 81–90.

Kouis, D., Kyprianos, K., Ermidou, P., Kaimakis, P. in Koulouris, A., 2020. A framework for assessing LMSs e-courses content type compatibility with learning styles dimensions. *Journal of E-Learning and Knowledge Society*, 16(2), 73–86.

Košak Babuder, M., Pulec Lah, S., Štemberger, V., Javornik, K., Tivadar, H., Podlesek, A., Alič, L., Vršnik Perše, T., Schmidt, M., Licardo, M., Rutar, S., Kiswarday, V. R., Drljić, K. in Leban, U., 2018. *Študija o stanju ureditve posebnih skupin študentov v visokem šolstvu: nacionalna študija – poročilo*. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Dostopno na:

http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Visoko_solstvo/Statistika_in_analize/StudijaPosebneSkupineVStudentov.pdf [25. 2. 2023].

Kupper, L., 2000. *A guide to the individualized education program*. Dostopno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED444279.pdf> [25. 2. 2023].

Licardo, M. in Gajšt, A., 2016. Improving the enrolment process for students with disabilities at University of Maribor. *Universidad inclusiva: comunicaciones presentadas*, 53–63.

Lindner, K. T. in Schwab, S. (2020). Differentiation and individualisation in inclusive education: a systematic review and narrative synthesis. *International Journal of Inclusive Education*, 1–21.

Magajna, L., Pečjak, S., Peklaj, C., Čačinovič Vogrinčič, G., Bregar Golobič, K., Kavkler, M. in Tancig, S., 2008. *Učne težave v osnovni šoli, problemi, perspektive, priporočila*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Morze, N., Varchenko-Trotsenko, L., Terletska, T. in Smyrnova-Trybulska, E., 2021. Implementation of adaptive learning at higher education institutions by means of Moodle LMS. *Journal of Physics: Conference Series*, 1840(1), 012062.

Možina, T., Klemenčič, S. in Radovan, M., 2022. *Izobraževanje odraslih na daljavo, kombinirano in hibridno izobraževanje: kazalniki, standardi in merila kakovosti*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-7J78H0YO> [25. 2. 2023].

Murray, M., Lombardi, A. in Wren, C. T., 2011. The effects of disability-focused training on the attitudes and perceptions of university staff. *Remedial and Special Education*, 32(4), no. 290e300. Dostopno na: <http://dx.doi.org/10.1177/0741932510362188> [25. 2. 2023].

Novak, N., 2020. Ko je učenje personalizirano, ima vsak učenec glas, njegovo učenje pa je vidno. *Vzgoja in izobraževanje*, 51(3), 6–13.

Olimpijski komite Slovenije., 2023. *Pravilnik športnikom prijazno izobraževanje* (2023). Ljubljana: Olimpijski komite Slovenije. Dostopno na: https://www.olympic.si/datoteke/001_Pravilnik%20%C5%A1portniku%20prijazno%20izobra%C5%BEevanje.pdf [25. 2. 2023].

Papanikolaou, K. in Boubouka, M., 2020. Personalised learning design in Moodle. V *2020 IEEE 20th International Conference on Advanced Learning Technologies (ICALT)*. Str. 57–61. Dostopno na: [10.1109/ICALT49669.2020.00024](https://doi.org/10.1109/ICALT49669.2020.00024). [25. 2. 2023].

Plešec Gasparič, R., Valenčič Zuljan, M. in Kalin, J., 2020. Obrnjeno učenje in poučevanje kot priložnost za inovativno in prožno izvajanje učnih oblik v visokošolskem izobraževanju. *Revija za elementarno izobraževanje*, 13(Spec. Iss.), 51–79. Dostopno na: <https://doi.org/10.18690/rei.13.Special.51-80.2020> [25. 2. 2023].

Pulec Lah, S., 2005. Pomembni vidiki oblikovanja individualiziranega programa. V Sardoč, M. in Kavkler, M., ur. *Izobraževanje otrok s posebnimi potrebami: od dobre teorije k učinkoviti praksi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Str. 51–58.

- Rashidov, A., 2020. Use of differentiation technology in teaching mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(7), 163–167. Dostopno na: <http://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/07/Full-Paper-USE-OF-DIFFERENTIATION-TECHNOLOGY-IN-TEACHING-MATHEMATICS.pdf> [25. 2. 2023].
- Shchedrina, E., Valiev, I., Sabirova, F. in Babaskin, D., 2021. Providing adaptivity in Moodle LMS courses. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*, 16(2), 95–107.
- Smyrnova-Trybulska, E., Morze, N. in Varchenko-Trotsenko, L., 2022. Adaptive learning in university students' opinions: cross-border research. *Education and Information Technologies*, 27(5), 6787–6818.
- Strmčnik, F., 1993. *Učna diferenciacija in individualizacija v naši osnovni šoli*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NU511FRH> [25. 2. 2023].
- Strmčnik, F., 2001. *Didaktika: osrednje teoretične teme*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Tinklin, T., Riddell, S. in Wilson, A., 2004. *Disabled students in higher education*. (CES Briefing No. 32). Edinburgh: Centre for Educational Sociology, University of Edinburgh. Dostopno na: https://www.researchgate.net/profile/Alastair-Wilson/publication/228499547_Disabled_Students_in_Higher_Education/links/57f4127708ae280dd0b73c87/Disabled-Students-in-Higher-Education.pdf [25. 2. 2023].
- Tu, C.-H., Sujo-Montes, L., Yen, C.-J., Chan, J.-Y. in Blocher, M., 2012. The integration of personal learning environments & open network learning environments. *TechTrends*, 56(3), 13–19. Dostopno na: <https://doi.org/10.1007/s11528-012-0571-7> [25. 2. 2023].
- Univerza v Ljubljani, 2022. *Pravilnik o študentih s posebnimi potrebami in posebnim statusom na Univerzi v Ljubljani*. Dostopno na: https://www.unilj.si/mma/pravilnik_posebni_status/2022112508081398/?m=1669360093 [25. 2. 2023].
- Univerza v Mariboru, 2010. *Pravilnik o študentih s posebnim statusom na UM*. Dostopno na: <https://pef.um.si/wp-content/uploads/2019/08/Pravilnik-o-študentih-s-posebnim-statusom.pdf> [25. 2. 2023].
- Univerza v Mariboru, 2016. *Pravilnik o študentih s posebnimi potrebami na UM*. Dostopno na: https://pef.um.si/wp-content/uploads/2019/08/pravilnik_o_studijskem_procesu_studentov_invalidov_um_cistopis_avgust_2016-1.docx [25. 2. 2023].
- Valenčič Zuljan, M. in Kalin, J., 2020. *Učne metode in razvoj učiteljeve metodične kompetence*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- WDPI, 2010. *A guide for writing IEPs*. Wisconsin: Wisconsin Department for Public Instruction. Dostopno na: <https://dpi.wi.gov/sped/pdf/iepguide.pdf> [25. 2. 2023].

Implementacija projekta Knjižnice čustev v Mestni knjižnici Kranj – izkušnje in izzivi

Implementation of the Libraries of Emotions project in the Kranj City Library – experiences and challenges

Manca Štefe¹, Damjana Pečjak²

IZVLEČEK: Mestna knjižnica Kranj je osrednja območna knjižnica, ki med drugim izvaja programe za bralno pismenost, informacijsko opismenjevanje, vseživljenjsko učenje in medgeneracijsko sodelovanje. V tem kontekstu smo se priključili mednarodnemu projektu Knjižnice čustev z namenom vpeljave inovativne storitve spodbujanja branja. V prispevku smo se osredotočili na predstavitev projekta in proces implementacije praktičnih vsebin. V prvi vrsti sta nas zanimali učinkovitost in uspešnost umestitve fizične zbirke knjižnice čustev v prostor in splošen odziv uporabnikov nanjo. Ker je bila osrednja tema projekta vloga čustev pri branju in njihov vpliv na posameznike, smo v ta namen izpeljali osem biblioterapevtskih srečanj in bralno akcijo Beremo s čustvi. Rezultati so pokazali, da so bili tako fizična zbirka kot tudi srečanja ob knjigah izredno dobro sprejeti in da Knjižnice čustev nedvomno predstavljajo svež in inovativen način spodbujanja branja v splošnih knjižnicah.

KLJUČNE BESEDE: projekt, Knjižnice čustev, čustva, biblioterapija, Mestna knjižnica Kranj

ABSTRACT: Kranj City Library is the central regional library, which, among other things, implements programs for reading literacy, information literacy, lifelong learning and intergenerational cooperation. In this context, we joined the international project Libraries of Emotions with the aim of introducing an innovative reading promotion service. In the paper, the project and the process of implementing practical content were presented. First of all, we were interested in the efficiency and effectiveness of placing the physical collection of the Library of Emotions in our premises and the general response of users. Since the central theme of the project was the role of emotions in reading and their impact on individuals, we conducted eight bibliotherapy sessions and the reading campaign »Read with Emotions« for this purpose. The results showed that both the physical collection and the meetings centered around the books were extremely well received and that the Libraries of Emotions undoubtedly represent a fresh and innovative way of promoting reading in public libraries.

KEYWORDS: project, Libraries of Emotions, emotions, bibliotherapy, Kranj City Library

1 Uvod

Mestna knjižnica Kranj je ena od desetih slovenskih osrednjih območnih knjižnic, ki želijo s svojim delovanjem vplivati na spremembe v lokalnem in širšem okolju. Z namenom uresničevanja svojega poslanstva se v knjižnici izvajajo raznoliki programi, projekti in akcije, ki

Članek deloma povzema prispevek in ugotovitve raziskave Štefe, M., 2022. *Evalvacija projekta in zadovoljstva uporabnikov: primer projekta Knjižnice čustev v Mestni knjižnici Kranj*. Pisna naloga za bibliotekarski izpit. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-2VU1X12D> [31. 5. 2023].

¹ Manca Štefe, Mestna knjižnica Kranj, manca.stefe@mkk.si.

² Damjana Pečjak, Mestna knjižnica Kranj, damjana.pecjak@mkk.si.

skušajo uporabnike³ pritegniti k branju in tako spodbuditi bralno pismenost. Knjižnica namreč že dolgo ni le prostor, kjer se zgolj izposojajo knjige, temveč je tudi prostor druženja, učenja, izobraževanja in znanosti. Za pripravo raznovrstnih in poučnih programov je tako poleg strokovnosti in samoiniciativnosti potrebna tudi dobršna mera inovativnosti. Prav vpeljava inovativnih storitev je bila cilj mednarodnega projekta Libraries of Emotions⁴ (projekt Knjižnice čustev), v katerem je knjižnica v letih od 2020 do 2022 aktivno sodelovala.

Že temeljni zakonski predpis s področja knjižničarstva splošnim knjižnicam nalaga izvajanje knjižnične dejavnosti za prebivalstvo v svojem okolju v okviru javne službe. Knjižnice med drugim sodelujejo pri vseživljenjskem izobraževanju in za otroke, mladino in odrasle organizirajo posebne oblike dejavnosti, ki so namenjene spodbujanju bralne kulture (Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1), 16. člen).

Bralna kultura in bralna pismenost sta medsebojno prepleteni. Bralno kulturo oblikuje celotna družba, predstavlja pa skupek pojmovanj, vrednot, norm in sporočil v zvezi z branjem. Ti so prisotni v družbi, njihov namen pa je spodbujanje branja in izboljševanje odnosa do branja, tako v učnih situacijah kot tudi v vsakdanjem življenju (Haramija in Vilar, 2017). Bralna pismenost je »stalno razvijajoča se zmožnost posameznika in posameznice za razumevanje, kritično vrednotenje in uporabo pisnih informacij. Ta zmožnost vključuje razvite bralne veščine, (kritično) razumevanje prebranega in bralno kulturo (pojmovanje branja kot vrednote in motiviranost za branje).« (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije, 2019, str. 3)

Poleg podpore mreži evropskih splošnih knjižnic pri prilagajanju njihovih praks digitalnemu kontekstu je ravno ohranjanje poslanstva knjižnic, torej spodbujanje in promocija branja, eden izmed glavnih ciljev projekta Knjižnice čustev. Projekt izhaja iz skupne refleksije vseh vpletenih akterjev, ki delujejo na področju knjige in kulture in se neprestano spoprijemajo z izzivi, povezanimi s storitvami, željami uporabnikov in z zaposlenimi. V pilotnem projektu se je tako vzpostavila evropska mreža štirih splošnih knjižnic, s ciljem razviti in (z)graditi nov način spodbujanja branja in dostopa do knjig na podlagi čustev. Za dosego le-tega smo uporabnikom ponudili tri glavne storitve: fizično knjižnico čustev, spletni portal in biblioterapevtska bralna srečanja. Fizična knjižnica predstavlja zbirko gradiva, kjer so knjige na police postavljene po čustvih, ki jih najbolj zaznamujejo in so med branjem najbolj prepoznana (subjektivna ocena posameznika), oz. po čustvih, ki jih prebrano vzbudi v bralcu. Izpostavljenih je šest osnovnih čustev (ljubezen, veselje, presenečenje, strah, jeza in žalost), pri čemer ima vsako svoj emotikon (čustvenček) in svojo barvo. Vse gradivo iz fizične zbirke je kot neke vrste priporočilni seznam literature dostopno tudi na spletnem portalu, kjer ga uporabniki lahko iščejo po kriteriju čustev in po še nekaterih drugih kriterijih. Dodano vrednost projekta so predstavljala biblioterapevtska bralna srečanja, katerih namen je bil pomagati bralcem povezati čustva, ki jih občutijo pri branju, s situacijami, ki jih doživljajo v resničnem življenju.

Namen tega članka je predstaviti projekt Knjižnice čustev ter izkušnje in izzive, s katerimi smo se soočali pri izvedbi storitev. Predstavitvi projekta sledi teoretični del, kjer smo na kratko

³ Uporabljeni izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, so v članku uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za oba spola.

⁴ Celoten naziv projekta se glasi European »Libraries of emotions© (LOE)«: a new path for public libraries to capture audiences and support social transformations in Europe.

predstavili teorijo čustev, ki je služila kot podlaga projektnemu delu. Nadalje so opisane vse tri glavne storitve projekta Knjižnice čustev in izzivi, ki so nam pri implementaciji predstavljali največ težav. Sledi poglavje o evalvaciji projekta: akcije za spodbujanje branja oz. projekti za dvig bralne pismenosti se namreč pogosto začnejo kot pilotni projekti, zato je smiselna evalvacija le-teh, saj se na njihovi podlagi lahko še (uspešneje) razvijajo naprej.

2 Predstavitev projekta Knjižnice čustev

Projekt Knjižnice čustev (<http://librariesofemotions.eu/>) je prijavila in vodila francoska organizacija Love for Livres (<https://loveforlivres.com/>). So pobudniki in ustanovitelji prve digitalne platforme oz. spletnega portala, kjer uporabniki lahko iščejo knjige po kriteriju čustev. Ekipa organizacije je sestavila tudi celoten vsebinski del projekta, vključno s časovnico in natančno določenim stroškovnikom. Z nevrokognitivno znanostjo v povezavi s kulturo oz. še posebej s knjigami, se, opirajoč na številne teoretične raziskave, ukvarjajo že več let. Projekt je potekal od septembra 2020 do konca marca 2022, sofinanciran pa je bil iz programa Evropske unije Ustvarjalna Evropa. Vrednost projekta je znašala 321.527 €, višina podpore iz programa Ustvarjalna Evropa pa slabih 60 %, tj. 192.403 €. Preostalih 40 % sredstev smo organizacije oz. knjižnice morale zagotoviti same. Ker v proračunu knjižnic ni sredstev, ki bi bila namenjena za (po)plačilo stroškov, nastalih pri delu na projektu, se večji del pokrije s prispevkom, ki se v večinskem delu nanaša na ure dela zaposlenega – prispevek knjižnice je tako npr. plača, ki jo nameni delavcu. V delovni skupini v Mestni knjižnici Kranj je bilo za izvedbo storitev projekta zadolženih šest zaposlenih, pri čemer velja omeniti, da so bile projektne zadolžitve opravljene poleg rednega dela (na izposoji ipd.). Ravno zato je bilo usklajevanje vseh nalog pogosto zahtevno.



Slika 1: Uradni logotip projekta v slovenskem jeziku (Vir: arhiv Mestne knjižnice Kranj, oblikovanje Love for Livres)

V projektu so poleg organizacije Love for Livres sodelovale še štiri evropske splošne knjižnice, in sicer Biblioteka Miejska w Łodzi (Poljska), Bibliothèque de l'Espace Carême (Belgija), Kauno miesto savivaldybės Vinco Kudirkos viešoji biblioteka (Litva) in Mestna knjižnica Kranj (Slovenija), ter nevladna organizacija Public Libraries 2030, zagovornica splošnih knjižnic, s sedežem v Bruslju. Za določene naloge so poskrbeli zunanji izvajalci, ki jih je prav tako izbrala organizacija Love for Livres (npr. oblikovanje/dizajn projekta, priprava anketnih vprašalnikov, izvedba kvalitativnih intervjujev ipd.). V okviru celotnega projekta je bilo predvidenih osem

delovnih paketov (angl. *work packages*), vsak je vseboval opis aktivnosti, metodologijo, pričakovane rezultate in razlago/upravičenost odhodkov.

Kot smo omenili že na začetku, sta glavna cilja projekta podpora mreži evropskih splošnih knjižnic pri prilagajanju njihovih praks digitalnemu kontekstu in seveda ohranjanje poslanstva knjižnic. V prvi vrsti gre za spodbujanje in promocijo branja ter vpeljavo inovativnega načina za spodbujanje branja, zasnovanega na interdisciplinarnem pristopu, ki upošteva spoznanja nevroznanosti, kognitivne vede in kulturne dejavnosti ter vključuje digitalna orodja.

Dejstvo je, da danes raziskovanje čustev v znanosti ni več potisnjeno na rob, zato je v zvezi z njihovo vlogo v človekovem razvoju nastalo mnogo teorij, razdelitev in definicij. Pojmovanje čustev pri projektu se je (delno) oprlo na teorijo ameriškega psihologa Paula Ekmana o temeljnih človekovih čustvih, ki jo bomo predstavili v nadaljevanju. Organizacija Love for Livres, ki je zasnovala pristop iskanja knjig po kriteriju čustev, je v svojo razdelitev vpeljala določene spremembe. Dodana je bila npr. ljubezen, saj gre za čustvo/občutje, ki je v leposlovnih delih zelo pogosto prepoznano oz. zastopano.

3 Teorije čustev

Pravzaprav se beseda čustvo (tudi emocija) uporablja šele v novejšem času, in sicer za označevanje posebnih afektivnih pojavov. Izraz emocija izhaja iz latinskega izraza *e movere*, kar pomeni gibati se navzven oz. gibanje, ki je usmerjeno navzven; *e* označuje energijo, *movere* (ali v angleščini *motion*) pa pomeni gibanje. Izraz se nanaša na transfer med prostori, pa tudi na psihološka in fizična stanja vznemirjenosti. Etimološki pomen besede se je prenesel na interna gibanja, ki potekajo v notranjosti telesa, bodisi fiziološka bodisi mentalna (Šadl, 1999).

Po Milivojeviću (2008) so čustva odziv posameznika, ki je neki dražljaj prepoznal za koristnega oz. pomembnega in se je na podlagi tega pripravljen motorično, mentalno in motivacijsko prilagoditi določeni dejavnosti. Na splošno lahko rečemo, da so čustva duševni procesi in stanja, ki izražajo posameznikov vrednostni odnos tako do samega sebe kot tudi do zunanjega sveta (Kobal Grum, 2021).

3.1 Razvoj teorij čustev

V preteklosti se o čustvih ni veliko govorilo, še manj so bila predmet znanstvenega raziskovanja, saj so se zdela preveč subjektivna. Še več, stoiška filozofija, ki je postala bistvena sestavina filozofije prvih kristjanov, je skoraj fanatično priznavala samo razum. Sokrat je razum razglasil za najvišjo vrlino, nekaj, kar je v človeku najboljšega. Tudi Platon je med različnimi deli duše glavno vlogo podelil razumu. Pri razlagi o delovanju razuma so se teoretiki opirali na opis motečih, celo zaviralnih elementov in okoliščin, med katere so šteli tudi čustva kot povsem iracionalne vzgibe. Strasti, kot so jih imenovali, so dojemali kot sile, ki potisnejo človeka v nevednost, brezum, odtujenost, trpljenje in suženjstvo. Takšno pojmovanje, ki je v zahodni filozofiji prevladovalo vse do začetka 20. stoletja, je dobro ubesedil Alexander Pope v svojem delu Esej o človeku, ko je zapisal: "Kar razum ustvari, strasti uničijo." (Šadl, 1999)

Tudi v psihologiji, v nasprotju s pričakovanji, spada področje čustev med novejša poglavja, kar nakazuje, da se je tudi ta veda primarno ukvarjala predvsem z razčlenjevanjem kognitivnih procesov, kot so zaznave, učenje in spomin. Skoraj celo stoletje so se psihologi v glavnem osredotočali na nevrofiziološke in psihofiziološke mehanizme, ki ustvarjajo emocionalno

vzdraženost in izražanje. Čustva so pogosto enačili z občutji in biološkimi dejavniki ali drugimi spremembami.

V zadnjih desetletjih pa se je situacija povsem obrnila, čustva in čustveni procesi so postali pomembni za razumevanje človekovega duševnega zdravja ter s tem povezano tudi za razumevanje psihopatologije in zdravljenja duševnih težav. Po mnenju sodobnih raziskovalcev imajo čustva v človekovem razvoju ključno vlogo in so pomemben del raznolikih izkušenj v vsakdanjem življenju, saj so vključena v doživljanje samega sebe, medosebne odnose, delovno okolje, ustvarjalne procese, športne aktivnosti itd. (Cvetek, 2014). Tudi Goleman (2010) poudarja, da čustva bistveno vplivajo na življenje, saj vodijo naše razmišljanje, delovanje in obstoj.

Nastanek in razvoj različnih teorij o čustvih in čustvenih procesih lahko razdelimo na tri pomembnejša zgodovinska obdobja. V prvem, do leta 1980, so nastajale prve znanstvene teorije o čustvih, v ospredju so bila vprašanja, kaj čustva sploh so in katere so glavne komponente čustvenih procesov. Pomembnejši predstavniki tega obdobja so James in Lange, Cannon in Bard, Schachter in Singer, Arnold, Lazarus, Tomkins, Izard in Ekman.

V naslednjem desetletju, do leta 1990, so postale teorije o čustvih precej kompleksnejše, poudarjale so prepletanje večjega števila komponent, kot so zaznava in ocena dogodka, akcijska pripravljenost, afekt, vznurjenje, procesi uravnavanja in vedênje. Razvile so se številne teorije, vsem pa je skupno priznavanje, da imamo ljudje osnovne, prirojene čustvene programe, ki so sestavni del fiziologije osrednjega, avtonomnega in motoričnega živčnega sistema. V procesu razvoja postane posameznik sposoben uravnavati čustvene izraze in se s tem prilagodi pravilom, ki so družbeno določena.

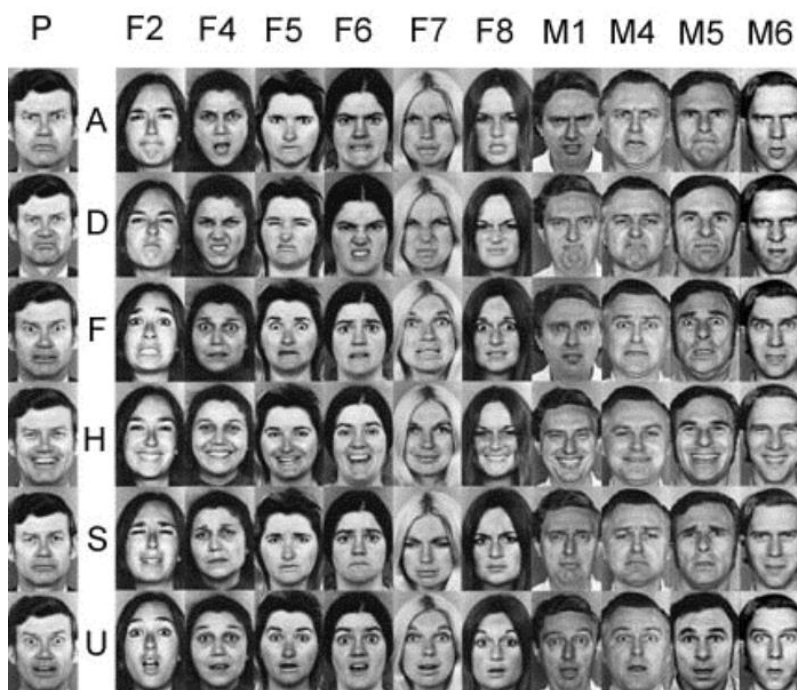
Obdobje po letu 1990 je med drugim vidno zaznamovala integracija psihološkega in psihoterapevtskega znanja s spoznanji nevrologije. V tem obdobju se razvijeta tudi prvi dve razvojni teoriji čustev, ki pokrivata celotno življenjsko obdobje: Greenspanova teorija funkcionalnega čustvenega razvoja iz leta 2004 in internalizirani model razvoja čustev in čustvene regulacije, ki sta ga leto kasneje predstavila Holodynski in Friedlmeier.

V zadnjem času poskusom razlag čustvenih procesov na osnovi delovanja živčnega sistema, zlasti delovanja možganov, ki je močno zaznamovalo predhodno obdobje, nekateri znanstveniki dodajajo še razlage, ki zajemajo specifično vlogo srca in srčne aktivnosti ter prebavil. Srce naj bi imelo svojstven preplet živčevja, ki so ga poimenovali kar človekovi drugi možgani. Imelo naj bi pomembno vlogo pri uravnavanju bolečih čustev in spodbujanju pozitivnih. Tudi živčni sistem v prebavilih naj bi bil pomembno vključen v procese čustvovanja. Odkrivanje povezanega delovanja vseh treh živčnih spleto bo prineslo mnoga nova spoznanja, kako čustva uravnavati na še bolj funkcionalen način (Cvetek, 2014).

3.2 Ekmanova teorija čustev

Lahko bi rekli, da so sodobne razlage čustev preplet evolucijskih, motivacijskih, kognitivnih in nevropsiholoških perspektiv le-teh. Sodobni raziskovalci so prevzeli Darwinovo idejo o obstoju osnovnih, vrojenih čustev. Le-ta so opredeljena z univerzalnimi obraznimi izrazi, ki so si v številnih kulturah zelo podobni. Danes sta obstoj univerzalnih oz. osnovnih čustev in njihova vloga empirično potrjena, kljub temu pa si raziskovalci niso enotni glede njihovega števila. Ameriški psiholog Paul Ekman, pionir na področju preučevanja čustev, je odkril številne

povezave med čustvi in obraznimi izrazi. Opredelil je šest univerzalnih čustev: presenečenje, jezo, strah, gnus, žalost in srečo. Ugotovil je, da sta izražanje in prepoznavanje čustev najpomembnejša dela neverbalne komunikacije. Posameznik vedno izraža svoja čustva in je hkrati pozoren na čustva drugih oseb, čemur prilagaja svoje vedenje. Čustveni izrazi so odvisni od genskih in kulturnih dejavnikov, zato so mešanica vrojenih in pridobljenih elementov. Pozitivna čustva povezuje z levo možgansko hemisfero, negativna pa z desno in predpostavlja, da čustva, ki se ujemajo s ciljem, ki ga želimo doseči, uravnava leva možganska hemisfera, čustva, ki vodijo k odmikanju od cilja, pa desna (Ekman, 1989 po Kobal Grum, 2021). Poleg njegove teorije so znane tudi njegove obsežne empirične raziskave univerzalnih čustev, v katerih sta s Friesenom na podlagi obraznih izrazov razvila merski pripomoček za ugotavljanje univerzalnih in sestavljenih čustev, poznan kot Ekmanov test 60 obraznih izrazov (angl. *Ekman 60 Faces Test*). Test je sestavljen iz 60 črno-belih fotografij, na katerih so izrazi čustev na obrazih šestih igralcev in štirih igralk. Vsak upodablja šest osnovnih čustev. Test meri stopnjo prepoznavanja le-teh kot celoto in stopnjo prepoznavanja vsakega čustva posebej. Na osnovi testa je s sodelavci vzpostavil kodirni sistem obraznih dejanj oz. izrazov – FACS (Facial Action Coding System); ta sistem natančno in zanesljivo prepoznava najrazličnejše mišične gibe obraza, ki reflektirajo ustrezno čustvo (Kobal Grum, 2021).



1: Photographs of facial expressions used in the Ekman 60 Faces Test. The leftmost column shows practice (P) stimuli. Columns in the main matrix show the 6 female (F) and 4 male (M) models used in the test, numbered to reflect their position in the Ekman and Friesen (1976) Pictures of Facial Affect series (F2 = second female model in the series, etc.). Rows show facial expressions of anger (A), disgust (D), fear (F), happiness (H), sadness (S), and surprise (U).

Slika 2: Ekmanov test 60 obraznih izrazov (Vir: https://www.researchgate.net/figure/Photographs-of-facial-expressions-used-in-the-Ekman-60-Faces-Test-The-leftmost-column_fig5_252068424)

3.3 Čustva, izbrana za projekt

V projektu je bilo izbranih šest osnovnih čustev, ki so označena s simboli v obliki emotikonov in s svojo barvo: rožnata je bila izbrana za ljubezen, vijolična za strah, rdeča za jezo, zelena za žalost, modra za presenečenje in rumena za veselje.

Veselje je najpogosteje označeno kot pozitivno in prijetno čustvo, ki ima v življenju posameznika pomembno vlogo. Človeka spodbuja k ponavljanju tistih aktivnosti, ki to prijetno čustvo sprožajo. Veselje tako spodbuja procese novega učenja, vzpostavljanja novih možganskih povezav in novih mentalnih vzorcev (Fredrickson in Losada, 2005 po Cvetek, 2014).

Žalost običajno doživljamo kot neprijetno čustvo. Vendar pa žalost pomaga umiriti telo, saj mu omogoči, da se po večjem razburjenju lahko spet odpočije. Prav tako olajša subjektivno občutje bolečine in posamezniku omogoči sprejetje izgube. Pomembno vlogo ima tudi pri iskanju in pridobivanju zunanje podpore, saj je izražanje žalosti v odnosih z drugimi znak, da se z izgubo ne znamo spoprijeti sami in rabimo pomoč (Hackenbracht in Tamir, 2010 po Cvetek, 2014).

Jeza je v prvi vrsti čustvo samozaščite, ki posamezniku omogoči zaščito lastnih potreb, postavitve mej, umik pred neželenim vedenjem ali zaustavitev neželenega vedenja. Jeza v organizmu sproži sprostitve energije in pripravi telo na aktivno delovanje. S tem lahko posameznik spremeni neugodne okoliščine oziroma doseže, da se škoda ne povzroča več. V tem oziru je jeza zelo konstruktivno čustvo, čeprav jo večinoma prištevamo med neprijetna čustva (Cvetek, 2014).

Strah je čustvo, ki opozori na možno nevarnost – lahko zunanjo, realno, ali pa tudi namišljeno. Občutimo ga kot neprijetnega, zato ga prištevamo med boleča in negativna čustva. Tudi strah ima, podobno kot jeza, funkcijo samozaščite. Posameznika je lahko strah očitne fizične nevarnosti, ki mu grozi, lahko ga je strah zaradi katastrofalnih pričakovanj v zvezi s prihodnostjo, neuspehi, izgubami in podobno. Na več stvari je oseba navezana, več razlogov za strah ima (Marchand, 2006 po Cvetek, 2014).

Ljubezen je prijetno čustvo, ki ga človek občuti do nekoga ali do nečesa, kar doživlja kot zelo dragoceno in je del njegovega intimnega prostora. V najširšem pomenu predstavlja ljubezen navezavo človeka na zunanje objekte, končni cilj navezovanja pa je ustvarjanje intimnega dela sveta. V njem je oseba popolnoma prilagojena in je lahko takšna, kakršna je (Milivojević, 2008).

Presenečenje je čustvo, ki ga oseba občuti, ko nenadoma ugotovi, da ima določen objekt ali situacija drugo kvaliteto, kot je pričakoval. Presenečenje je lahko tako prijetno kot neprijetno (Milivojević, 2008).



Slika 3: Emotikoni za posamezna čustva: ljubezen, strah, jeza, žalost, presenečenje, veselje (Vir: arhiv Mestne knjižnice Kranj, oblikovanje Love for Livres)

4 Knjižnične storitve v okviru projekta Knjižnice čustev

Za dosego že opisanih zastavljenih ciljev projekta smo v vseh štirih sodelujočih splošnih knjižnicah izvedli oz. vzpostavili troje: fizično knjižnico čustev, spletni portal in biblioterapevtska bralna srečanja. Vsebinski načrt je imel določeno časovnico (potek) in stroškovnik, vendar so se v praksi pojavile tudi določene omejitve, težave in pomisleki. Slednje in soočanje z njimi bomo predstavili v naslednjih treh podpoglavjih.

4.1.1 Fizična knjižnica čustev

Fizična zbirka knjižnice čustev predstavlja samostojno ločeno zbirko gradiva, ki je namenjeno izposoji na dom. V skladu s cilji ta zbirka predstavlja drugačen način razvrščanja in izbire knjig, saj so le-te na police postavljene po čustvih, ki so med branjem najbolj prepoznana, oz. po čustvih, ki jih uporabnik med branjem doživi, občuti. Prav to je bilo prvo in najzahtevnejše delo – umeščanje posameznih del pod določene emotikone.

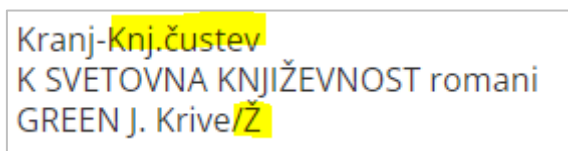


Slika 4: Knjižnice čustev – fizična zbirka (Vir: arhiv Mestne knjižnice Kranj)

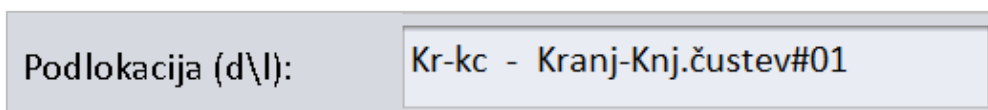
Gre namreč za subjektivno določanje, saj ni rečeno, da prebrano v vseh vzbudi enako čustvo. Primer: beremo ljubezenski roman, ki opisuje sprva srečen zakon mladega para in njuno življenje, polno prijetnih presenečenj. Že imamo v mislih emotikone ljubezni in veselja, vendar pa se v drugem delu knjige zgodba obrne popolnoma drugače in roman ima žalosten, tragičen konec. Pri spletnem portalu (predstavili ga bomo v nadaljevanju) je bil postopek določanja lažji, saj smo posameznemu delu lahko dodelili več emotikonov, do vsakega čustva pa smo se opredelili na lestevici od 1 do 10. Pri fizični zbirki je obveljalo pravilo, da bo delo postavljeno na polico s simbolom tistega čustva, ki je na omenjeni lestevici dobilo najvišjo vrednost.

Drugo težavo je predstavljalo označevanje v knjižničnem katalogu in posledično najdljivost gradiva. Ker gre, kot že rečeno, za drugačno postavitvev, smo v sodelovanju z oddelkom za nabavo in obdelavo gradiva poskrbeli tudi za ustrezno označevanje v knjižničnem katalogu: podlokacija Knjižnica čustev in kratica posameznega čustva (L = ljubezen, S = strah, J = jeza, Ž

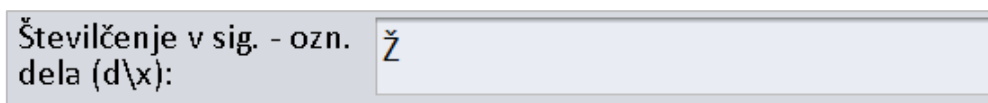
= žalost, P = presenečenje, V = veselje). Police so na začetku in na koncu določenega čustva opremljene z dobro vidnim kartonastim simbolom, poleg tega so opremljene z dvema nalepkama: posebno nalepko z označbo projekta Knjižnice čustev in nalepko za posamezno čustvo. Na polici z določenim čustvenim simbolom je gradivo postavljeno po abecednem redu priimkov avtorjev.



Slika 5: Prikaz v katalogu COBISS+



Slika 6: Prikaz podlokacije v programskem segmentu COBISS3/Izposoja



Slika 7: Označitev posameznega čustva v programskem segmentu COBISS3/Izposoja

Izkušnje zadnjih dveh let so pokazale, da je fizična zbirka gradiva prepoznana in priljubljena pri uporabnikih, v letu 2022 je bilo gradivo iz zbirke izposojeno in/ali podaljšano 3.512-krat.

4.2 Spletni portal

Spletni portal je uporabnikom na voljo prek spletne povezave <http://mkk.loveforlivres.com/>. Na njem so predstavljeni vsi naslovi, ki so sicer na voljo za izposajo že v fizični zbirki knjižnice čustev. Dostop je brezplačen in možen tudi od doma, v knjižnici pa je na voljo poseben računalnik, namenjen zgolj za iskanje po spletni knjižnici čustev. Vse štiri sodelujoče knjižnice smo morale pripraviti enak vzorec, ki je bil že vnaprej določen (vsaka v svojem jeziku). Uporabniki lahko iščejo gradivo glede na pričakovan čustven odziv, pri čemer se opredelijo z indikatorjem od 1 do 10, in še po nekaterih drugih kriterijih: kje in kdaj brati, v katerem letnem času, komu bi knjigo priporočili, za kako zahtevno delo gre, iz katerega literarnega obdobja je, ocena časa, ki ga potrebujemo za branje, in cena knjige (Štefe, 2022).

Zahtevnost branja?

- ☐ zelo zahtevno branje
- ☐ zahtevno branje
- ☐ srednje lahko branje
- ☐ lahko branje

Literarno obdobje

- ☐ brezčasna klasika
- ☐ moderna klasika
- ☐ sodobna literatura
- ☐ novost

Cena?

- ☐ manj kot 10 EUR
- ☐ med 10 in 20 EUR
- ☐ med 20 in 50 EUR
- ☐ več kot 50 EUR

Čas, potreben za branje

- ☐ nekaj dni
- ☐ vsaj en mesec
- ☐ nekaj ur

Kje in kdaj brati?

- ☐ branje za vsak dan
- ☐ kratkočasno branje
- ☐ branje pred spanjem
- ☐ počitniško branje
- ☐ branje za konec tedna
- ☐ branje na poti
- ☐ branje med odmorom
- ☐ branje med potovanjem

V katerem letnem času?

- ☐ pomlad
- ☐ poletje
- ☐ jesen
- ☐ zima

Komu ponuditi?

- ☐ vsakomur
- ☐ mojim prijateljem
- ☐ staršem
- ☐ moji punc
- ☐ mojemu fantu
- ☐ sestr
- ☐ tašči in t
- ☐ znancem
- ☐ sodelavcem
- ☐ šefu
- ☐ mojim otrokom

Slika 8: Kriteriji za iskanje gradiva (Vir: spletni portal <http://mkk.loveforlivres.com/>)

Kriteriji (prikazani na sliki 8) za iskanje gradiva za naše razmere niso bili najbolj uporabni, saj se način življenja pri nas v določenih pogledih razlikuje od načina življenja v deželah udeleženkah projekta. V Parizu je na primer glavno prevozno sredstvo podzemna železnica, kjer imajo ljudje več časa za branje, pri nas pa več ljudi za prevoz na delo uporablja avtomobile in tako branje med prevozom na delo seveda ne pride v poštev. Kot knjižničarji uporabnikom svetujemo in priporočamo knjige v branje skozi pogovor, glede na njihove želje in potrebe, in ne toliko glede na sorodstvene vezi, ki so navedene za kriterij (staršem, sestri, tašči itd.). Tudi čas, potreben za branje, je zelo subjektiven, saj eni berejo hitreje kot drugi. Prav tako je bila vprašljiva odločitev za letni čas, ki je primeren za branje določene knjige, saj smo mnenja, da so vse knjige primerne za vse letne čase.

Spletni portal je bila storitev, pri kateri smo imeli že med izvedbo največ pomislov in veliko idej za izboljšanje, vendar pa je bila njihova (ne)uresničitev povezana predvsem s finančnimi sredstvi. Vsaka postavka v projektu ima namreč točno določen stroškovnik in časovnico oz.

plan izvedbe. Pogrešali smo iskalnik (npr. po naslovu, avtorju), možnost neposredne povezave na knjižnični katalog (predvsem zaradi vpogleda v status izposoje in posledično možnost rezervacije gradiva) ter možnost podajanja mnenj, komentarjev in priporočil. Izpostavili smo tudi idejo o registraciji uporabnikov, predvsem z namenom vzpostavljanja konkretnejše uporabniške izkušnje, vendar je bilo to na tej točki projekta prezahtevno in predrago.

4.3 Biblioterapevtska bralna srečanja

Biblioterapiji je bila v projektu Knjižnice čustev namenjena posebna vloga, saj so biblioterapevtska bralna srečanja predstavljala dodano vrednost projekta. Naloga vsake izmed sodelujočih knjižnic je bila priprava vsaj šestih srečanj, pri čemer je bilo zaželeno, da se vključijo tudi mladi bralci in ranljive skupine. Že na skupnih sestankih smo partnerji pripravili nabor zanimivih, aktualnih in perečih tem, za katere smo menili, da jih je vredno predstaviti in obravnavati. V Mestni knjižnici Kranj smo se odločili za naslednje teme: biti ženska (vloga ženske v svetu, pričakovanja, tabu teme ipd.), nova realnost (situacija in soočanje s spremembami, ki nam jih je prinesel covid-19), digitalna zasvojenost, žalovanje, družbene razlike in medosebni odnosi (ljubezenska razmerja, prijateljstva na preizkušnji, medgeneracijski konflikti idr.).

Glavna težava pri teh srečanjih je bilo upoštevanje vseh ukrepov in omejitev, nastalih zaradi pandemije covid-19 (organizacija dogodka, omejitev števila oseb v prostoru, varnostna razdalja, nošenje mask ipd.). Izoblikovali smo manjše skupine (npr. skupina šolark iz zadnje triade osnovne šole) ali pa smo k sodelovanju povabili nekatere že obstoječe bralne skupine, ki so se oblikovale že v času projekta Modro brati in kramljati⁵. Kot rečeno, smo vključili mlade iz zadnje triade osnovne šole, dve ženski bralni skupini (v prvi so bile udeleženke mlajše in srednje generacije, v drugi pa starejše udeleženke oz. upokojenke) in tri medgeneracijske bralne skupine. Udeležencem biblioterapevtskih bralnih srečanj smo najprej predstavili splošne informacije o projektu, sodelujoče partnerje in seveda cilje, ki jih projekt zasleduje. Razložili smo tudi pojem biblioterapija in njen namen oz. problematizacijo termina (o tem bomo več povedali v nadaljevanju). Sledil je pogovor o prebranih knjigah in usmeritev k lastnim življenjskim izkušnjam (občutkom, čustvom ...), saj je bil namen srečanj pomagati bralcem povezati čustva, ki jih občutijo pri branju, s situacijami, ki jih doživljajo v resničnem življenju. Na srečanjih so bila obravnavana naslednja dela:

- Emilie Pine: Pišem sebi
- Ng Celeste: Prikriti plameni
- Janko Petrovec: Karantena. Rim.
- Petra Soukupová: Pod snegom
- Laura Imai Messina: Telefon v vetru
- Paolo Giordano: Raztrgajmo nebo
- Alena Mornštajnová: Hana
- Nataša Konc Lorenzutti: Gremo mi v tri krasne

Pred začetkom izvajanja naših (biblioterapevtskih) bralnih srečanj smo želeli razčistiti dvome o naši usposobljenosti za izvajanje tovrstnih srečanj. Tudi v bibliotekarski stroki se termin

⁵ Gre za bralna srečanja, namenjena vsem generacijam. V Mestni knjižnici Kranj se izvajajo že od leta 2008, trenutno je aktivnih prek 20 skupin, ki jih vodijo usposobljeni prostovoljci in strokovni delavci knjižnice.

biblioterapija problematizira. Tako že Zabukovec (2017) opozarja, da je biblioterapija pogosto napačno razumljena zgolj kot terapevtski proces. Med drugim predlaga, da se za svetovalne procese ob ali po branju knjig prevzame termin bibliosvetovanje. Tudi nekateri drugi avtorji predlagajo primernejša poimenovanja, ki naj bi se uporabljala v bibliotekarski stroki. Rešič Rihar in Urbanija (2010) tako omenjata bibliodiagnostiko (za vrednotenje primerne literature), biblioprofilakso (preventivna uporaba literature), bibliousmerjanje, knjižno terapijo in svetovalno knjižničarstvo, Špoljar (2003) pa svetovanje bralcem, usmerjeno branje, vodeno branje, bralne nasvete idr.

Kljub vsem pomislekom je bil ves čas trajanja projekta in izvajanja storitev projekta Knjižnice čustev v uporabi termin biblioterapija, saj je bila storitev tako poimenovana že v vsebinski prijavi projekta. Pomembno je bilo namreč tudi to, da smo vsi partnerji v projektu uporabljali enako terminologijo. Strinjali pa smo se, da je biblioterapija svetovalna metoda, ki omogoča aktivno vlogo bralca (Zabukovec, 2017), in da jo je treba razumeti kot dodatek drugim oblikam terapije (Špoljar, 2003; Pogačnik, 2010).

V projektu smo sodelovali moderatorji z različnimi izkušnjami vodenja bralnih skupin, zato je bilo pred začetkom organizirano izobraževanje za moderiranje tovrstnih srečanj. Potekalo je prek spleta, saj je bilo izvedeno v času ukrepov, povezanih s covidom-19, in potovanja niso bila možna, udeleženci smo bili iz različnih koncev Evrope, zato je bil to takrat najbolj primeren način. Izobraževanje je izvedla nosilka projekta Céline Mas, ki profesionalno izvaja biblioterapije z različnimi skupinami in z raznovrstno problematiko, ki je zaznana v družbi. Najbolj pereče teme so po njenih izkušnjah razne odvisnosti, motnje hranjenja in nezmožnost vklapljanja mladostnikov v družbo. Izobraževanje je bilo zelo koristno in poučno, saj nam je Céline Mas predstavila razne metode in pripomočke, s katerimi posameznikom pomaga uvideti in osmisлити težave ter jih usmeriti na pot samostojnega reševanja izzivov.

5 Evalvacija projekta

Na podlagi evalvacije se lahko pilotni projekti, kot je bil projekt Knjižnice čustev, uspešno razvijajo naprej. Zelo pomembno je ugotoviti, kako učinkoviti smo bili pri doseganju zastavljenih ciljev in kakšne učinke so imele implementirane storitve na naše uporabnike. Leti so namreč v središču knjižničnih storitev. Dosežek knjižnice se vrednoti tudi z njenim prispevkom k razvoju posameznika. V zvezi s tem ima Rubin (2006) v mislih spremembo, ki se zgodi v posamezniku kot rezultat izvajanja določene aktivnosti.

Ena izmed glavnih aktivnosti v sklopu evalvacije je bila spremljati biblioterapevtska bralna srečanja v vseh štirih sodelujočih splošnih knjižnicah (Anderlecht, Kaunas, Kranj in Lodz) in vpliv teh srečanj na udeležence. Tako udeleženci kot tudi moderatorji so po vsakem biblioterapevtskem bralnem srečanju izpolnili vprašalnike, ki so jih posebej za potrebe projekta pripravili zunanji sodelavci (podjetje Apeha consulting). Vprašalniki so bili sestavljeni iz glavnih demografskih vprašanj in vsebinskega dela, ki se je nanašal predvsem na pričakovanja, relevantnost obravnavane teme, potek, dinamiko in koristnost srečanja, počutje in moderiranje srečanj. Rezultati so bili predstavljeni v prispevku Pierra Bedouella z naslovom *Evaluation and qualitative assessment: evaluation 1st feedback*, in sicer na zaključku projekta, marca 2022, v Bruslju. Če strnemo nekaj glavnih ugotovitev:

- vseh udeležencev je bilo 256 (40 % jih je bilo mlajših od 18 let);
- večina udeležencev se je prvič udeležila biblioterapevtskega bralnega srečanja (76 %);

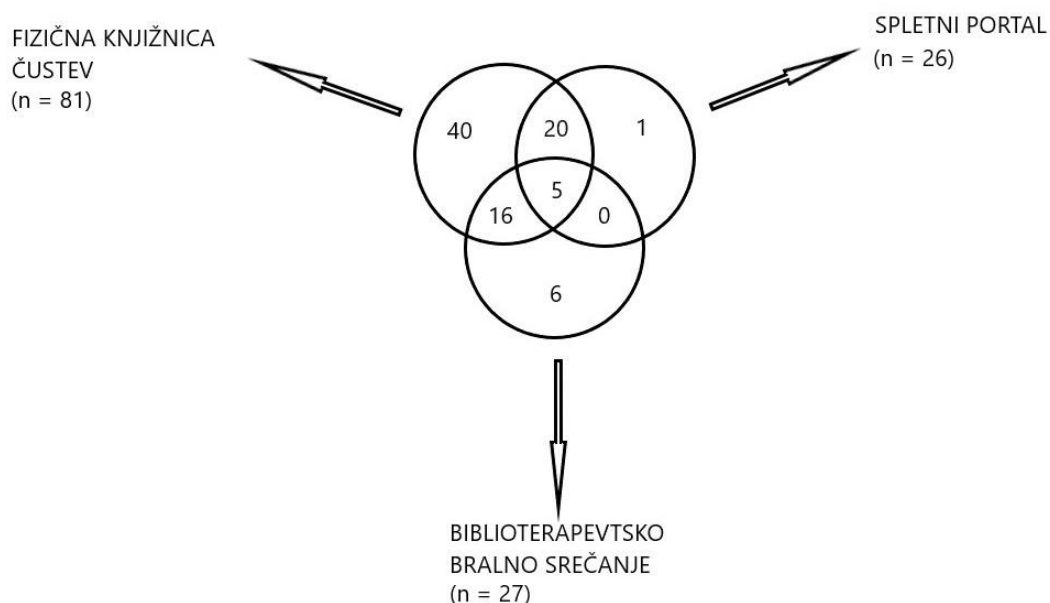
- odraslim udeležencem je pomemben dejavnik pri odločanju za udeležbo na biblioterapevtskem bralnem srečanju predstavljala predpisana tematika;
- velik del odraslih bralcev je v projekt vstopil z določenimi pričakovanji: radovednost, naučiti se nekaj novega, izkusiti nov način spodbujanja branja (96 % odraslim udeležencem je srečanje izpolnilo pričakovanja);
- udeleženci so navedli veliko pozitivnih učinkov biblioterapevtskih bralnih srečanj: izmenjava in izražanje mnenj (35 %), učenje (22 %), kvalitetno preživljanje prostega časa (17 %), pridobljen navdih (16 %), boljše počutje (9 %);
- 80 % udeležencev se je po srečanju počutilo pozitivno, 20 % pa nevtralnno;
- izražena čustva po srečanjih: dobro/odlično (49 %), sproščeno/mirno (20 %), zainteresirano (9 %), optimistično (8 %), 10 % jih je izpostavilo tudi druga čustva (zmedenost, živčnost, izgubljenost, prisotnost žalostnih misli);
- 87 % udeležencev bi se ponovno udeležilo srečanja;
- koristnost srečanj: nov pogled in širjenje obzorij (49 %), omogočanje izmenjave mnenj z drugimi (21 %), izboljšanje veščin in vedënja (13 %), občutek sprejetosti in pripadnosti skupini (12 %).

Nekaj mesecev po srečanjih so zunanji sodelavci izvedli še intervjuje z nekaterimi udeleženci in moderatorji srečanj. S tem smo želeli zaznati morebitne spremembe pri posamezniku, ki bi nastale kot rezultat izvajanja dejavnosti, oz. ugotoviti, ali obstaja dolgoročnejši vpliv srečanj na udeležence. Tudi na tej stopnji smo prejeli zelo podobne spodbudne odzive in odgovore kot pri anketnih vprašalnikih.

V Mestni knjižnici Kranj smo nadalje želeli raziskati še zadovoljstvo uporabnikov z novimi storitvami oz. pridobiti njihova mnenja, stališča in predloge za morebitne izboljšave. V ta namen je bila po zaključku projekta izvedena tudi anketa⁶, ki se je osredotočala predvsem na fizično zbirko knjižnice čustev in na spletni portal. Anketo je bilo mogoče reševati en mesec (v obdobju od 22. marca do 22. aprila 2022), k reševanju pa so bili vabljeni vsi, ki projekt Knjižnice čustev poznajo in storitve uporabljajo. Anketa je bila poslana vsem moderatorkam in udeležencem biblioterapevtskih bralnih srečanj, dostopna je bila v fizični obliki v knjižnici, povezava do ankete pa objavljena na spletni strani Mestne knjižnice Kranj in Facebookovem profilu knjižnice. Izpostavljamo naslednje ugotovitve:

- anketo je v celoti rešilo 88 anketirancev (76 % žensk in 24 % moških);
- uporaba storitev: 81 je bilo uporabnikov fizične knjižnice čustev, 26 je bilo uporabnikov spletnega portala, 27 pa udeležencev biblioterapevtskega bralnega srečanja (slika 8);
- emotikoni so pomemben dejavnik prepoznavnosti projekta Knjižnice čustev;
- postavitev ločene zbirke fizične knjižnice čustev uporabnikom omogoča lažjo, hitrejšo in v danem trenutku za njih najprimernejšo izbiro gradiva;
- mnenja in predlogi anketirancev so bili naslednji: povečanje nabora gradiva v fizični knjižnici čustev, izvedba bralnih srečanj z razpravo o prebranem gradivu iz priporočilnega seznama knjižnice čustev;
- uporabniki spletni portal prepoznavajo kot storitev za spodbujanje branja.

⁶ Anketa je bila podrobneje analizirana v pisni nalogi za bibliotekarski izpit: Štefe, M., 2022. *Evalvacija projekta in zadovoljstva uporabnikov: primer projekta Knjižnice čustev v Mestni knjižnici Kranj*. Pisna naloga za bibliotekarski izpit. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-2VU1X12D> [31. 5. 2023].



Slika 9: Število uporabnikov po različnih kombinacijah storitev, prikazano s presekom množic (Vir: Štefe, 2022)

6 Diskusija

Čustva imajo ogromen pomen v življenju posameznika in se posledično kažejo tudi na vseh področjih družbenega življenja. Tudi branje zgodb v človeku vzbuja različna čustva. V praksi se je že večkrat izkazalo, da aktivnosti projekta po njegovem koncu zamrejo, pogosto predvsem zaradi pomanjkanja financ. Zato smo se odločili, da bomo tokrat z minimalnim vložkom in prilagoditvami obstoječe storitve skušali uporabljati in nadgrajevati naprej. Ker smo v knjižnicah postavljeni pred stalen izziv, kako pridobiti nove bralce in kako izboljšati njihovo bralno izkušnjo, smo zanje pripravili bralno akcijo Beremo s čustvi, ki se je navezovala predvsem na fizično zbirko. Potekala je skoraj šest mesecev, od 23. 4. 2022 do 28. 11. 2022. Za izpolnjeno anketo so sodelujoči prejeli beležnico z emotikoni.

V projektu Knjižnice čustev smo imeli zanimivo nalogo, da smo gradivu, ki smo ga uvrstili v zbirko, določili čustveni simbol, ki se nam je zdel najbolj ustrezen. Zavedamo se, da je doživljanje čustev subjektivno, kar v nekom vzbuja veselje, lahko drugemu deluje strašljivo, zato nas je zanimalo, v kolikšni meri so se naša doživljanja čustev v posameznem delu ujela z doživljanjem čustev naših uporabnikov. V ta namen smo izdelali letak, s katerim smo bralce pozvali, da na njem navedejo tri naslove knjig iz fizične zbirke knjižnice čustev, jim določijo enega izmed zraven narisanih emotikonov in v par stavkih napišejo, kaj jih je vodilo k taki izbiri.

MESTNA knjižnica KRANJ

Knjižnice čustev

Beremo s čustvi

Od 23. 4. do 28. 11. 2022

Beremo s čustvi

Koliko časa traja projekt?
Od 23. aprila (svetovni dan knjige in avtorskih pravic) do 28. novembra 2022.

Kdo lahko sodeluje?
Člani knjižnice, starejši od 15 let.

Kje lahko sodelujete?
V vseh enotah Mestne knjižnice Kranj: v Knjižnici Globus in naših krajevnih knjižnicah Strazisce, Naklo, Predvor, Cerklje na Gorenjskem, Jezersko in Senčur.

Kako sodelujete?
S priporočilnega seznama gradiva preberete 3 knjige, jih ocenite s predloženimi čustvenčki in napišete, kaj vas je vodilo k temu čustvu. Izpolnjen obrazec oddajte informatorem v knjižnici do 29. 11. 2022. Vsak udeleženec lahko sodeluje le enkrat.

Z branjem do nagrade
Branje nas bogati in nagraduje: če boste do konca akcije prebrali 3 priporočena dela, vam bomo podarili prikladno nagrado. 3. decembra 2022 – ob praznovanju Prešernovega rojstnega dneva – pa bo žreb enemu od bralcev naklonil še glavno nagradno presenečenje.

Podatki o bralki/bralcu

Ime in priimek: _____

Številka članske izkaznice: _____

Dovoljujem uporabo osebnih podatkov v skladu z zakonom o varovanju osebnih podatkov. Strinjam se, da lahko knjižnica moje mnenje o prebranih delih objavi in uporabi za promocijo projekta in dejavnosti knjižnice.

Podpis: _____

Vabljeni k branju.

Slika 10: Letak bralne akcije Beremo s čustvi (Vir: arhiv Mestne knjižnice Kranj)

Akcija je bila med uporabniki dobro sprejeta. Sodelujoči so nam zaupali, da so se velikokrat težko odločili za označitev enega samega emotikona, saj so zgodbe v njih sprožale različne čustvene odzive. Nekateri so emotikon določili na podlagi končnega vtisa, ki so ga dobili po koncu branja, nekatere je presunil določen dogodek, ki se jih je posebej dotaknil, nekateri pa se niso mogli opredeliti za en sam emotikon in so jih označili več.

Precej bralcev nam je zaupalo, da so odslej pri branju precej bolj pozorni na svoje občutke in doživljanje zgodbe. Dejstvo je, da je zaznavanje čustev povsem subjektivno, prav tako njihovo procesiranje oz. doživljanje. Nekateri so celo povedali, da so doslej čustva, sploh negativna, imeli za sramotna in so jih raje potlačili in skrivali pred drugimi, saj niso želeli, da bi jih ljudje dojemali kot šibke. Nekatera čustva, kot sta veselje in ljubezen, so dojemali kot pretirana in jih ravno tako niso želeli pretirano izpostavljati. Z izpostavitvijo čustev ob knjigah so se začeli

zavedati, da so čustva neločljiva in nujno potrebna sestavina človekovega življenja in da se jih ni treba sramovati.

Nekateri so tudi potožili, da so si izbrali knjige, označene s simbolom za veselje, pa so bili nemalokrat razočarani, saj se je kar nekajkrat veselje spremenilo v žalost, in da je premalo knjig, ki bi resnično vzbujale samo veselje. V glavnem so knjige izbirali na policah, nekateri so uporabili tudi računalnik ob zbirki, vendar se jim iskalnik ni zdel pretirano uporaben. Enotno mnenje je bilo, da nobena knjiga ne izzove samo enega čustva, temveč se le-ta prepletajo. Zanimivo pa je, da so bralci izpostavili tudi zgodbe, napisane popolnoma brezosebno, s popolno odsotnostjo kateregakoli čustva, kar je prav gotovo svojevrstna umetnost (npr. Tujka avtorice Claudie Durastanti).

Dobili smo tudi nekaj mnenj o fizičnem videzu zbirke. Uporabnikom je všeč barvitost simbolov, s katerimi je zbirka popestrila sicer sivo barvo polic. S tem razlogom je marsikdo tudi pristopil k policam in si izbral knjigo, ki bi jo drugače med vsemi drugimi naslovi v redni zbirki spregledal.

7 Zaključek

Projekt Knjižnice čustev je zaključen. Nosilci projekta so imeli ideje tudi za njegovo nadaljevanje, na žalost pa kljub odlični oceni prijave zaradi velike konkurence ni dobil želene finančne podpore programa Ustvarjalna Evropa. V vsakem primeru smo s sodelovanjem v njem pridobili tako zaposleni kot tudi uporabniki. Sodelujoči smo dobili priložnost sodelovati s kolegi iz tujine, se učiti ter si izmenjati izkušnje in primere dobre prakse. Lahko smo se prepričali, da imamo mnogo podobnih zadreg, da se tudi v tujini borijo za finance in uporabnike in se pri tem poslužujejo mnogih inovativnih načinov.

Čeprav se projekt ne bo nadaljeval, se je izkazalo, da je način izbora knjig po čustvenih simbolih za bralce zanimiv, zato smo se odločili, da bomo zbirko redno dopolnjevali tudi v prihodnje. Vanjo bomo še naprej uvrščali tako kvalitetna leposlovna dela kot tudi popularna dela različnih žanrov, saj tako k zbirki pritegnemo tudi bralce, ki večinoma prebirajo novosti, promovirane v medijih ali priporočene zunaj knjižnice. Taki uporabniki se ne zadržujejo med policami, ampak jih bolj pritegne posebej izpostavljeno gradivo, kar naša fizična zbirka nedvomno je.

Zbirko s pridom uporabljajo tudi vodje bralnih skupin. Pod okriljem naše knjižnice jih deluje prek dvajset. Zbirka predstavlja pomoč pri izboru gradiva za branje predvsem z naborom naslovov, saj pogosta srečanja za vodje skupin marsikdaj predstavljajo izziv pri novih bralnih idejah. Pomembno komponento seveda predstavlja nabor čustev, na katera se lahko osredotočijo voditelji pri izbiri tematike. Nekatere skupine se srečujejo že prek deset let, njihovi člani so večinoma stalni, zato se med seboj precej dobro poznajo, nekateri so se začeli družiti tudi v prostem času. Izkazalo se je, da je za take skupine izbor naslovov iz zbirke zelo dobrodošel, saj so člani pripravljeni zelo iskreno spregovoriti o svojih čustvih in občutkih pred drugimi, ker vedo, da bodo njihova čustva vedno sprejeta v pozitivnem duhu, brez obsojanja.

Storitve projekta Knjižnice čustev so pokazale, da so čustva izredno pomembna komponenta v našem vsakdanu. Povezava s knjigami daje odlično iztočnico in možnost o svojih čustvih in občutkih spregovoriti z drugimi in si izmenjati izkušnje. V stresnih in negotovih časih, kot je bila npr. epidemija covid-19, so ljudi prežemala negativna čustva, zaradi česar so se počutili obupane, nemočne, negotove, poleg tega še osramočene, da niso pogumnejši in močnejši. Ko so slišali, da tudi druge preživajo podobna čustva, so se počutili bolje, saj so se prepričali, da

ni z njimi nič narobe, da vsi bijemo podobne bitke sami s sabo, kar je vedno pripomoglo k boljšemu počutju.

Zaključimo lahko, da so raznoliki, zanimivi in inovativni (mednarodni) projekti več kot dobrodošli, saj s svojimi idejami, aktivnostmi in storitvami pomembno vplivajo na spodbujanje bralne pismenosti in nasploh privabljajo k branju, kar je ena izmed glavnih nalog splošnih knjižnic. Mednarodna partnerstva pa so dobrodošla zaradi navezovanja stikov, izmenjave primerov dobrih praks, lahko pa predstavljajo tudi temelj za razvoj novih storitev.

Zahvala

Zahvaljujeva se direktorici Maji Vunšek za ponujeno priložnost sodelovanja v projektu. Izkušnja nama je omogočila rast tako na profesionalnem kot tudi osebnem področju.

Reference

Cvetek, M., 2014. *Živeti s čustvi: čustva, čustveno procesiranje in vseživljenjski čustveni razvoj*. Univerza v Ljubljani: Teološka fakulteta.

Ekman, P., 2004. *Emotions revealed: understanding faces and feelings*. London: Phoenix.

Ekman, P., 2007. *Emotions revealed: recognizing faces and feelings to improve communication and emotional life*. New York: St. Martin's Griffin.

Haramija, D. in Vilar, P., 2017. Bralna kultura kot pomemben dejavnik razvoja bralne pismenosti. *Otrok in knjiga*, 44(98), 5–16.

Goleman, D., 2010. *Čustvena inteligenca: zakaj je lahko pomembnejša od IQ*. 3. ponatis. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kobal Grum, D., 2021. *Vem, hočem, čutim: kognitivno-motivacijski vidiki čustev*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Milivojević, Z., 2008. *Emocije: Razumevanje čustev v psihoterapiji*. Novi Sad: Psihopolis institut.

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije, 2019. *Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030*. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-01-15-nacionalna-strategija-za-razvoj-bralne-pismenosti-za-obdobje-2019-2030/> [10. 3. 2023]

Pogačnik, J., 2010. Branje knjig in pisanje imata lahko terapevtsko vlogo. V: Burkeljca, S. ur. *Čudežnost besed: bibliopreventiva*. Domžale: občina. Str. 53–59.

Rešič Rihar, T. in Urbanija, J., 1999. *Biblioterapija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

Rubin, R. J., 2006. *Demonstrating results: using outcome measurement in your library*. Chicago: American Library Association.

Šadl, Z., 1999. *Usoda čustev v zahodni civilizaciji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Špoljar, M., 2003. *Biblioterapija v splošni knjižnici*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Štefe, M., 2022. *Evalvacija projekta in zadovoljstva uporabnikov: primer projekta Knjižnice čustev v Mestni knjižnici Kranj*. Pisna naloga za bibliotekarski izpit. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-2VU1X12D> [31. 05. 2023].

Zabukovec, V., 2017. Biblioterapija v knjižnici. *Knjižnica*, 61(4), 23–34.

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1), 2001. Uradni list RS, št. 87/2001, 96/2002 – ZUJIK, 92/2015.

Vrednotenje normativne baze podatkov CONOR.SI s stališča visokošolskih katalogizatorjev

Evaluation of the CONOR.SI authority file from cataloguers' point of view in academic libraries

Urška Zupančič¹, Marija Petek²

IZVLEČEK: Normativna kontrola predstavlja pomemben del katalogizacije. Normativna baza podatkov CONOR.SI vključuje normativne zapise za osebna imena in imena korporacij, ki se pojavljajo kot avtorji v bibliografskih zapisih, in omogoča med drugim identifikacijo avtorjev. Namen raziskave je bil ugotoviti mnenja visokošolskih katalogizatorjev o uporabnosti te zbirke pri njihovem delu, kakšne prednosti in pomanjkljivosti ima ter kako poteka kreiranje normativnih zapisov za korporacije. Raziskava je bila izvedena v obliki spletne ankete in intervjujev, sodelovalo je 73 katalogizatorjev iz visokošolskih knjižnic. Rezultati kažejo, da je večina anketirancev zadovoljna z bazo podatkov. Njeni največji prednosti sta hitrejši postopek katalogizacije in enostavnejše določanje normativnih točk dostopa. Najpogostejše težave predstavljajo netočni in pomanjkljivi podatki o avtorju, veliko število soimenjakov, podvojeni zapisi, napake v zapisih, ki nastanejo zaradi površnosti katalogizatorjev, ter nerazumljiva katalogizacijska pravila. Pri kreiranju zapisov si pomagajo z drugimi zapisi, s priročnikom ZNAČKA, s spletom in z zapiski iz tečajev NUK in IZUM. Ugotovitve med drugim omogočajo vpogled v delo z normativno bazo, predvsem v kreiranje zapisov za imena korporacij. Raziskava lahko služi kot izhodišče za izboljšave in nadaljnje raziskave.

KLJUČNE BESEDE: korporativni avtorji, normativna kontrola, katalogizatorji, visokošolske knjižnice

ABSTRACT: Authority control is an important part of cataloguing. The Slovene CONOR.SI authority file including authority records for individual and corporate authors, enables among others identification of authors. The purpose of the research was to find out cataloguers' opinions on its usefulness, its advantages and disadvantages, and how creating authority records for corporate authors was practised. The survey was conducted as an online questionnaire and interview, 73 cataloguers from academic libraries participated. The results showed that the majority of surveyed cataloguers were satisfied with CONOR.SI. The two most important advantages were a faster process of cataloguing and easier determination of authority access points. The most frequently pointed out disadvantages were inaccurate and insufficient data on authors, a large number of namesakes, duplicate records, and errors in records due to cataloguers' superficiality and complex cataloguing rules. When creating authority records for corporate authors, cataloguers use other authority records, the manual ZNAČKA, the internet, cataloguers' notes from courses in NUK and IZUM. The findings, inter alia, provide insight into the authority control procedures, primarily into creating records for corporate authors. The research can represent a starting point for improvements and further research.

KEYWORDS: corporate authors, authority control, cataloguers, academic libraries

Članek je nastal na osnovi magistrskega dela Urške Zupančič z naslovom *Točke dostopa za korporacije in vrednotenje normativne podatkovne zbirke CONOR.SI s stališča visokošolskih katalogizatorjev* pod mentorstvom doc. dr. Marije Petek.

¹ Korespondenčni avtor: Urška Zupančič, urska.zupancic@hotmail.com.

² Doc. dr. Marija Petek, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, upokojena sodelavka, marija.petek@ff.uni-lj.si.

1 Uvod

Strokovna obdelava knjižničnega gradiva obsega (opisno) katalogizacijo in vsebinski opis. Pripravljeni podatki se vključijo v knjižnični katalog, ki je nepogrešljivo orodje za iskanje. Katalogizacijska praksa pri nas se je vedno zgledovala po mednarodnih trendih, še posebej po smernicah Mednarodne zveze bibliotekarskih združenj in ustanov (IFLA). Prvi slovenski katalogizacijski pravilnik *Abecedni imenski katalog* (1947) poudarja pomen katalogov, ki so osnova za delovanje vsake knjižnice in ki uporabnike seznanijo s tem, katera dela ima knjižnica. Omogočil je enoten strokovni razvoj knjižnic. Takratno Društvo bibliotekarjev Slovenije je leta 1950 ustanovilo komisijo za izpopolnjevanje pravil o abecedni imenski katalogizaciji in prek Zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije sodelovalo z Iflino delovno skupino za poenotenje katalogizacijskih načel. Komisija je več let pripravljala novo izdajo pravilnika *Abecedni imenski katalog* (1967), ki temelji na pariških načelih.

Na katalogizacijo je močno vplivala dr. Eva Verona s svojim pravilnikom *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (PPIAK) (Verona, 1970; 1983; 1986). Kljub nekaterim pomanjkljivostim le-ta pri nas še vedno velja. Priročnika PREKAT (Dimec ur. et al., 2001) in ZNAČKA (Dimec ur. in Kavčič ur., 2001), ki predstavljata glavni katalogizacijski pripomoček, obsegata tudi nekatera spremenjena pravila. Novejša pravila so bila objavljena samo v sklepih Komisije za katalogizacijo pri Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK). Delo Komisije za katalogizacijo pri NUK nadaljuje Komisija za razvoj strokovnih osnov vzajemnega kataloga (KRASOVKA).

Strokovna komisija za razvoj katalogizacije v NUK-u je leta 2016 proučila različne možnosti in odločila, da je uvedba mednarodnega pravilnika *Resource description and access* (RDA) najbolj pragmatična rešitev (Zapisnik, 2017). O razlikah med PPIAK in RDA piše Petek (2017).

2 Normativna kontrola

Normativna kontrola zagotavlja tako nedvoumno identifikacijo avtorjev, naslovov in vsebinskih oznak v katalogu ter bibliografiji kot tudi njihovo povezovanje s pripadajočimi bibliografskimi zapisi (Kanič et al., 2011). Normativna kontrola je nujno potrebna, ker omogoča uresničevanje zbirne funkcije kataloga, ki zagotavlja prikaz vseh del osebnega ali korporativnega avtorja, ne glede na vse različice imen, pod katerimi je ustvarjal, ter tudi prikaz vseh različnih izdaj, prevodov, priredb in predelav določenega dela (Tillett, 2004; Petek, 2023). Taylor (2006) poudarja, da normativna kontrola pripomore k enostavnejšemu in uspešnejšemu iskanju v katalogu.

Normativna kontrola določa enotno oblikovane elemente, na podlagi katerih je katalog organiziran in po katerih iščemo (imena avtorjev, zemljepisna imena, naslovi del in zbirk ter predmetne oznake); omogoča tudi povezavo teh elementov z vsemi alternativnimi oblikami (Dimec, 2002). Normativna kontrola je bila prisotna že v listkovnih katalogih, vendar pa se je besedna zveza začela pogosteje pojavljati šele ob uvedbi računalniških katalogov (Velkavrh, 2019). Za vsako normativno točko dostopa oziroma enotno značnico se ustvari normativni zapis, ki vključuje normativno točko dostopa, vse variantne in sorodne točke dostopa, kodirane podatke ter opombe (Petek, 2023).

Osebe lahko ustvarjajo pod različnimi imeni, praviimi ali psevdonimi. Avtorice po poroki pogosto prevzamejo možev priimek ali pa dekliskemu priimku dodajo moževega. Tudi imena

korporativnih avtorjev se spreminjajo, uporabljajo tudi kratice ali pa prevedene različice imena. Spreminjajo se tudi naslovi del, ko se predelajo, priredijo, prevedejo ali ponovno izdajo itd. (Petek, 2023). Normativna kontrola med drugim olajša delo katalogizatorjev, brez nje bi lahko istega avtorja v katalogu vodili pod različnimi imeni ali bi dva soimenjaka ali več soimenjakov obravnavali kot eno osebo.

2.1 CONOR.SI – Normativna datoteka osebnih in korporativnih imen

Normativna kontrola je v sistemu COBISS.SI sprva potekala v okviru bibliografskih zapisov, normativna podatkovna baza CONOR.SI pa je bila v COBISS.SI vključena leta 2003. Uvedba normativne kontrole je bila velik dosežek, ki je omogočil kakovostnejši dostop do bibliografskih podatkov (Seljak et al., 2004). Leta 2003 je bila najprej vzpostavljena kontrola za osebna imena, ki je predstavljala zahteven izziv za katalogizatorje. Baza je takrat obsegala dobrih 24.000 normativnih zapisov za slovenske avtorje, ki so bili programsko kreirani na osnovi osebnih bibliografij slovenskih raziskovalcev in slovenske nacionalne bibliografije za monografske vire (Seljak et al., 2004). Katalogizatorji, ki so imeli pooblastilo CAT_NEWPN za kreiranje in urejanje polnih normativnih zapisov za osebna imena, so lahko kreirali tudi normativne zapise za korporacije, vendar jih še ni bilo mogoče povezovati z bibliografskimi zapisi. Kontrola za imena korporacij se je začela leta 2018, osnovo je predstavljalo 13.000 normativnih zapisov za korporacije, ki so bili programsko vpisani leta 2016 (Seljak et al., 2004; Kurnjek, 2018; Mikulin Mervič, 2019; Tominac, 2023; Velkavrh, 2019). V letu 2023 je prirast normativnih zapisov v bazi CONOR.SI obsegal 53.475 zapisov, od tega 50.648 za osebe in 2.827 za korporacije (Statistika CONOR.SI, 2023).

2.2 Mednarodni sistem normativne kontrole

IFLA je pobudnik vzpostavitve mednarodnega sistema normativne kontrole, v katerem so nacionalne bibliografske ustanove odgovorne za pripravo normativnih oblik osebnih in korporativnih imen svojih avtorjev (Plassard, 2004). Ugotovitve delovne skupine, ki je oblikovala temelje za normativno kontrolo, so objavljene v *Guidelines for Authority and Reference Entries* (1984), slovenski prevod smo dobili nekaj let kasneje – *Smernice za normativne in napolilne vpise* (1998). Tudi druga izdaja *Guidelines for Authority Records and References* (2001) je izšla v slovenskem prevodu – *Smernice za normativne zapise in napolila* (2004). Novo načelo ne predpisuje več iste oblike značnice na globalnem nivoju, ampak dopušča jezikovne in kulturne razlike pri imenih avtorjev.

Virtual International Authority File (VIAF) je mednarodna normativna baza podatkov, ki deluje od leta 2003 in povezuje nacionalne in regionalne normativne zbirke. Zapisi iz različnih normativnih zbirk se združijo v skupen zapis VIAF, pri tem se ohranijo nacionalne oblike normativnih točk dostopa. Sodeluje že več kot 50 ustanov, največ je nacionalnih knjižnic. Od decembra 2018 so vključeni tudi slovenski normativni zapisi za osebe in korporacije (Kranjc Vobovnik, 2018; Petek, 2023). Sodelovanje z VIAF je prineslo nekaj prednosti: vključitev normativnih imen za slovenske in tuje avtorje na mednarodni nivo, preverjene oblike imen, dodanih več variantnih imen, psevdonimov, področje delovanja avtorja itd., brezplačna pridobitev identifikatorjev ISNI³, ki so dodani v CONOR.SI, pridobitev podatkov o delovanju avtorjev na mednarodnem nivoju s tem, da se normativni podatki povezujejo z bibliografskimi,

³ International Standard Name Identifier (ISNI) je mednarodni standardni identifikator imen, na osnovi katerega lahko identificiramo javne osebe in organizacije, ki ustvarjajo ali distribuirajo medijske vsebine.

tudi tistimi, ki jih ni v naši zbirki, slovenski normativni podatki se vključijo v semantični splet (Kranjc Vobovnik, 2018).

3 Metodologija

Ker ima določanje avtorstva v knjižničnem katalogu pomembno vlogo, sta oblikovanje in izbira točk dostopa del katalogizacije. Osebe avtorje je včasih težko identificirati, ker objavljajo svoja dela z različnimi imeni, in tudi zaradi velikega števila soimenjakov. Tudi korporacije imajo lahko več variant imena. Z vzpostavitvijo normativne kontrole se med drugim omogočita nedvoumna identifikacija avtorjev in kakovostnejša katalogizacija, s tem pa se izboljša tudi uporabniška izkušnja pri iskanju. Ker je normativna baza podatkov nepogrešljiv pripomoček pri katalogizaciji in ker to področje še ni raziskano, smo želeli ugotoviti mnenja in zadovoljstvo katalogizatorjev o bazi CONOR.SI. Zanimalo nas je tudi, kako poteka kreiranje normativnih zapisov za korporacije, pri tem smo se omejili na visokošolske knjižnice, ki imajo temu primerno gradivo in tudi vodijo bibliografije svojih raziskovalcev. Postavili smo naslednjih sedem raziskovalnih vprašanj:

1. Kakšno mnenje na splošno imajo visokošolski katalogizatorji o uporabnosti normativne baze podatkov CONOR.SI?
2. S kakšnim namenom visokošolski katalogizatorji pri svojem delu uporabljajo bazo CONOR.SI?
3. Kakšne so težave in pomanjkljivosti pri delu v bazi CONOR.SI?
4. Kako pomembni so posamezni dejavniki v bazi CONOR.SI za visokošolske katalogizatorje?
5. Kako pogosto morajo visokošolski katalogizatorji kreirati nove zapise za korporacije?
6. Kaj visokošolski katalogizatorji storijo, kadar ne morejo identificirati določene korporacije?
7. S katerimi viri si visokošolski katalogizatorji pomagajo pri kreiranju novih zapisov za korporacije?

V raziskavi smo uporabili spletno anketo in intervju z visokošolskimi katalogizatorji.

3.1 Anketa

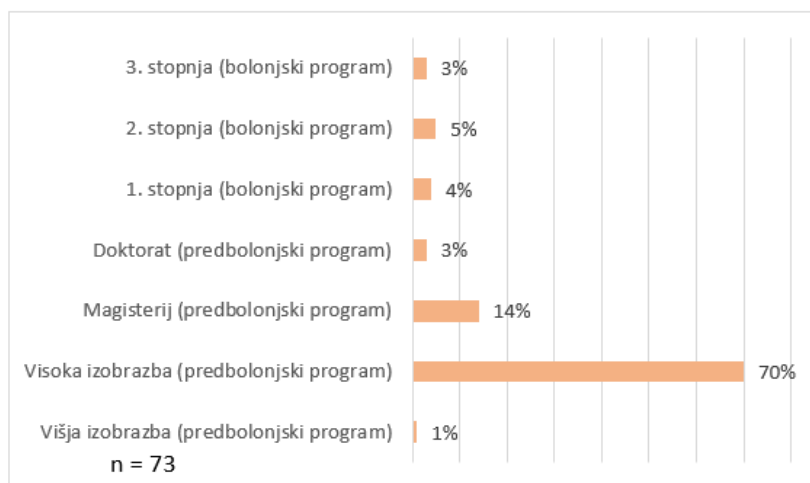
Z anketo smo želeli izvedeti, kako zadovoljni so katalogizatorji z normativno bazo podatkov CONOR.SI. Zanimalo nas je, kako uporabna je, s kakšnim namenom jo uporabljajo, katere so njene prednosti in pomanjkljivosti, na katere težave najpogosteje naletijo in kako pomembni se jim zdijo posamezni dejavniki pri delu z zbirko. Prav tako smo želeli izvedeti, ali katalogizatorji kreirajo normativne zapise za korporacije.

Vprašalnik je vseboval 12 vprašanj zaprtega, odprtega in polodprtega tipa; zadnja štiri vprašanja so se nanašala na demografske podatke (spol, starost, izobrazba, delovne izkušnje). Uporabili smo spletno orodje 1ka. Kontaktne podatke smo pridobili iz *Seznam visokošolskih knjižnic v letu 2020* (2021). Povezavo na spletni anketni vprašalnik smo poslali na e-naslove 83 visokošolskih knjižnic. Anketiranje je bilo popolnoma anonimno.

Anketiranje je potekalo od 20. 7. do 22. 9. 2022. Ker je bil na začetku odziv slab, smo 16. 9. 2022 poslali opomnik. Na anketni vprašalnik je kliknilo 111 visokošolskih katalogizatorjev, ustrezno ga je izpolnilo 73. Povprečni čas reševanja ankete je bil 4 minute in 40 sekund.

3.1.1 Vzorec

Populacijo predstavljajo slovenski visokošolski katalogizatorji, namenski vzorec pa tisti katalogizatorji, ki so ustrezno izpolnili anketni vprašalnik; bilo jih je 73. Prejeli smo sicer 111 vprašalnikov, vendar smo jih morali 38 izločiti, ker so bili nepopolni. V anketi je sodelovalo 67 žensk (92 %) in šest (8 %) moških. Največ jih spada v starostni skupini od 40 do 49 let in od 50 do 59 let, v vsaki od teh dveh skupin je po 28 anketirancev (38 %), sledita skupina od 30 do 39 let z 12 osebami (16 %) in skupina nad 60 let s petimi anketiranci (7 %). Anketiranci na področju katalogizacije delajo različno dolgo: manj kot 10 let delo katalogizatorja opravlja 20 (27 %) oseb, od 11 do 20 let izkušenj ima 25 (34 %) oseb, od 21 do 30 let pa 21 (29 %) anketirancev in več kot 31 let sedem (10 %) oseb. Večina, in sicer 64 (88 %), je izobrazbo pridobila v predbolonjskem programu, od teh jih ima 51 (70 %) visoko izobrazbo, deset (14 %) magisterij, dva (3%) doktorat in eden (1 %) višješolsko izobrazbo. Bolonjsko izobrazbo ima 9 (12 %) anketirancev: trije (4 %) prvo stopnjo, štirje (5 %) drugo in dva (3 %) tretjo stopnjo (slika 1).



Slika 1: Izobrazba anketirancev (Vir: Zupančič, 2023)

3.2 Intervju

Intervju smo izvedli z visokošolskimi katalogizatorji, ki kreirajo normativne zapise za korporativne avtorje. Želeli smo izvedeti njihove osebne zgodbe in izkušnje z delom v bazi CONOR.SI. Vprašalnik je sestavljen iz enajstih odprtih vprašanj. Na intervju smo anketirance povabili v osmem anketnem vprašanju, odzvalo se je pet katalogizatorjev. Vse intervjuje smo opravili prek telefona. Na začetku vsakega intervjuja smo se predstavili in zahvalili za sodelovanje, pridobili smo tudi ustno soglasje, da se intervju zaradi lažje analize lahko snema. Po vsakem intervjuju smo opravili transkripcijo posnetka. Odgovore smo analizirali in razdelili na štiri tematske sklope.

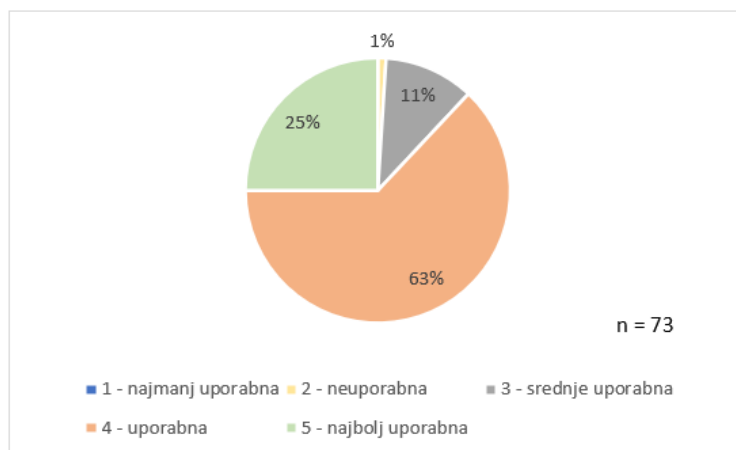
3.3 Pomanjkljivosti raziskave

Pomanjkljivost raziskave je majhen in nereprezentativen vzorec visokošolskih katalogizatorjev. Eden od vzrokov za slab odziv je verjetno čas letnih dopustov. Slabost spletne ankete je, da ni mogoče nadzorovati pogojev, v katerih se vprašalnik izpolnjuje; poleg tega sodelujoči ne morejo dobiti dodatnih pojasnil, če vprašanja niso razumljiva. To se je pokazalo pri četrtem in šestem vprašanju, kjer se odgovori delno prekrivajo.

4 Rezultati

4.1 Anketa

Pri prvem vprašanju nas je zanimalo, kakšno mnenje imajo katalogizatorji o uporabnosti normativne baze podatkov CONOR.SI. Ocenjevali so jo s stopnjami od 1 (najmanj uporabna) do 5 (najbolj uporabna). Dobra polovica anketirancev, in sicer 46 (63 %), jih meni, da je zbirka uporabna, za 18 (25 %) je najbolj uporabna, 8 (11 %) jih pravi, da je srednje uporabna, le eden (1 %) meni, da je neuporabna (slika 2).



Slika 2: Uporabnost normativne baze CONOR.SI (Vir: Zupančič, 2023)

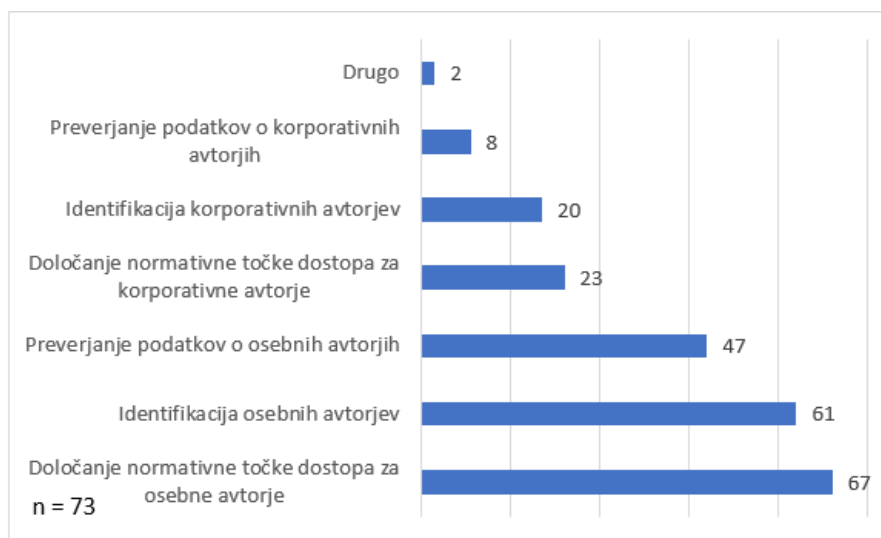
Želeli smo izvedeti tudi, ali delovne izkušnje katalogizatorjev vplivajo na njihovo mnenje o uporabnosti baze CONOR.SI (tabela 1). Od 73 anketirancev jih ima 20 (27 %) manj kot deset let katalogizacijskih izkušenj: trije od njih menijo, da je baza CONOR.SI najbolj uporabna, trije, da je srednje uporabna, 14 pa, da je uporabna. Delo katalogizatorja 25 (34 %) sodelujočih opravlja od 11 do 20 let, med njimi jih 17 misli, da je zbirka uporabna, šest, da je najbolj uporabna, za dva je srednje uporabna. S katalogizacijsko prakso od 21 do 30 let se lahko pohvali 21 (29 %) anketirancev. Večina od njih, in sicer deset, jih pravi, da je zbirka uporabna, sedem, da je najbolj uporabna, trije, da je srednje uporabna, in eden, da je neuporabna. Več kot 30 let izkušenj ima sedem (10 %) anketirancev, pet od njih jih meni, da je zbirka uporabna, medtem ko se dvema zdi najbolj uporabna.

Tabela 1: Vpliv delovnih izkušenj na mnenje o uporabnosti baze CONOR.SI (Vir: Zupančič, 2023)

Delovne izkušnje v letih	Najmanj uporabna	Neuporabna	Srednje uporabna	Uporabna	Najbolj uporabna	Skupaj
<10	/	/	3	14	3	20 (27 %)
11–20	/	/	2	17	6	25 (34 %)
21–30	/	1	3	10	7	21 (29 %)
>31	/	/	/	5	2	7 (10 %)
Skupaj	/	1 (1 %)	8 (25 %)	46 (63 %)	18 (11 %)	73 (100 %)

Pri drugem vprašanju smo katalogizatorje povprašali, s kakšnim namenom pri svojem delu uporabljajo bazo CONOR.SI. Izbrali so lahko več odgovorov (slika 3). Skoraj vsi anketiranci, in

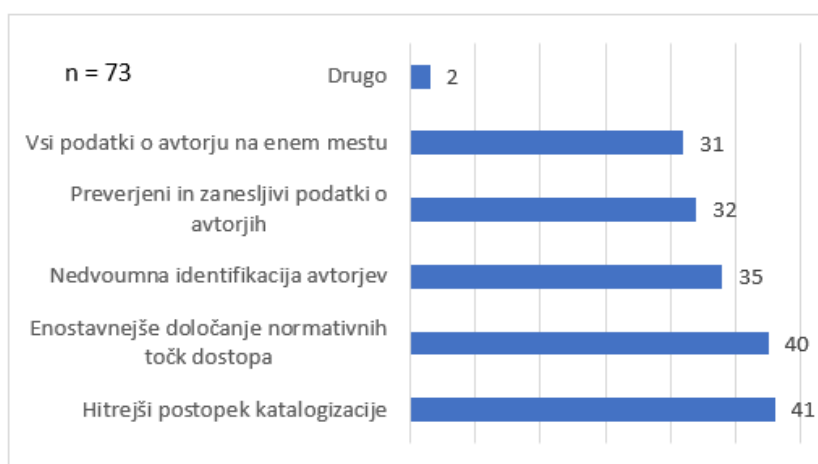
sicer 67 (92 %), jo uporabljajo za določanje normativne točke dostopa za osebne avtorje, 61 (84 %) pa za identifikacijo osebnih avtorjev; 47 (64 %) jih zbirko uporablja za preverjanje podatkov o osebnih avtorjih, 23 (32 %) anketirancev določa normativno točko dostopa za korporativne avtorje, 20 (27 %) identificira korporativne avtorje, osem (11 %) pa jih preverja podatke o korporativnih avtorjih. Odgovor »drugo« sta izbrala dva anketiranca (3 %), ki CONOR.SI koristita za dodajanje novih osebnih avtorjev in za katalogizacijo.



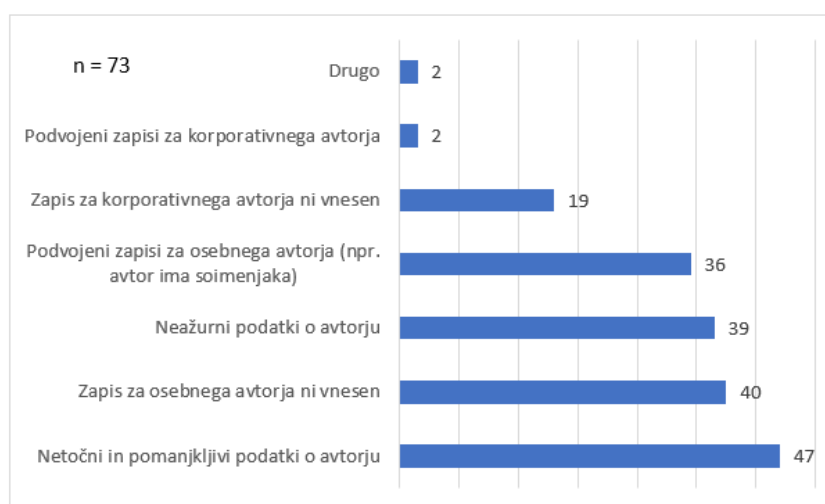
Slika 3: Namen uporabe baze CONOR.SI (Vir: Zupančič, 2023)

Pri tretjem vprašanju so anketirani katalogizatorji navedli prednosti baze CONOR.SI; izbrali so lahko več odgovorov (slika 4). Največja prednost je hitrejši postopek katalogizacije – tako meni 41 (56 %) anketirancev, z zelo majhno razliko sledi enostavnejše določanje normativnih točk dostopa; ta odgovor je izbralo 40 (55 %) anketirancev. Nedvoumno identifikacijo avtorjev je izbralo 35 (48 %) sodelujočih, preverjene in zanesljive podatke o avtorjih 32 (44 %) anketirancev, 31 (42 %) pa jih vidi prednost v tem, da so vsi podatki o avtorju zbrani na enem mestu. Odgovor »drugo« sta označila dva (3 %) sodelujoča, eden od njiju pravi: »nič od navedenega«, drugi pa: »hitrejše za osebne avtorje, za korporacije neuporabno«.

S četrtem vprašanjem smo želeli izvedeti, katere težave imajo katalogizatorji pri uporabi baze CONOR.SI; izbrali so lahko več odgovorov (slika 5). Pri tem 47 (64 %) anketirancev meni, da so največja težava netočni in pomanjkljivi podatki o avtorju, za 40 (55 %) težavo predstavljajo manjkajoči zapisi za osebne avtorje in za 39 (53 %) neažurni podatki o avtorju. Skoraj polovica, in sicer 36 (49 %) anketirancev, navaja podvojene zapise za osebnega avtorja, 19 (26 %) manjkajoče zapise za korporativne avtorje, dva (3 %) pa podvojene zapise za korporacije. Dva (3 %) sta izbrala odgovor »drugo«, kjer sta zapisala: »predvsem pri avtoricah je včasih težko določiti, ali gre za isto osebo s spremenjenim priimkom (po npr. poroki)«, »največji problem so *adopted* zapisi, ker jih lahko dopolnjuje samo kreator«, kar pa delno ne drži, saj zaklenjen zapis lahko urejajo vsi katalogizatorji iz knjižnice, ki je zapis zaklenila.



Slika 4: Prednosti baze CONOR.SI (Vir: Zupančič, 2023)



Slika 5: Težave pri uporabi baze CONOR.SI (Vir: Zupančič, 2023)

Slika 6 prikazuje odgovore na peto vprašanje, pri katerem so sodelujoči ocenjevali pomembnost posameznih dejavnikov pri delu s podatkovno bazo, na voljo so imeli ocene od 1 (najmanj pomemben) do 5 (najbolj pomemben). Opredelili smo pet dejavnikov, ki po našem mnenju vplivajo na kakovost vnesenih podatkov ter na identifikacijo oseb in korporacij. Pri tem 30 (41 %) katalogizatorjev *ažurnost podatkov* ocenjuje kot najbolj pomemben dejavnik, 27 (37 %) kot pomemben, 14 (19 %) kot srednje pomemben, dva (3 %) kot nepomemben, nihče pa kot najmanj pomemben dejavnik.

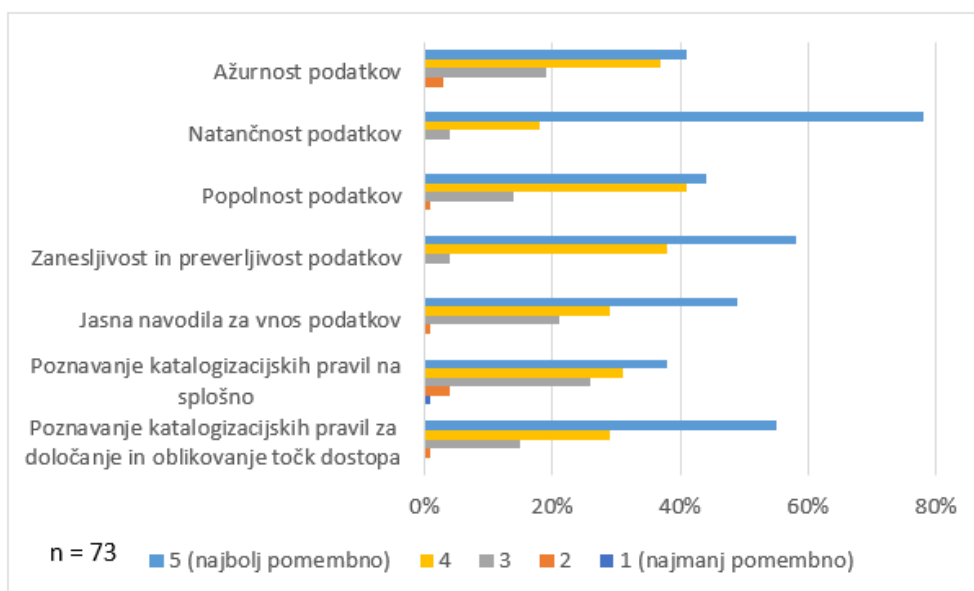
Natančnost podatkov je 57 (78 %) katalogizatorjev ocenilo za meni, da je najbolj pomemben dejavnik, 13 (18 %) za pomemben, trije (4 %) pa za srednje pomemben; nihče ne meni, da je ta dejavnik nepomemben ali najmanj pomemben.

Popolnost podatkov je dejavnik, za katerega 32 (44 %) anketirancev meni, da je najbolj pomemben, 30 (41 %), da je pomemben, 10 (14 %), da je srednje pomemben, eden (1 %), da je nepomemben, in nihče, da je najmanj pomemben.

Zanesljivost in preverljivost podatkov 42 (58 %) katalogizatorjev ocenjuje kot najbolj pomemben dejavnik, 28 (38 %) kot pomemben, trije (4 %) kot srednje pomemben, nihče pa kot nepomemben ali najbolj nepomemben.

Jasna navodila za vnos podatkov predstavljajo 36 (49 %) katalogizatorjem najbolj pomemben dejavnik, 21 (29 %) pomemben, 15 (21 %) srednje pomemben, enemu (1 %) nepomemben in nobenemu najmanj pomemben dejavnik.

Poznavanje katalogizacijskih navodil na splošno se 28 (38 %) katalogizatorjem zdi najbolj pomembno, pomembno je za 22 (30 %) katalogizatorjev, srednje pomembno za 19 (26 %), trem (4 %) se zdi nepomembno in enemu najmanj pomembno. *Poznavanje katalogizacijskih pravil za določanje in oblikovanje točk dostopa* 40 (55 %) katalogizatorjev ocenjuje kot najbolj pomemben dejavnik, 21 (29 %) kot pomemben, 11 (15 %) kot srednje pomemben, eden kot nepomemben in nihče kot najmanj pomemben.



Slika 6: Pomembnost posameznih dejavnikov v bazi CONOR.SI (Vir: Zupančič, 2023)

Pri šestem vprašanju, ki je bilo odprtega tipa, so nas zanimale pomanjkljivosti baze CONOR.SI. Anketiranci so prosto odgovarjali s svojimi besedami. Da je CONOR.SI povsem v redu in da nima omembe vrednih pomanjkljivosti, meni 19 (26 %) od 73 katalogizatorjev.

Pomanjkljive in neažurirane podatke o avtorjih je izpostavilo 26 (36 %) anketirancev, 12 (16 %) pa veliko število soimenjakov, kar je med seboj lahko včasih povezano. Če je v normativnem zapisu premalo podatkov o avtorju, le-tega ni mogoče identificirati, posledica pa so lahko podvojeni zapisi.

Sedem od 73 (10 %) sodelujočih omenja *površnost in nenatančnost katalogizatorjev* pri kreiranju zapisov; eden med njimi je navedel tudi, da se napake pojavljajo, ker nekateri katalogizatorji hitijo pri delu; drugi pa dodaja, da se uredniki normativne baze včasih prehitro zadovoljijo z nepopolnim zapisom, ne poiščejo dodatnih podatkov in pogosto navajajo le najnujnejše podatke, da se zapis lahko shrani.

Pet (7 %) od 73 anketiranih katalogizatorjev je izrazilo kritike na račun *normativnih zapisov za korporacije*; trije pravijo, da je baza s korporativnimi avtorji nesmiselna oziroma neprimerna pri konferencah, ki potekajo vsako leto, ker je treba vsakokrat pripraviti nov zapis, le-ta pa se potem poveže samo na eno ali na največ dve publikaciji; dva menita, da je v bazi premalo zapisov za korporativne avtorje.

Izboljšave je predlagalo 11 (15 %) katalogizatorjev. Koristno bi bilo, da bi v zapis lahko dodali kratko avtorjevo biografijo, in ne le opombo o področju delovanja, in da bi raziskovalci lahko posredovali tudi druge identifikatorje, npr. VIAF in ORCID ID. Pri kreiranju zapisa za osebnega avtorja bi potrebovali možnost »priredi v nov zapis« in dovoljenje za brisanje podvojenih zapisov. Uporabna bi bila tudi možnost spreminjanja že sprejetih točk dostopa, kar zdaj lahko urejajo le katalogizatorji s pooblastilom CAT_NEWCB. Omogočen bi moral biti vnos več podatkov o avtorju, da se zagotovi njegova nedvoumna identifikacija. Želeli bi si tudi večjo usklajenost med prakso za objavo osebnih podatkov in *Zakonom o varstvu osebnih podatkov* (ZVOP-2), saj v bazi ni možno označiti, kateri podatki ne smejo biti javno dostopni.

Pri sedmem vprašanju nas je zanimalo, ali katalogizatorji v bazi CONOR.SI kreirajo normativne zapise za korporacije; 18 (25 %) sodelujočih je odgovorilo z »DA«, večina, 55 (75 %), pa z »NE«.

Osmo vprašanje ni bilo pravo vprašanje, ampak vabilo na intervju; veljalo je samo za tiste, ki so na sedmo vprašanje odgovorili pritrdilno. Odzvalo se jih je pet.

4.2 Intervju

Od 18 anketiranih visokošolskih katalogizatorjev, ki imajo pooblastilo CAT_NEWCB za kreiranje in redakcijo normativnih zapisov za imena korporacij, jih je pri intervjujih sodelovalo samo pet. Intervjuvanje je potekalo od 28. 7. do 27. 9. 2022. Povprečna dolžina intervjujev je bila 22 minut, najkrajši pogovor je trajal 11 minut, najdaljši pa 30 minut.

Anketirancem smo postavili 11 odprtih vprašanj, ki so bila razdeljena v štiri tematske sklope: postopek katalogizacije, normativni zapis za korporacije, normativna baza podatkov CONOR.SI in spremljanje novosti na področju katalogizacije.

Postopek katalogizacije

1. Prosila bi vas, ali lahko natančno opišete vaš celoten katalogizacijski postopek, npr. česa se najprej lotite in kako, kaj storite potem ...?
2. Katere vire oziroma priročnike najpogosteje uporabljate pri katalogizaciji? Katere vire oziroma priročnike uporabljate pri kreiranju novih normativnih zapisov za korporacije?

Normativni zapisi za korporacije

1. Kako pogosto morate kreirati nove normativne zapise za korporacije?
2. Prosim, če natančno opišite vaš postopek kreiranja normativnega zapisa za korporacije?
3. Kaj storite v primeru, da ne morete identificirati določene korporacije, oziroma kaj storite, ko naletite na različne težave?
4. Kako pogosto imate težave pri identifikaciji določene korporacije?

Normativna baza podatkov CONOR.SI

1. Kaj vam je pri delu z normativno bazo podatkov CONOR.SI najbolj všeč – izpostavite samo eno stvar? Prosim, pojasnite, zakaj.
2. Kaj vam ni všeč pri delu z normativno bazo podatkov CONOR.SI – izpostavite samo eno stvar? Prosim, pojasnite, zakaj.
3. Prosim, če nam lahko poveste kakršno koli osebno izkušnjo ali zgodbo, ki je povezana z normativno bazo podatkov CONOR.SI.

Spremljanje novosti na področju katalogizacije

1. Kje in kako vse se izobražujete?
2. Na kakšen način spremljate spremembe na področju katalogizacije?

Odgovori intervjuvancev so podani po tematskih sklopih. Pri interpretaciji rezultatov smo zaradi zagotavljanja anonimnosti uporabljali le moški spol.

4.2.1 Postopek katalogizacije

Vseh pet intervjuvancev meni, da je katalogizacija nedvoumen in, pri večini katalogizatorjev, že avtomatiziran proces. Trije so povedali, da se v bloku 7XX bibliografskega zapisa povežejo z bazo CONOR.SI in prevzamejo že obstoječi normativni zapis ali pa kreirajo nov zapis. Eden od intervjuvancev je izpostavil, da se postopka katalogizacije loti glede na vrsto gradiva, saj obdeluje več vrst gradiva – neknjižno gradivo, kontinuirane in monografske vire ter sestavne dele; katalogizira »lepo po vrsti« in izpolni vsako polje in podpolje posebej. Eden večinoma katalogizira le zaključna dela, zato mora velikokrat kreirati nove zapise, ker so avtorji diplomanti in magistranti, ki še niso vneseni v CONOR.SI. Pri člankih, katerih avtorji so profesorji, pa je podatke največkrat treba le malo spremeniti ali dopolniti, ker so večinoma že v bazi CONOR.SI. En intervjuvanec ima izkušnje s kreiranjem zapisov CIP, v katere se vnesejo le osnovni podatki – naslov, avtor in kratek vsebinski opis. Ko knjiga izide, se katalogizacija nadaljuje.

Trije intervjuvanci si pri katalogizaciji pomagajo s priročnikom PREKAT in ZNAČKA, štirje redko uporabljajo PPIAK, in sicer le pri zahtevnih primerih, eden uporablja tudi ISBD(M), eden e-priročnike COBISS. Omenjeni so bili tudi *Abecedni imenski katalog* (1967), *Spletni splošni slovenski geslovnik* in *Univerzalna decimalna klasifikacija* – UDCMRF12. Dva se posvetujeta s sodelavci.

Ko kreirajo nove normativne zapise za korporacije, uporabljajo priročnik ZNAČKA, prav tako jim pomagajo že obstoječi zapisi; podatke o korporacijah pa velikokrat iščejo tudi na spletu. Tako kot pri katalogizaciji nasploh so jim tudi pri kreiranju normativnih zapisov za korporacije v pomoč lastni zapiski s tečajev NUK in IZUM.

4.2.2 Normativni zapisi za korporacije

Najprej nas je zanimalo, kako pogosto morajo katalogizatorji kreirati nove normativne zapise za korporacije. Trije intervjuvanci jih kreirajo zelo pogosto, predvsem zato, ker je za konferenco, ki poteka vsako leto, vsakokrat treba narediti nov zapis in oblikovati novo točko dostopa. Nad tem je en intervjuvanec razočaran, zdi se mu nesmiselno, ker posledično uporabniki ne morejo najti vseh konferenc pod enim imenom in na enem mestu. Zapise za korporacije je treba pogosto kreirati tudi zato, ker je število zapisov za korporacije v bazi CONOR.SI veliko manjše kot število zapisov za osebe. Dva redko kreirata normativne zapise za korporacije, mogoče enkrat mesečno.

Vsi intervjuvanci se strinjajo, da potrebo po kreiranju novega zapisa ugotovijo, ko pripravljajo bibliografski zapis. Najprej preverijo, ali je korporacija v bazi CONOR.SI že vnesena in, če je, jo le dopolnijo, če je to potrebno, in povežejo z bibliografskim zapisom. Če korporacije v bazi ni, kreirajo nov zapis. En intervjuvanec je ob tem opozoril na nenatančnost katalogizatorjev; pri zbornikih, ki vsebujejo več konferenc in v zvezi s katerimi bi morala biti vsaka konferenca posebej obdelana, se včasih katero pozabi katalogizirati. En intervjuvanec je izpostavil, da so mu ob kreiranju normativnega zapisa v pomoč že obstoječi zapisi.

Težave z identificiranjem korporacij so zelo redke. V takem primeru bi si katalogizatorji pomagali s spletnimi viri, obrnili bi se na NUK ali pa uporabili stvarno značnico.

4.2.3 Normativna baza podatkov CONOR.SI

Vsem petim sodelujočim je pri CONOR.SI najbolj všeč to, da omogoča jasno in hitro identifikacijo avtorja. Zadovoljni so tudi s tem, da so navedeni glavni podatki o avtorju – ime in priimek, letnica rojstva, spol in področje delovanja. Enemu intervjuvancu je najbolj všeč to, da CONOR.SI omogoča natančnejšo in zanesljivejšo identifikacijo avtorja oziroma korporacije. Drug intervjuvanec je kot prednost omenil dejstvo, da gre za prvo relacijsko urejeno zbirko in da je to velik dosežek.

Tudi pri vprašanju, kaj jim pri bazi CONOR.SI ni všeč, so si bili katalogizatorji precej enotni. Dva sta kritizirala prakso oblikovanja točk dostopa za konference oziroma sestanke, ki potekajo vsako leto in za katere je vsakokrat treba narediti nov normativni zapis, pri tem pa se ne uresničuje zbirna funkcija kataloga. En intervjuvanec je dodal, da je tak način dela časovno potraten in preobremenjujoč za kreatorja. Dva moti, da so nekateri katalogizatorji pri svojem delu površni in nenatančni, posledično napačni in pomanjkljivi podatki v zapisih pa otežujejo identifikacijo in razločevanje med soimenjaki. En intervjuvanec ni imel pripomb.

Zanimale so nas tudi osebne zgodbe katalogizatorjev, povezane z bazo CONOR.SI. Dva intervjuvanca sta opisala izkušnjo s soimenjaki, saj je bilo teh ob vzpostavitvi baze zelo veliko. Tako se je pogosto zgodilo, da so imeli več avtorjev z enakim imenom in priimkom, letnico rojstva ter področjem delovanja. To so uredili ob pomoči avtorjev. Dva sta izpostavila, da so se velikokrat pojavljale napake pri črkah, predvsem pri trdem in mehkem č-j. Razreševanje nesporazumov je bilo včasih komično. En intervjuvanec je opisal dogodek, ko avtor ni želel biti vpisan v bazo pod imenom, ki je bilo objavljeno na viru; zato so morali njegovo ime popraviti. Omenil je tudi, da nekateri avtorji ne želijo razkriti letnice rojstva, predvsem ženske.

4.2.4 Spremljanje novosti na področju katalogizacije

Štirje katalogizatorji se dodatno izobražujejo na tečajih, ki jih prirejata NUK in IZUM. Eden je omenil izobraževanja v sklopu Društva bibliotekarjev Maribor in Društva bibliotekarjev Ljubljana ter izobraževanja v tujini, ki jih organizira IFLA. Trije so naročeni na spletne novice, ki jih pošiljata NUK in IZUM. Znotraj knjižnice običajno ena oseba podrobno spremlja novosti in obvešča tudi vse druge. Veliko se medsebojno informirajo in pogovorijo, tako da stvari bolje razumejo. En intervjuvanec prebira ustrezne blogove s področja, dva pa spremljata spletno stran Komisije za razvoj strokovnih osnov vzajemnega kataloga (KRASOVKA). Eden je poudaril, da morajo biti pri spremljanju novosti precej samoiniciativni, drugače jih lahko hitro povozi čas. Eden od intervjuvancev pravi, da je sprememb in navodil veliko ter da so tečaji o novostih velikokrat plačljivi. Marsikatera, predvsem manjša knjižnica si ne more privoščiti, da bi zaposlene redno pošiljala na izobraževanja, kar lahko privede do napak pri katalogizaciji.

5 Diskusija

5.1 Kakšno mnenje na splošno imajo visokošolski katalogizatorji o uporabnosti normativne baze podatkov CONOR.SI?

Na osnovi ankete smo ugotovili, da je za večino (63 %) anketiranih visokošolskih katalogizatorjev baza CONOR.SI uporabna, najbolj uporabna je za 25 %, za 11 % je srednje uporabna in samo za enega neuporabna; nihče ni označil, da je najmanj uporabna. Vidimo, da imajo na splošno dobro mnenje o tej bazi ne glede na leta delovnih izkušenj. V treh skupinah (manj kot deset let, 11–20, več kot 30 let delovnih izkušenj) je več kot polovica anketirancev menila, da je baza uporabna; v skupini 21–30 let delovnih izkušenj pa jih je nekaj manj kot polovica mnenja, da je baza uporabna, nekoliko več kot v drugih skupinah, pa jih je mnenja, da je zbirka najbolj uporabna. Tudi druge raziskave prinašajo podobne rezultate. Likar in Žumer (2004), ki sta proučevali mnenja katalogizatorjev o segmentu COBISS/Katalogizacija, sta ugotovili, da izkušnost katalogizatorjev ni povezana s stopnjo zadovoljstva s segmentom. Podobno menita tudi Levičar in Petek (2017) glede zadovoljstva s segmentom COBISS3/Katalogizacija. Nasprotno pa trdijo Baro, Fyneman in Zoukemefa (2013): katalogizatorji z več delovnimi izkušnjami so bolj zadovoljni s postopki katalogizacije kot začetniki.

Tudi v intervjujih smo izvedeli, da so z bazo CONOR.SI večinoma zadovoljni. Všeč jim je predvsem to, da omogoča jasno in hitro identifikacijo avtorja na osnovi podatkov, kot so ime, priimek, leto rojstva, spol in področje delovanja. En intervjuvanec je poudaril, da je vzpostavitev baze CONOR.SI velik dosežek, saj gre za prvo relacijsko urejeno zbirko pri nas.

Največja prednost baze CONOR.SI je, da omogoča hitrejši postopek katalogizacije – tako meni 56 % anketirancev. Z razliko enega odstotka sledi enostavnejše določanje normativnih točk dostopa. Nedvoumno identifikacijo avtorjev je izbralo 48 % sodelujočih, preverjene in zanesljive podatke o avtorjih 44 %, vse podatke o avtorju na enem mestu pa 42 %.

Vse to kaže, da se visokošolski katalogizatorji danes zelo dobro zavedajo velikega pomena normativne kontrole in da cenijo domačo normativno bazo podatkov.

Na začetku pa niso bili vsi katalogizatorji zadovoljni z bazo CONOR.SI, ker so morali spremeniti način dela. Čeprav katalogizatorji vedo, da so spremembe nujne, jih težko sprejmejo, ker se bojijo, da dosedanje znanje in izkušnje ne bodo več dovolj (Likar in Žumer, 2004; Švab, 2018).

5.2 S kakšnim namenom se visokošolski katalogizatorji pri svojem delu poslužujejo normativne baze podatkov CONOR.SI?

Največji delež (92 %) visokošolskih katalogizatorjev CONOR.SI uporablja za določanje normativne točke dostopa za osebne avtorje; 84 % anketirancem baza olajša identifikacijo osebnih avtorjev, 64 % pa ob pomoči baze preverja podatke o osebnih avtorjih. Manj katalogizatorjev uporablja CONOR.SI zaradi korporativnih avtorjev, 32 % določa normativno točko dostopa za korporacije, 27 % identificira korporativne avtorje, 11 % pa preverja podatke o korporacijah. Razumljivo je, da se CONOR.SI več uporablja v povezavi z osebnimi avtorji, ker je število normativnih točk dostopa za osebe večje kot za korporacije. Intervjuvanci so povedali, da je preverjanje v bazi CONOR.SI največkrat prvi korak pri katalogizaciji, da ugotovijo, ali ustrezni normativni zapis v bazi že obstaja ali bodo morali kreirati novega.

5.3 Kakšne so težave in pomanjkljivosti pri delu v normativni bazi podatkov CONOR.SI?

Čeprav so anketiranci prepričani, da je baza uporabna, se srečujejo tudi s težavami in pomanjkljivostmi. Pri četrtem anketnem vprašanju je bilo na voljo več ponujenih odgovorov. Največ visokošolskih katalogizatorjev (64 %) opozarja na netočne in pomanjkljive podatke o avtorju. Za dobro polovico sodelujočih (55 %) so problematični manjkajoči zapisi za osebne avtorje in neažurni podatki o avtorju (53 %). Skoraj polovica (49 %) ima težave s podvojenimi zapisi za osebne avtorje. S korporativnimi avtorji je manj težav: 26 % katalogizatorjev ima težave z manjkajočimi zapisi in 3 % s podvojenimi zapisi, kar je posledica dejstva, da je razlika med številom normativnih zapisov za korporacije in osebe zelo velika – prirast za leto 2022 je 54.059 zapisov za osebe in 2.994 za korporacije (Statistika CONOR.SI, 2023).

Pri šestem anketnem vprašanju smo želeli izvedeti, kakšne so pomanjkljivosti normativne baze. Ker je bilo to vprašanje odprtega tipa, so katalogizatorji prosto odgovarjali. Pričakovali smo, da bodo poročali o temah, ki niso bile zajete pri četrtem vprašanju. Nekateri odgovori se ponavljajo. Največ (36 %) katalogizatorjev meni, da so podatki o avtorjih pomanjkljivi in neažurni, 16 % anketirancev se srečuje z velikim številom soimenjakov in podvojenih zapisov. Vzroka za to sta nenatančnost in površnost katalogizatorjev, kar je kot pomanjkljivost navedlo 10 % sodelujočih; napake se pojavljajo, ker katalogizatorji hitijo z delom ali se prehitro zadovoljijo z nepopolnimi normativnimi zapisi in si ne vzamejo časa za popravke in izpopolnitev zapisa. Samo peščica katalogizatorjev (7 %) je izrazila kritike nad normativnimi zapisi za korporacije; baza se jim zdi nesmiselna in neprimerna pri katalogizaciji sestankov, ki potekajo vsako leto, menijo tudi, da je v bazi CONOR.SI premalo zapisov za korporacije; 26 % sodelujočih pa je prepričanih, da baza nima pomanjkljivosti, ki bi bile vredne omembe.

Intervjuvanci so tudi izpostavili podvojene zapise, ki po njihovem mnenju nastanejo zaradi površnosti in nenatančnosti nekaterih katalogizatorjev. Opozorili so na veliko število soimenjakov v bazi CONOR.SI. Izrazili so tudi nezadovoljstvo z oblikovanjem točk dostopa za sestanke, konference in podobna srečanja, ki se odvijajo vsako leto, ker je vsakokrat treba kreirati nov normativni zapis, in menili, da se pri tem ne uresničuje zbirna funkcija kataloga; tak način dela je tudi časovno potraten. Pri oblikovanju točk dostopa za osebe in korporacije je treba upoštevati PPIAK (Verona, 1986), priročnik ZNAČKA (Dimec ur. in Kavčič ur., 2001) in sklepe Komisije za katalogizacijo pri NUK.

Naše ugotovitve se ujemajo z drugimi raziskavami. Sorčič piše (2020), da se katalogizatorji pritožujejo zaradi problemov s soimenjaki v bazi CONOR.SI. Včasih težko ugotovijo, za katero osebo gre, časa za preverjanje in telefonske pogovore z domnevnimi avtorji pa pogosto primanjkuje; podatki o avtorjih so velikokrat pomanjkljivi in nenatančni. Levičar in Petek (2017) sta ugotovili, da je katalogizacijski pravilnik (Verona, 1983; 1986) na nekaterih mestih zastarel, kar je vzrok za visok delež neustreznih in pomanjkljivih zapisov; nezadovoljstvo katalogizatorjev s pravili se kaže tudi v rezultatih njihovega dela. Nared (2022), ki je proučevala etične dileme pri normativni kontroli avtorjev, pravi, da imajo katalogizatorji pogosto težave s soimenjaki. Največkrat gre za avtorje, ki pišejo zelo malo ali zelo veliko; katalogizatorji na osnovi del ne morejo vedno ugotoviti avtorstva. Podobno je tudi pri avtorjih, ki ustvarjajo na več različnih področjih in imajo soimenjake. Mikulin Mervič (2019) je s pregledovanjem zapisov za imena korporacij v bazi CONOR.SI ugotovila, da so bili le-ti nepopolni. Tudi pri pošiljanju zapisov v VIAF se je pokazalo, da katalogizatorji večinoma kreirajo zapise z

nesprejeto obliko imena, kar pomeni, da pri kreiranju nimajo na voljo dovolj informacij in da ni ustreznih informacij za redakcijo sprejetja oblike imena (Kranjc Vobobnik, 2018).

5.4 Kako pomembni so posamezni dejavniki v bazi podatkov CONOR.SI za visokošolske katalogizatorje?

V anketi so katalogizatorji ocenjevali pomembnost posameznih dejavnikov za delo v bazi CONOR.SI. Odgovori kažejo, da so vsi navedeni dejavniki najpomembnejši v velikih deležih, in sicer: natančnost podatkov (78 %), zanesljivost in preverljivost podatkov (58 %), poznavanje katalogizacijskih pravil za določanje in oblikovanje točk dostopa (55 %), jasna navodila za vnos podatkov (49 %), popolnost podatkov (44 %), ažurnost podatkov (41 %) in poznavanje katalogizacijskih pravil na splošno (38 %).

Ažurnost in natančnost podatkov so katalogizatorji v raziskavi večkrat izpostavili kot pomanjkljivost. Oba dejavnika sta povezana tudi z drugimi pomembnimi dejavniki, s katerimi se katalogizatorji srečujejo. Če zapisi niso ažurni in natančni, se pojavljajo napake. Če je v normativnem zapisu premalo podatkov o avtorju, avtorja ni možno nedvoumno identificirati, posledica pa so lahko podvojeni zapisi, ki lahko nastanejo tudi v primeru soimenjakov, vendar ne nujno. Ker morajo katalogizatorji te težave reševati, se čas obdelave podaljša. Levičar in Petek (2017) sta ugotovili, da so katalogizatorji prepričani, da lahko sami pripomorejo h kakovostnejšim zapisom, in sicer tako, da so pri delu bolj odgovorni in da dobro poznajo katalogizacijska pravila, ki morajo biti ažurna in usklajena.

5.5 Kako pogosto morajo visokošolski katalogizatorji kreirati nove zapise za korporacije?

Večina (trije od petih) intervjuvanih katalogizatorjev nove zapise za korporacije kreira zelo pogosto. Za to sta predvsem dva razloga: sestanki oziroma konference, ki potekajo vsako leto in za katere je treba vsakokrat izdelati nov zapis, ter manj zapisov za imena korporacij kot za imena oseb v bazi CONOR.SI. Dva kreirata zapise redkeje, mogoče enkrat na mesec, kar je lahko problematično, ker morata svoje odločitve večkrat preverjati v pravilniku ali priročnikih, kar je zamudno. Podobno ugotavlja tudi Sorčič (2020). Tako v anketi kot v intervjujih je bilo izpostavljeno razočaranje ob trenutni praksi določanja točk dostopa za korporacije, in sicer pri sestankih, ki potekajo vsako leto. Zdi se jim nesmiselno, zamudno in neprijazno do uporabnika kataloga, saj mu je onemogočeno, da bi npr. vse konference, ki potekajo vsako leto, našel pod eno točko dostopa in na istem mestu. Sorčič (2020) je ugotovil tudi, da kreiranje bibliografskih in normativnih zapisov med katalogizatorji velja za enega od bolj zahtevnih postopkov, za oblikovanje normativnih in variantnih točk dostopa pa menijo, da je srednje zahtevno. Zahtevna se jim zdijo tudi katalogizacijska pravila, ki so (nekatera) zastarela ali pa se prehitro spreminjajo; navajajo, da zaradi narave svojega dela tem spremembam ne morejo slediti (Sorčič, 2020).

5.6 Kaj visokošolski katalogizatorji storijo, kadar ne morejo identificirati določene korporacije?

Vsi intervjuvani katalogizatorji so poudarili, da se zelo redko zgodi, da določene korporacije ne bi mogli identificirati. V takem primeru bi si pomagali s spletnimi viri, obrnili bi se na NUK ali uporabili stvarno značnico. Tudi Tuttle (2012) ugotavlja, da se katalogizatorji, ki imajo težave pri identifikaciji avtorja zaradi pomanjkljivih podatkov, obračajo na spletne vire, nekateri pa pustijo točko dostopa kot »nedefinirano« oziroma anonimno.

5.7 S katerimi viri si visokošolski katalogizatorji pomagajo pri kreiranju novih zapisov za korporacije?

Katalogizatorji so v intervjujih povedali, da so jim pri kreiranju novih zapisov za korporacije v veliko pomoč že obstoječi normativni zapisi, ker točno vidijo, katera polja formata COMARC/A je treba izpolniti, in si tako olajšajo delo. Uporabljajo priročnika PREKAT in ZNAČKA, zelo redko PPIAK, in sicer pri zahtevnejših primerih, ker se jim na splošno zdi zastarel; zaradi nekaterih njegovih pomanjkljivosti je to po našem mnenju razumljivo. Informacije o korporacijah iščejo tudi na spletu, prav pridejo tudi lastni zapiski s tečajev pri NUK ali IZUM. ZNAČKA je med katalogizatorji eden izmed najbolj priljubljenih priročnikov. Podobno sta ugotovili tudi Likar in Žumer (2004); ZNAČKA je bila med bolje ocenjenimi priročniki; dobro ocenjeni so bili še ISBD, PREKAT in, v nasprotju z našo raziskavo, tudi PPIAK (Likar in Žumer, 2004).

Nared ugotavlja (2022), da katalogizatorji za identifikacijo osebe ali korporacije in pri oblikovanju imen največkrat črpajo informacije iz javno objavljenih virov, npr. na spletu, pri čemer je pomembno, da so podatki preverjeni in verodostojni. Pri postopku kreiranja zapisov si pomagajo s priročniki PREKAT, priročniki COBISS itd. in z lastnimi zapiski z izobraževanj.

To, da katalogizatorji iščejo podatke o avtorjih na spletu, nas ne preseneča, tako jih namreč hitreje najdejo ali pa tiskani viri sploh ne obstajajo. Z informacijami na spletu je treba biti previden, ker so le-te lahko nepreverjene, celo napačne ali zastarele. Delo katalogizatorjev je zahtevno in zamudno, zato si pomagajo na različne načine. Izobraževanje katalogizatorjev je nujno potrebno in koristno, da pridobijo ustrezno znanje in navodila za delo. Kljub temu pa je spremljanje novosti na področju katalogizacije predvsem samoiniciativno. Katalogizatorji, ki so sodelovali v raziskavi, redko spremljajo spletno stran Krasovke, Komisija za katalogizacijo pri NUK pa sploh ni bila omenjena, čeprav so nova pravila natančno opisana in ilustrirana s primeri.

6 Zaključek

Namen raziskave je bil ugotoviti, kako so slovenski visokošolski katalogizatorji zadovoljni z normativno bazo podatkov CONOR.SI. Zanimalo nas je njihovo mnenje o uporabnosti zbirke, o njenih prednostih in pomanjkljivostih, s kakšnim namenom jo uporabljajo in s katerimi viri si pomagajo pri delu. Podatke smo zbrali na osnovi spletne ankete in intervjujev. Zajeli smo 73 visokošolskih katalogizatorjev.

Večina anketiranih katalogizatorjev meni, da je baza CONOR.SI uporabna, nekaterim se zdi celo najbolj uporabna, samo eden jo je označil kot neuporabno in nihče kot najmanj uporabno. Ima številne prednosti, na prvem mestu je hitrejši postopek katalogizacije, z majhnimi razlikami sledijo enostavnejše določanje normativnih točk dostopa, nedvoumna identifikacija avtorja, preverjeni in zanesljivi podatki o avtorju ter vsi podatki na enem mestu. Eden od intervjuvancev je poudaril, da je CONOR.SI poseben dosežek na področju katalogizacije pri nas, saj gre za prvo vzpostavitev relacijsko urejene baze. Največ katalogizatorjev CONOR.SI uporablja v povezavi z osebnimi avtorji. Predvsem jim je baza v pomoč pri določanju normativne točke dostopa, pri identifikaciji avtorjev in za preverjanje podatkov o avtorjih. Precej manjši je delež katalogizatorjev, ki CONOR.SI uporablja zaradi korporativnih avtorjev.

Večina anketirancev ima težave pri osebnih avtorjih, ker so podatki v normativnih zapisih pogosto netočni, pomanjkljivi in neažurni ter zaradi manjkajočih in podvojenih zapisov.

Podvojeni zapisi nastanejo zaradi pomanjkljivih podatkov v normativnem zapisu, ki ne zadoščajo za nedvoumno identifikacijo avtorjev; lahko pa nastanejo tudi v primeru soimenjakov. Nenatančnost in površnost katalogizatorjev je ena izmed pomanjkljivosti baze CONOR.SI. To se dogaja, ker so katalogizatorji prehitro zadovoljni z zapisom. Zaradi časovne stiske zapisov ne popravljajo in izpopolnjujejo. Težave s korporativnimi avtorji so podobne, ampak manj pogoste. Nekateri katalogizatorji so nezadovoljni tudi z normativnimi zapisi za korporacije, predvsem za srečanja, ki se ponavljajo vsako leto. Menijo, da je zapisov za korporacije v bazi premalo.

Največji delež katalogizatorjev je pri delu z bazo CONOR.SI kot najpomembnejše ocenil vseh pet dejavnikov: natančnost podatkov (dobro tri četrtine), zanesljivost in primerljivost podatkov, poznavanje katalogizacijskih pravil za točke dostopa, jasna navodila za vnos, popolnost in ažurnost podatkov. Noben dejavnik ni bil ocenjen kot najmanj pomemben.

Intervjuvanci zelo pogosto kreirajo normativne zapise za korporacije predvsem zato, ker je število korporativnih avtorjev v bazi precej manjše kot število osebnih avtorjev in ker pogosto katalogizirajo sestanke oziroma konference, ki potekajo vsako leto in morajo zato pripraviti zapis za vsak sestanek posebej. Kreiranje normativnih zapisov je odvisno tudi od vrste knjižničnega gradiva in vodenja bibliografij raziskovalcev v visokošolskih knjižnicah. Tisti, ki zapise kreirajo redkeje, morajo večkrat preverjati v priročnikih, kar je zamudno. Zelo redko se zgodi, da korporacije ne morejo identificirati. V takem primeru bi si pomagali s spletnimi viri, obrnili bi se na NUK ali uporabili stvarno značnico. Pri izdelavi zapisov si pomagajo z različnimi viri, najpogosteje z drugimi zapisi, s priročnikom ZNAČKA, s spletom, z zapiski iz izobraževanj; PPIAK uporabljajo zelo redko.

Z raziskavo smo dobili vpogled v delo visokošolskih katalogizatorjev z normativno bazo podatkov CONOR.SI. Ker gre za eno prvih raziskav s to tematiko, je lahko le-ta osnova za nadaljnje raziskave. Ponovili bi jo lahko tudi v specialnih in splošnih knjižnicah ter po uvedbi RDA. Naše ugotovitve so lahko zanimive za tiste, ki sodelujejo pri razvoju katalogizacijskih pravil in baze CONOR.SI, ter za tiste, ki izvajajo izobraževanja za katalogizatorje. Kakovost knjižničnega kataloga je odvisna od katalogizatorjev, ki pripravljajo bibliografske in normativne zapise, pri čemer potrebujejo veliko znanja, zato izobraževanje predstavlja temelje za uspešno delo.

Zahvala

Zahvaljujemo se vsem visokošolskim knjižničarjem, ki so sodelovali v raziskavi.

Reference

Abecedni imenski katalog, 1947. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Abecedni imenski katalog, 1967. Nova izd. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dimec, Z., 2002. Normativna kontrola iz preteklosti v prihodnost: ali se sedanost odloča za mednarodno sodelovanje? *Knjižnica*, 46(3), 91–104. Dostopno na: <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/5622> [3. 2. 2024].

Dimec, Z. ur., Hočevnar, M. ur. in Kavčič, I. ur., 2001. *PREKAT: priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Dostopno na: <http://home.izum.si/izum/e-prirocniki/prekat.pdf> [3. 2. 2024].

Dimec, Z. ur. in Kavčič, I. ur., 2001. *ZNAČKA: priročnik za določanje značnic pri katalogizaciji*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Dostopno na: <http://home.izum.si/izum/e-prirocniki/znacka.pdf> [3. 2. 2024].

Guidelines for authority and reference entries, 1984. London: IFLA International Programme for UBC.

Guidelines for authority records and references. 2nd ed., 2001. München: Saur. Dostopno na: <http://archive.ifla.org/VII/s13/garr/> [27. 1. 2024].

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih. (2009). Dostopno na: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/113> [18. 2. 2024].

Kanič, I., Leder, Z., Ujčič, M., Vilar, P. in Vodeb, G. (2011). *Bibliotekarski terminološki slovar*. Kamnik: Amebis. Dostopno na: <https://www.termania.net/slovarji/85/bibliotekarski-terminoloski-slovar> [3. 2. 2024].

Kranjc Vobovnik, A. 2018. Vpis slovenskih normativnih zapisov za osebna imena v VIAF. *Organizacija znanja*, 23(1–2), 11–20. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz1812011> [18. 2. 2024].

Kurnjek, B. (28. 9. 2018). Projekt Normativna kontrola za imena korporacij v sistemu COBISS.SI. *Blog COBISS*. Dostopno na: <https://blog.cobiss.si/2018/09/28/normativna-korporacij/> [18. 2. 2024].

Levičar, J. in Petek, M., 2017. Programska oprema COBISS3/Katalogizacija: ovrednotenje sistemskih sprememb in funkcionalnosti modula z vidika katalogizatorjev. *Knjižnica*, 61(1–2), 155–189. Dostopno na: <https://doi.org/10.55741/knj.61.1-2.13848> [18. 2. 2024].

Likar, T. in Žumer, M., 2004. Mnenja katalogizatorjev o modulu za katalogizacijo v sistemu COBISS. *Knjižnica*, 48(1–2), 83–122. Dostopno na: <https://doi.org/10.55741/knj.48.1-2.14106> [3. 2. 2024].

Mikulin Mervič, V., 2019. Normativna kontrola imen oseb, družin in korporativnih teles v knjižnicah in arhivih. *Knjižnica*, 63(3), 59–78. Dostopno na: <https://doi.org/10.55741/knj.63.3.13775> [3. 2. 2024].

Nared, L., 2022. *Etične dileme knjižničarjev pri normativni kontroli avtorjev in gesel v Sloveniji*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza, Filozofska fakulteta.

Petek, M., 2017. Katalogizacijski standard Resource description and access (RDA): razvoj, spremembe in primerjava s Pravilnikom i priručnikom za izradbo abecednih kataloga (PPIAK). *Knjižnica*, 61(1–2), 23–47. Dostopno na: <https://journals.uni-lj.si/knjiznica/article/view/13851> [3. 2. 2024].

Petek, M., 2023. Točke dostopa v knjižničnem katalogu. V: Šauperl, A. ur., *Organizacija knjižničnih zbirk*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze. Str. 89–110.

- Plassard, M., 2004. IFLA and authority control. *Cataloging & Classification Quarterly*, 38(3–4), 83–89. Dostopno na: https://doi.org/10.1300/J104v38n03_08 [18. 2. 2024].
- Seljak, M., Brešar, T., Curk, L., Zalokar, M., Tominac, A., Popović Bošković, G. et al., 2004. Vzpostavitev normativne kontrole v knjižničnem informacijskem sistemu COBISS.SI, Slovenija. *Organizacija znanja*, 9(2), 37–46. Dostopno na: <https://oz.cobiss.si/clanek/vzpostavitev-normativne-kontrole-v-knjiznicnem-informacijskem-sistemu-cobiss-si-slovenija/> [3. 2. 2024].
- Seznam visokošolskih knjižnic v letu 2020*. (2021). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Dostopno na: https://bibsist.nuk.uni-lj.si/assets/files/statistika/imenik/2020_visokosolske_imenik.pdf [3. 2. 2024].
- Smernice za normativne zapise in napotilne vpise*, 1998. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Smernice za normativne zapise in napotila*. 2. izd., 2004. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Sorčič, N., 2020. *Zadovoljstvo katalogizatorjev pri svojem delu v slovenskih splošnih in visokošolskih knjižnicah*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza, Filozofska fakulteta.
- Statistika CONOR.SI: 2022., 2023*. Dostopno na: https://www.cobiss.si/kazalci/doc/STAT_PRIRAST_CONOR_2022_SI.pdf [3. 2. 2024].
- Statistika CONOR.SI: 2023., 2024*. Dostopno na: https://www.cobiss.si/kazalci/doc/STAT_PRIRAST_CONOR_2023_SI.pdf [3. 2. 2024].
- Švab, K., 2018. The opinion of public and academic librarians on the necessary changes in the library catalogue. *Knjižnica*, 62(3), 31–50. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-YJQ5QFWH> [10. 5. 2024].
- Taylor, A. G., 2006. *Introduction to cataloging and classification*. 10th ed. Westport: Libraries Unlimited.
- Tillet, B. B., 2004. Authority control: state of the art and new perspectives. *Cataloging & Classification Quarterly*, 38(3–4), 23–41. Dostopno na: https://doi.org/10.1300/J104v38n03_04 [18. 2. 2024].
- Tominac, A., 2023. 20 let normativne kontrole v sistemu COBISS. *Blog COBISS*. Dostopno na: <https://blog.cobiss.si/2023/05/29/20-let-normativne-kontrole-v-sistemu-cobiss/#more-4754> [10. 5. 2024].
- Velkavrh, V., 2019. Normativna kontrola in jezik normativne točke dostopa za korporacije. *Knjižničarske novice*, 29(5/6), 20–24. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AOL4IZ7L> [18. 2. 2024].
- Verona, E., 1970. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1: Odrednice i redalice*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
- Verona, E., 1983. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2: Kataložni opis*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Verona, E., 1986. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1: Odrednice i redalice*. 2. izmijenjeno izd. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Zapisnik 17. seje Komisije za katalogizacijo pri Narodni in univerzitetni knjižnici: 16. februar 2017, 2017. Dostopno na: https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/Zapisnik_17.seje_Komisije_za_katalogizacijo.pdf [29. 1. 2024].

Zupančič, U., 2023. *Točke dostopa za korporacije in vrednotenje normativne podatkovne zbirke CONOR.SI s stališča visokošolskih katalogizatorjev*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza, Filozofska fakulteta.

COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2022

COBIB.SI: increment of bibliographic records in 2022

Ema Dornik¹

IZVLEČEK: V članku so podrobneje predstavljeni podatki o prirastu bibliografskih zapisov za leto 2022, in sicer na letni in mesečni ravni. V analizo smo vključili 171.503 bibliografske zapise iz baze COBIB.SI, ki jih je prispevalo 546 katalogizatorjev. V zadnji četrtini leta je bilo kreiranih 27,5 % bibliografskih zapisov. Največ bibliografskih zapisov je bilo kreiranih v torek, 29. 11. 2022, in to 934. Na letni ravni pa je četrtek najproduktivnejši dan v tednu. Najmanj zapisov je bilo kreiranih avgusta. Glede tipa zapisov se nadaljuje večletni trend: največ zapisov je bilo kreiranih za monografske publikacije (50,6 %) in sestavne dele (40,5 %). Predstavljeni so tudi podatki o zapisih, prevzetih iz drugih baz podatkov, ter letni prirast normativnih zapisov za osebna imena in imena korporacij v bazi CONOR.SI. Rezultati kažejo na pomembnost dela katalogizatorjev v sistemu COBISS.

KLJUČNE BESEDE: bibliografske baze podatkov, COBIB.SI, katalogizacija, letni prirast

ABSTRACT: The article presents in detail the data on the annual increment of bibliographic records in 2022 at annual and monthly levels. The analysis includes 171,503 bibliographic records created by 546 cataloguers. In the last quarter of the year, 27.5% of bibliographic records were created. Most records, i.e. 934 records, were created on Tuesday, 29 November 2022. Thursdays are the most productive days in the year. The fewest records were created in August. When referring to the type of records, the multiannual trend continues also in 2022: most records were created for monographs (50.6%) and component parts (40.5 %). The data on records downloaded from other databases and the data on the annual increment of authority records for personal names and for corporate body names in the CONOR.SI database are included. The results show how important the work of cataloguers in the COBISS system is.

KEYWORDS: bibliographic databases, COBIB.SI, cataloguing, annual increment

1 Uvod

V mreži COBISS.net (Kooperativni online bibliografski sistem in servisi) sodeluje 1.468 knjižnic (podatek na dan 21. 7. 2023) iz osmih držav (v abecednem vrstnem redu: Albanija, Bolgarija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Kosovo, Severna Makedonija, Slovenija in Srbija) (COBISS.net, 2023; COBISS.net v številkah, 2022). V Sloveniji je na dan 31. 12. 2022 sodelovalo 925 polnopravnih članic, ki jih delimo po tipih knjižnic: 1 nacionalna, 82 univerzitetnih in visokošolskih knjižnic, 136 specialnih, 62 splošnih in 644 šolskih knjižnic (Bibliografske, 2022; IZUM, 2023).

Sistem združuje vzajemno bibliografsko-kataložno bazo podatkov COBIB.SI, lokalne baze podatkov sodelujočih knjižnic, bazo podatkov o knjižnicah COLIB.SI in normativno bazo podatkov CONOR.SI ter ponuja številne druge funkcionalnosti (Organizacijski model sistema COBISS, 2023; Vzajemna katalogizacija (COBISS3/Katalogizacija), 2023). V Sloveniji je v vzajemno katalogizacijo vključenih 314 knjižnic (Programska oprema COBISS3, 2023). V letu

¹ Dr. Ema Dornik, prof. zdr. vzg., bibliotekarska višja svetnica, Institut informacijskih znanosti, Maribor, Slovenija, ema.dornik@izum.si.

2022 je v procesu katalogizacije aktivno sodelovalo 546 katalogizatorjev iz 244 knjižnic. Glede na tip zapisa je bilo v letu 2022 (skupaj) v vzajemni katalog dodanih 50,6 % zapisov za monografske publikacije, 40,5 % za sestavne dele, 6,5 % za izvedena dela (dogodke), 2,1 % za serijske publikacije, 0,2 % za zbirne zapise in 0,2 % zapisov za integrirne vire. Iz COBIB.SI je bilo skupaj izbranih 1.623 bibliografskih zapisov. (Bibliografske, 2022)

S predstavitvijo prirasta bibliografskih zapisov v COBIB.SI želimo prikazati obseg in poudariti pomembnost katalogizatorjevega dela v sistemu COBISS.

2 Metodologija

Vir podatkov je vzajemna baza COBIB.SI, v kateri s pregledom pojmov z iskalno predpono za datum kreiranja/prezema (dm=) poiščemo podatke za pretekli mesec. Podatke zbiramo v začetku vsakega meseca za pretekli mesec. Vključeni so vsi kreirani in prevzeti bibliografski zapisi, ki so jih v vzajemni katalog prispevali katalogizatorji, ter vsi dnevi v letu (za delovne smo šteli dneve od ponedeljka do petka, za dela proste pa sobote, nedelje in praznike, kadar so ti na delovni dan). Vzajemna baza se dnevno spreminja, zato številke, vključene v analizo, ne predstavljajo nujno trenutnega stanja podatkov v bazi. Iz zajema podatkov so izvzeti bibliografski zapisi, ki so bili v vzajemni katalog shranjeni programsko (npr. ELINKS.SI, $n = 2.241$), in lokalni zapisi, ki so bili shranjeni v vzajemno bazo ($n = 552$).

Zbrani podatki so predstavljeni na letni in mesečni ravni. V analizo podatkov za leto 2022 smo vključili 171.503 bibliografske zapise. Na slikah so podatki predstavljeni po datumih, v tabelah so prazniki prikazani ločeno od preostalih dela prostih dni. Ob slikah so zabeleženi dnevi zajema podatkov, ki veljajo tudi za podatke, predstavljene v tabelah mesečnih prirastov. Ker prirast sistematično spremljamo od leta 2014, smo vključili trend prirasta za obdobje devetih let (Dornik, 2015; 2016; 2017; 2018; 2019; 2020; 2021; 2023).

3 Prirast bibliografskih zapisov

Konec leta 2022 (podatki na dan 31. 12. 2022) je bilo v vzajemni bazi podatkov COBIB.SI skupaj 5.965.912 bibliografskih zapisov. Katalogizatorjem je pri delu v pomoč možnost prevzemanja bibliografskih zapisov iz drugih baz podatkov. Iz mreže COBISS.net je bilo prevzetih 2.293 zapisov, iz baze WorldCat (OCLC) 11.312 zapisov, iz Registra ISSN 2.905 zapisov (od tega 2.241 ob ažuriranju baze podatkov ELINKS.SI), iz Online kataloga Kongresne knjižnice (LC) pa 1.085 zapisov. Največja dodana vrednost zasnove vzajemnega kataloga je kooperativno sodelovanje pri kreiranju bibliografskih zapisov (Bibliografske, 2023).

3.1 Letni prirast

V letu 2022 je bilo največ zapisov kreiranih v zadnji četrtini leta (Q4: 27,5 % letnega prirasta). Sledijo prva četrtina leta (Q1) s 26,2-odstotnim prirastom, nato druga četrtina (Q2) s 23,2-odstotnim prirastom in tretja četrtina (Q3) s 23-odstotnim letnim prirastom.

Pregled prirasta bibliografskih zapisov po mesecih leta 2022 prikazuje tabela 1.

Tabela 1: Mesečni prirast bibliografskih zapisov v COBIB.SI (padajoče glede na število zapisov)

Mesec	Kreirani zapisi (n)	Kreirani zapisi (%)
november	16.268	9,5
januar	16.256	9,5

december	15.799	9,2
september	15.725	9,2
marec	15.215	8,9
oktober	15.166	8,8
maj	14.660	8,5
junij	13.683	8,0
februar	13.412	7,8
julij	12.699	7,4
april	11.518	6,7
avgust	11.102	6,5
Skupaj	171.503	100

Legenda: *n* – število, % – odstotek

Prirast bibliografskih zapisov na letni ravni (upoštevani so vsi dnevi v letu) kaže, da je bilo v letu 2022 največ zapisov kreiranih ob četrtnih (20,2 %). Podrobnosti so predstavljene v tabeli 2.

Tabela 2: Letni prirast bibliografskih zapisov v COBIB.SI (dnevi v tednu in prazniki)

Dan	Štev. dni v letu (<i>n</i>)	Zapisi (<i>n</i>)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (<i>s</i>)	Zapisi (%)	Zapisi (<i>maks</i>)	Zapisi (<i>min</i>)
četrtek	52	34.563	665	120	20,2	930	248
torek	50	34.213	684	116	19,9	934	399
ponedeljek	47	33.205	706	122	19,4	889	403
sreda	52	32.764	630	129	19,1	858	28
petek	52	32.384	623	121	18,9	856	254
nedelja	52	2.068	40	21	1,2	108	8
sobota	53	1.974	37	18	1,2	88	6
praznik	7	332	47	27	0,2	109	21
Skupaj	365	171.503	470	305	100	934	6

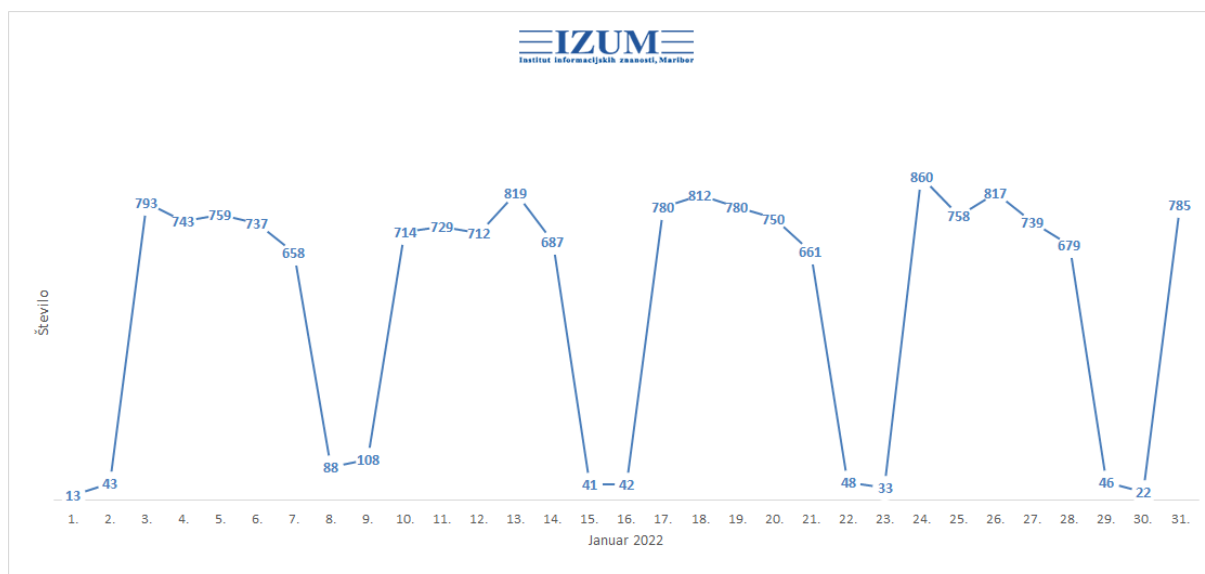
Legenda: *n* – število, $\bar{x}$ – povprečje, *s* – standardni odklon, % – delež, *maks* – maksimum, *min* – minimum

3.2 Mesečni prirast

V nadaljevanju so predstavljeni podatki o kreiranih bibliografskih zapisih po posameznih mesecih leta 2022.

3.2.1 Januar

V analizo smo vključili 16.256 bibliografskih zapisov. Januarja je bilo največ bibliografskih zapisov kreiranih v ponedeljek, 24. 1., in sicer 860 (slika 1). Ponedeljek je tudi dan v tednu, ko je bilo kreiranih največ zapisov v tem mesecu, in sicer 3.932, kar predstavlja 24,2-odstotni delež prirasta. V povprečju so katalogizatorji v 21 delovnih dneh ($\bar{x}$) prispevali 751 bibliografskih zapisov na dan s standardnim odklonom (*s*) 54,4. V delovnih dneh januarja je bilo na dan kreiranih 15. 772 bibliografskih zapisov.



Slika 1: Prirast bibliografskih zapisov – januar 2022 (podatki na dan 1. 2. 2022)

Povprečni dnevni prirast števila bibliografskih zapisov v 10 dela prostih dneh ($\bar{x}$) je znašal 48,4 zapisa, odklon (s) pa 28,7 zapisa ($n = 484$). Na mesečni ravni to predstavlja 3 % prirasta. Zapis, kreirani januarja, predstavljajo 9,5 % letnega prirasta in po številu kreiranih zapisov januar zaseda 2. mesto (tabela 1). Podrobnosti prirasta v januarju so predstavljene v tabeli 3 (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

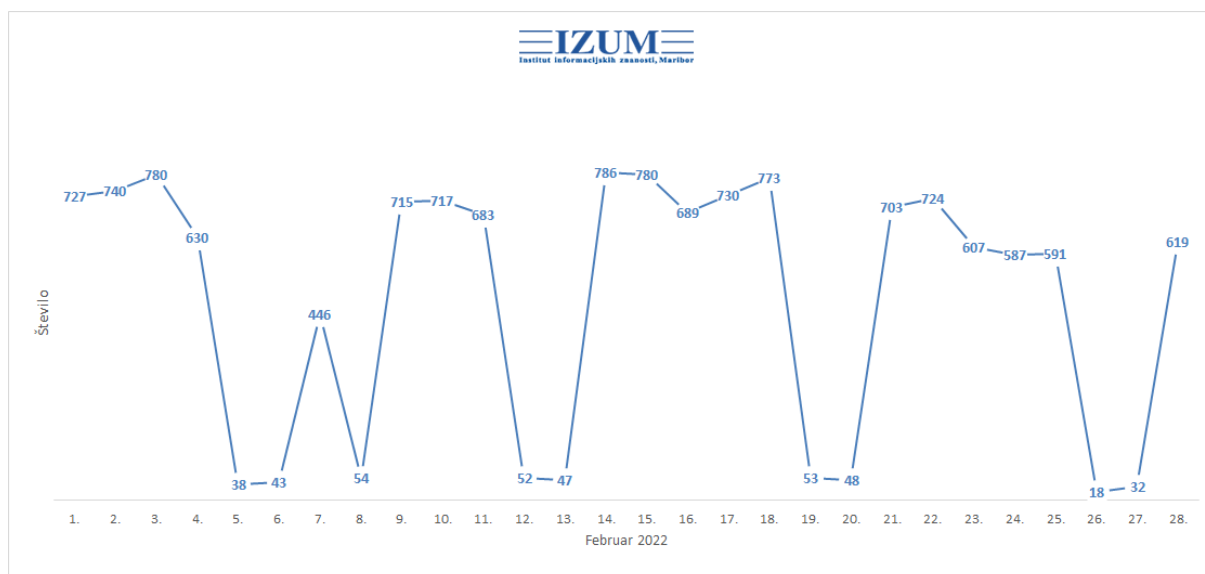
Tabela 3: Bibliografski zapisi, kreirani januarja 2022

Dan	Štev. dni v mescu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
ponedeljek	5	3.932	786,4	51,8	24,2	860	714	7
sreda	4	3.068	767,0	43,8	18,9	817	712	6
četrtek	4	3.045	761,3	38,9	18,7	819	737	5
torek	4	3.042	760,5	36,3	18,7	812	729	4
petek	4	2.685	671,3	14,0	16,5	687	658	3
nedelja	5	248	49,6	33,7	1,5	108	22	2
sobota	5	236	47,2	26,8	1,5	88	13	1
Skupaj	31	16.256	524,4	337,2	100	860	13	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

3.2.2 Februar

V analizo smo vključili 13.412 zapisov, kreiranih v februarju (slika 2). V 19 delovnih dneh je bilo kreiranih povprečno ($\bar{x}$) 685,6 zapisa na dan, odklon (s) pa je znašal 86,8. V 9 dela prostih dneh je bilo kreiranih 385 bibliografskih zapisov, kar na mesečni ravni predstavlja 2,9-odstotni prirast.



Slika 2: Prirast bibliografskih zapisov – februar 2022 (podatki na dan 1. 3. 2022)

Zapisi, kreirani v februarju, predstavljajo 7,8 % letnega prirasta in osmo mesto glede na delež letnega prirasta (tabela 1). Največ zapisov na posamezen dan je bilo kreiranih v ponedeljek, 14. 2., in to 786. Četrтки pa so bili skupno najbolj produktivni dnevi z 21-odstotnim deležem mesečnega prirasta. Celoten mesečni prirast je predstavljen v tabeli 4 (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

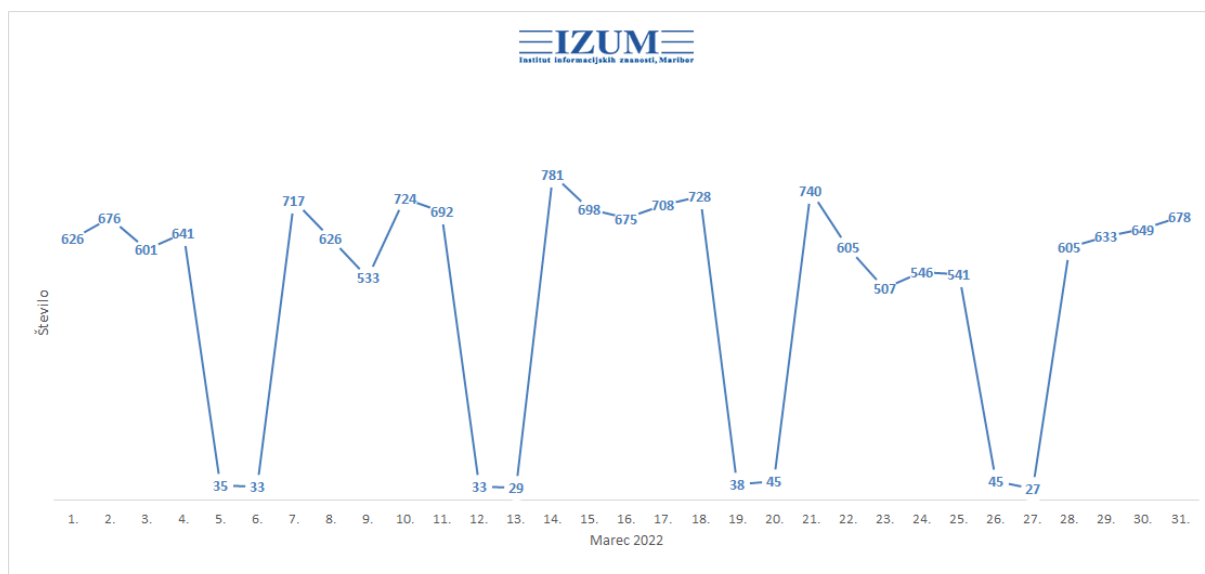
Tabela 4: Bibliografski zapisi, kreirani februarja 2022

Dan	Štev. dni v mesecu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
četrtek	4	2.814	703,5	82,3	21	780	587	8
sreda	4	2.751	687,8	57,7	20,5	740	607	7
petek	4	2.677	669,3	78,8	20	773	591	6
ponedeljek	4	2.554	638,5	145,3	19	786	446	5
torek	3	2.231	743,7	31,5	16,6	780	724	4
nedelja	4	170	42,5	7,3	1,3	48	32	3
sobota	4	161	40,3	16,3	1,2	53	18	2
praznik	1	54	54,0	/	0,4	54	54	1
Skupaj	28	13.412	479,0	313,9	100	786	18	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

3.2.3 Marec

Marca je bilo kreiranih 15.215 bibliografskih zapisov, kar predstavlja 8,9-odstotni letni prirast, tako da je marec glede na letni prirast na 5. mestu (tabela 1). V 23 delovnih dneh so katalogizatorji prispevali 14.930 bibliografskih zapisov ($\bar{x}$ = 649,1; s = 72,5; maks = 781; min = 507), v 8 dela prostih dneh pa še dodatnih 285 bibliografskih zapisov ($\bar{x}$ = 35,6; s = 6,7; maks = 45; min = 27) (slika 3).



Slika 3: Prirast bibliografskih zapisov – marec 2022 (podatki na dan 1. 4. 2022)

Glede na delovne dneve so bili katalogizatorji v marcu najbolj produktivni ob četrtnih, ko je bilo kreiranih 3.275 bibliografskih zapisov. Največ zapisov na posamezen dan meseca je bilo kreiranih v četrtek, 10. 3. 2022, in sicer 724 zapisov. Podrobnosti mesečnega prirasta so predstavljene v tabeli 5 (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

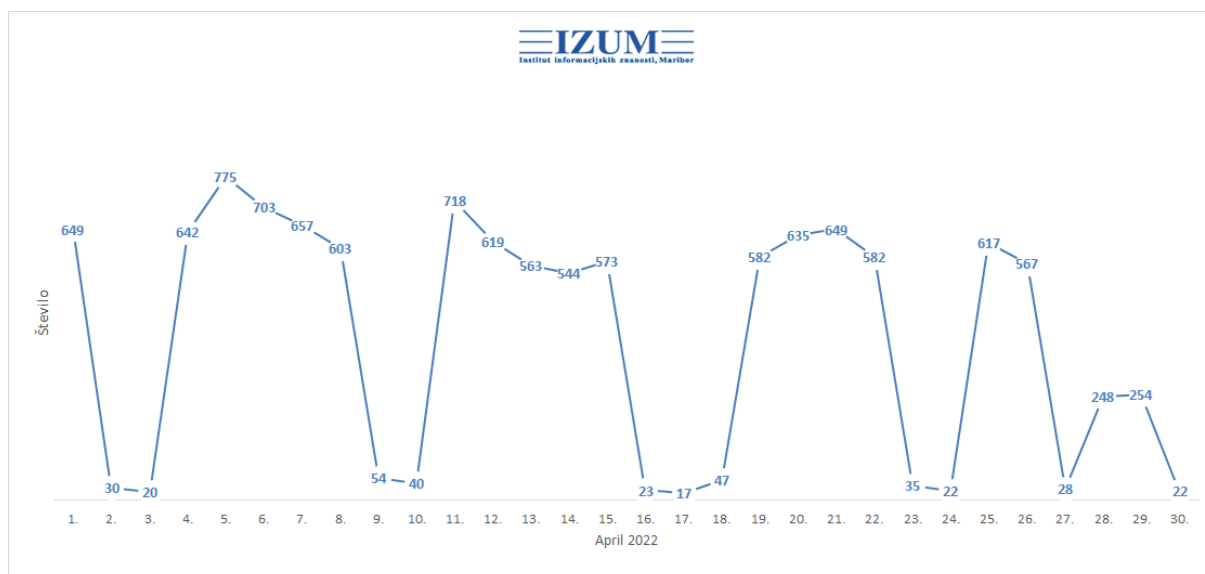
Tabela 5: Bibliografski zapisi, kreirani marca 2022

Dan	Štev. dni v mesecu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
četrtek	5	3.257	651,4	75,5	21,4	724	546	7
torek	5	3.188	637,6	35,4	21	698	605	6
sreda	5	3.040	608,0	81,6	20	676	507	5
ponedeljek	4	2.843	710,8	75,3	18,7	781	605	4
petek	4	2.602	650,5	81,3	17,1	728	541	3
sobota	4	151	37,8	5,3	1	45	33	2
nedelja	4	134	33,5	8,1	0,9	45	27	1
Skupaj	31	15.215	490,8	279,9	100	781	27	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

3.2.4 April

Aprila se je baza podatkov COBIB.SI povečala za 11.518 bibliografskih zapisov (slika 4). Največ bibliografskih zapisov, in sicer 775, je bilo kreiranih v torek, 5. 4. 2022. Ob petkih pa sicer beležimo največji skupni prirast bibliografskih zapisov. V 20 delovnih dneh je povprečni dnevni prirast števila bibliografskih zapisov ($\bar{x}$) znašal 560,4 zapisa, odklon (s) je bil 179,7.



Slika 4: Prirast bibliografskih zapisov – april 2022 (podatki na dan 3. 5. 2022)

Podrobnosti prirasta v aprilu so predstavljene v tabeli 6 (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

Tabela 6: Bibliografski zapisi, kreirani aprila 2022

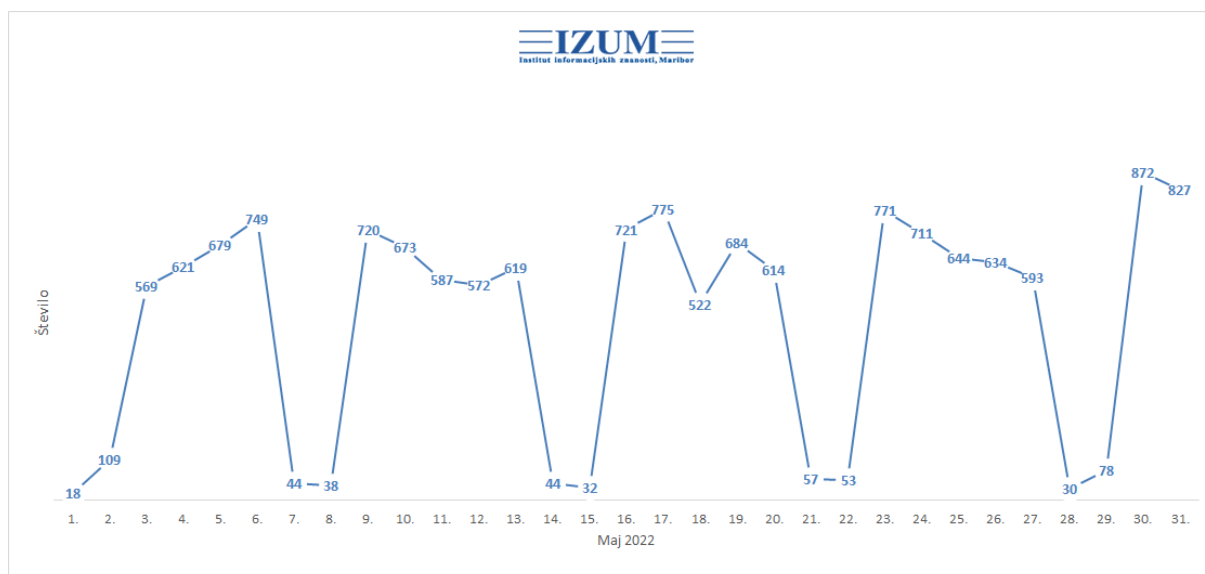
Dan	Štev. dni v mescu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
petek	5	2.661	532,2	158,3	23,1	649	254	8
torek	4	2.543	635,8	95,4	22,1	775	567	7
četrtek	4	2.098	524,5	191,4	18,2	657	248	6
ponedeljek	3	1.977	659,0	52,6	17,2	718	617	5
sreda	4	1.929	482,3	308,2	16,7	703	28	4
sobota	5	164	32,8	13,0	1,4	54	22	3
nedelja	4	99	24,8	10,4	0,9	40	17	2
praznik	1	47	47,0	/	0,4	47	47	1
Skupaj	30	11.518	383,9	292,6	100	775	17	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

Aprila je bilo 10 dela prostih dni, za katere beležimo 310 kreiranih zapisov ($\bar{x}$ = 31; s = 12,6). Na letni ravni predstavljajo bibliografski zapisi, kreirani aprila, 6,7 % prirasta, kar april postavlja na 11. mesto po številu kreiranih zapisov (tabela 1).

3.2.5 Maj

Maja 2022 je bilo kreiranih 14.660 zapisov, kar predstavlja 8,5-odstotni letni prirast bibliografskih zapisov; glede na letni prirast je maj na 7. mestu (tabela 1). Najvišji prirast tega meseca beležimo v ponedeljek, 30. 5. 2022, in sicer 872. Glede na dneve v tednu je bilo največ zapisov kreiranih ob torkih (n = 3.555 oz. 25,1 %).



Slika 5: Prirast bibliografskih zapisov – maj 2022 (podatki na dan 1. 6. 2022)

V 21 delovnih dneh je bilo kreiranih 14.157 bibliografskih zapisov. V 10 dela prostih dneh so katalogizatorji v COBIB.SI dodali 503 bibliografske zapise ($\bar{x} = 50,3$; $s = 26,4$). Podrobnosti za vse dni v mesecu so predstavljene v tabeli 7 (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

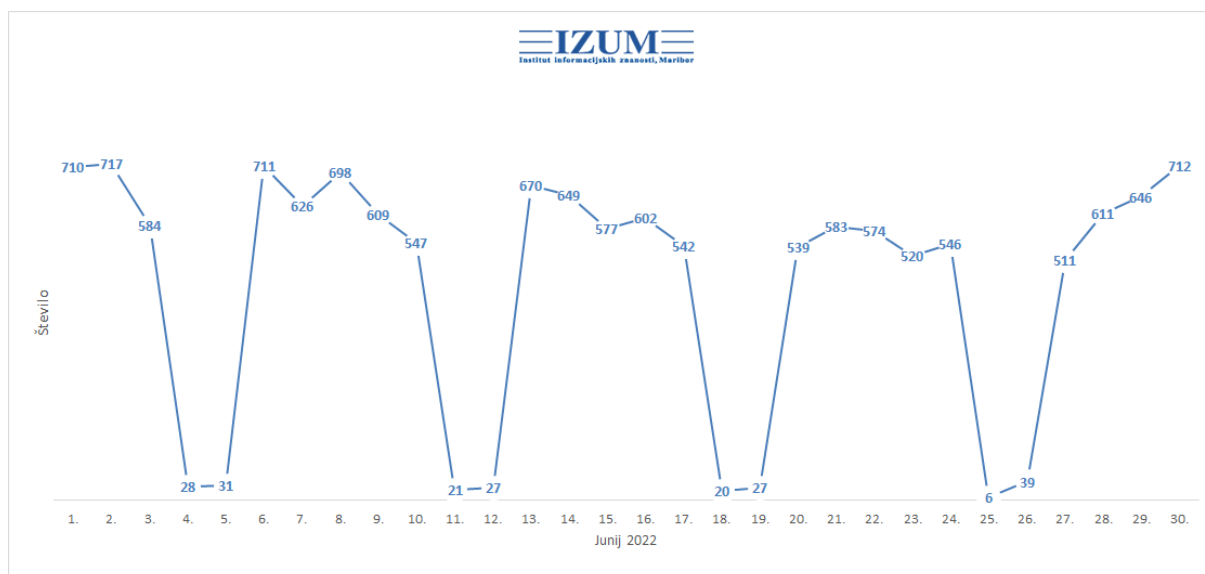
Tabela 7: Bibliografski zapisi, kreirani maja 2022

Dan	Štev. dni v mescu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
torek	5	3.555	711,0	98,9	24,2	827	569	8
ponedeljek	4	3.084	771,0	71,4	21	872	720	7
petek	4	2.575	643,8	71,1	17,6	749	593	6
četrtek	4	2.569	642,3	52,0	17,5	684	572	5
sreda	4	2.374	593,5	53,1	16,2	644	522	4
nedelja	5	219	43,8	22,9	1,5	78	18	3
sobota	4	175	43,8	11,0	1,2	57	30	2
praznik	1	109	109,0	/	0,7	109	109	1
Skupaj	31	14.660	472,9	305,9	100	872	18	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

3.2.6 Junij

Mesečni prirast predstavlja 8 % letnega prirasta, tako je junij na 8. mestu po prirastu bibliografskih zapisov na letni ravni (tabela 1). V 30 dneh junija je bilo kreiranih 13.683 bibliografskih zapisov (slika 6). Glede na dan v tednu je bilo (kumulativno) največ zapisov kreiranih ob sredah, in sicer 3.205, največ (tj. 717) na posamezen dan pa dne 2. 6. 2022. Na mesečni ravni predstavljajo bibliografski zapisi, kreirani ob sredah, 23,4-odstotni prirast.



Slika 6: Prirast bibliografskih zapisov – junij 2022 (podatki na dan 4. 7. 2022)

V 22 delovnih dneh je bilo kreiranih 13.484 bibliografskih zapisov, na delovni dan je povprečni prirast ($\bar{x}$) znašal 612,9, odklon (s) pa 67,5 zapisa. Zapisi, kreirani v 8 dela prostih dneh, predstavljajo 1,4-odstotni delež prirasta v juniju ($n = 199$; $\bar{x} = 24,9$; $s = 9,6$). Kumulativni podatki za vse dni v juniju so predstavljeni v tabeli 8 (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

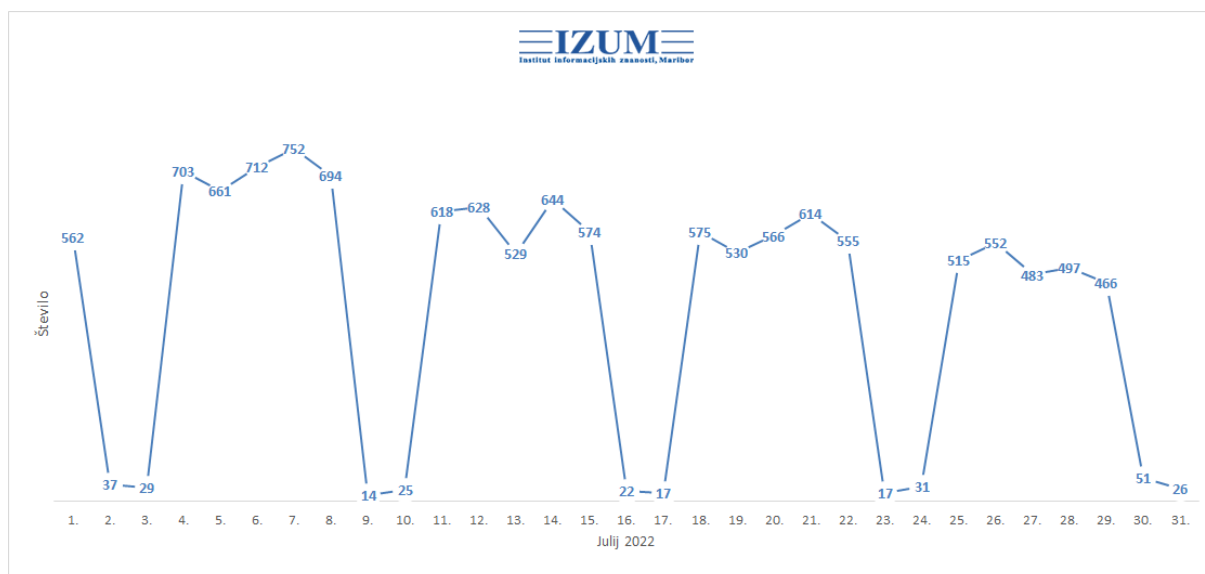
Tabela 8: Bibliografski zapisi, kreirani junija 2022

Dan	Štev. dni v mescu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
sreda	5	3.205	641,0	64,5	23,4	710	574	7
četrtek	5	3.160	632,0	83,1	23,1	717	520	6
torek	4	2.469	617,3	27,7	18	649	583	5
ponedeljek	4	2.431	607,8	97,7	17,8	711	511	4
petek	4	2.219	554,8	19,6	16,2	584	542	3
nedelja	4	124	31,0	5,7	0,9	39	27	2
sobota	4	75	18,8	9,2	0,5	28	6	1
Skupaj	30	13.683	456,1	270,7	100	717	6	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

3.2.7 Julij

Prirast bibliografskih zapisov v juliju obsega 12.699 zapisov (slika 7). Največ zapisov v tem mesecu je bilo kreiranih v četrtek, 7. 7. 2022, in sicer 752. Najvišji kumulativni prirast meseca pa predstavljajo zapisi, kreirani ob četrtnih.



Slika 7: Prirast bibliografskih zapisov – julij 2022 (podatki na dan 2. 8. 2022)

Petki na mesečni ravni predstavljajo 22,5 % ($n = 2.851$; $\bar{x} = 570,2$; $s = 81,4$), sledijo četrtki (19,7 %) (tabela 9, razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

Tabela 9: Bibliografski zapisi, kreirani julija 2022

Dan	Štev. dni v mescu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
petek	5	2.851	570,2	81,4	22,5	694	466	7
četrtek	4	2.507	626,8	104,9	19,7	752	497	6
ponedeljek	4	2.411	602,8	79,1	19	703	515	5
torek	4	2.371	592,8	61,9	18,7	661	530	4
sreda	4	2.290	572,5	99,0	18	712	483	3
sobota	5	141	28,2	15,5	1,1	51	14	2
nedelja	5	128	25,6	5,4	1	31	17	1
Skupaj	31	12.699	409,6	276,4	100	752	14	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

Bibliografski zapisi, kreirani v tem mesecu, predstavljajo 7,4 % letnega prirasta, tako da je julij na 10. mestu glede na letni prirast (tabela 1). Povprečni dnevni prirast števila bibliografskih zapisov ($\bar{x}$) v 21 delovnih dneh je bil 591,9, odklon (s) pa 80,1 ($n = 12.430$) zapisa. V 10 dela prostih dneh je bilo kreiranih 269 zapisov (2,2 %), povprečni dnevni prirast ($\bar{x}$) v dela prostih dneh je znašal 26,9, standardni odklon (s) pa 11.

3.2.8 Avgust

Avgust je, pričakovano in že leta tako, po prirastu bibliografskih zapisov na letni ravni na zadnjem mestu z 11.102 kreiranima zapisoma ali 6,5-odstotnim letnim prirastom (tabela 1). V 22 delovnih dneh je bil povprečni dnevni prirast ($\bar{x}$) 494,3 zapisa, odklon (s) je bil 63,5; skupno število kreiranih zapisov v delovnih dneh je znašalo 10.875. V 9 dela prostih dneh je bilo kreiranih 227 bibliografskih zapisov, povprečni dnevni prirast gradiva ($\bar{x}$) je znašal 25,2, odklon

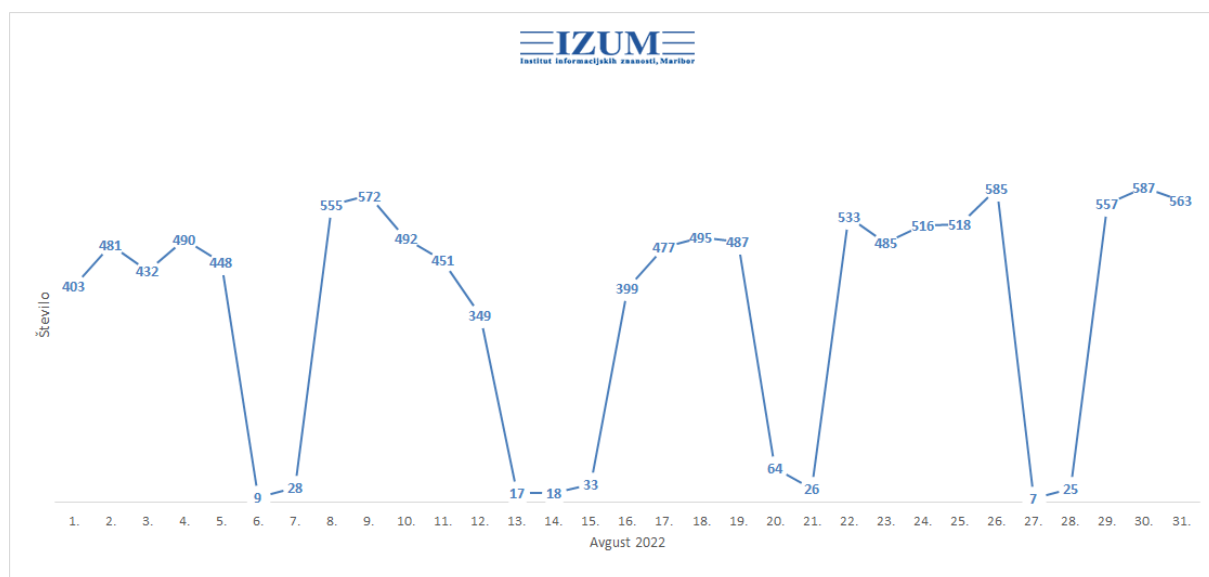
(s) pa 16,9 zapisa. Na mesečni ravni to predstavlja 2,1-odstotni delež. V prikaz podatkov v tabeli 10 so vključeni vsi dnevi meseca (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

Tabela 10: Bibliografski zapisi, kreirani v mesecu avgustu 2022

Dan	Štev. dni v mescu (<i>n</i>)	Zapisi (<i>n</i>)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (<i>s</i>)	Zapisi (%)	Zapisi (<i>maks</i>)	Zapisi (<i>min</i>)	<i>R</i>
torek	5	2.524	504,8	76,5	22,7	587	399	7
sreda	5	2.480	496,0	48,4	22,3	563	432	6
ponedeljek	4	2.048	512,0	73,5	18,4	557	403	5
četrtek	4	1.954	488,5	27,8	17,6	518	451	4
petek	4	1.869	467,3	97,7	16,8	585	349	3
nedelja	4	97	24,3	4,3	0,9	28	18	2
sobota	4	97	24,3	26,8	0,9	64	7	2
praznik	1	33	33,0	/	0,3	33	33	1
Skupaj	31	11.102	358,1	223,1	100	587	7	/

Legenda: *n* – število, $\bar{x}$ – povprečje, *s* – standardni odklon, % – delež, *maks* – maksimum, *min* – minimum, *R* – absolutni rang

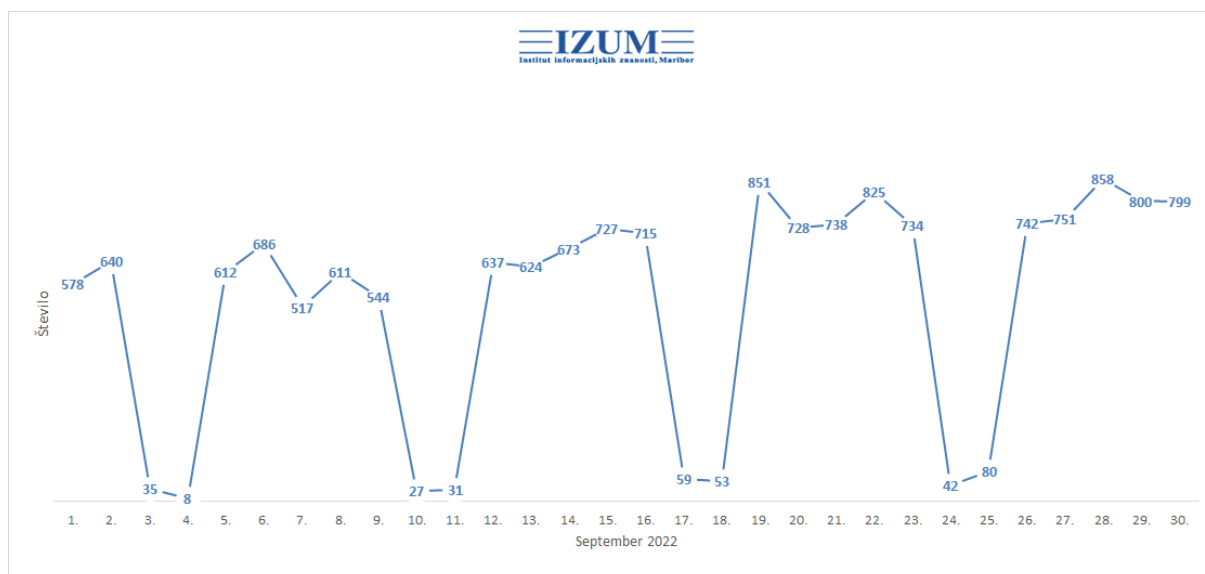
Gledano na posamezen dan v mesecu so katalogizatorji največ zapisov v COBIB.SI prispevali v torek, 30. 8. 2022, in sicer 587, sledita petek, 26. 8. 2022, s 585 in sreda, 31. 8. 2022, s 563 zapisi (slika 8). Najvišji prirast v mesecu avgustu, in sicer z 22,7-odstotnim deležem, predstavljajo bibliografski zapisi, kreirani ob torkih.



Slika 8: Prirast bibliografskih zapisov – avgust 2022 (podatki na dan 1. 9. 2022)

3.2.9 September

September je na 4. mestu po številu kreiranih zapisov na letni ravni (9,2 %; *n* = 15.725, tabela 1). Največ zapisov v tem mesecu je bilo kreiranih v sredo, 28. 9. 2022, in sicer 858, sledita ponedeljek, 19. 9. 2022, z 851 in četrtek, 22. 9. 2022, z 825 kreiranimi bibliografskimi zapisi (slika 9).



Slika 9: Prirast bibliografskih zapisov – september 2022 (podatki na dan 3. 10. 2022)

Podrobni podatki o mesečnem prirastu za vse dni septembra so predstavljeni v tabeli 11. Podatki so razvrščeni po številu prirasta, padajoče.

Tabela 11: Bibliografski zapisi, kreirani septembra 2022

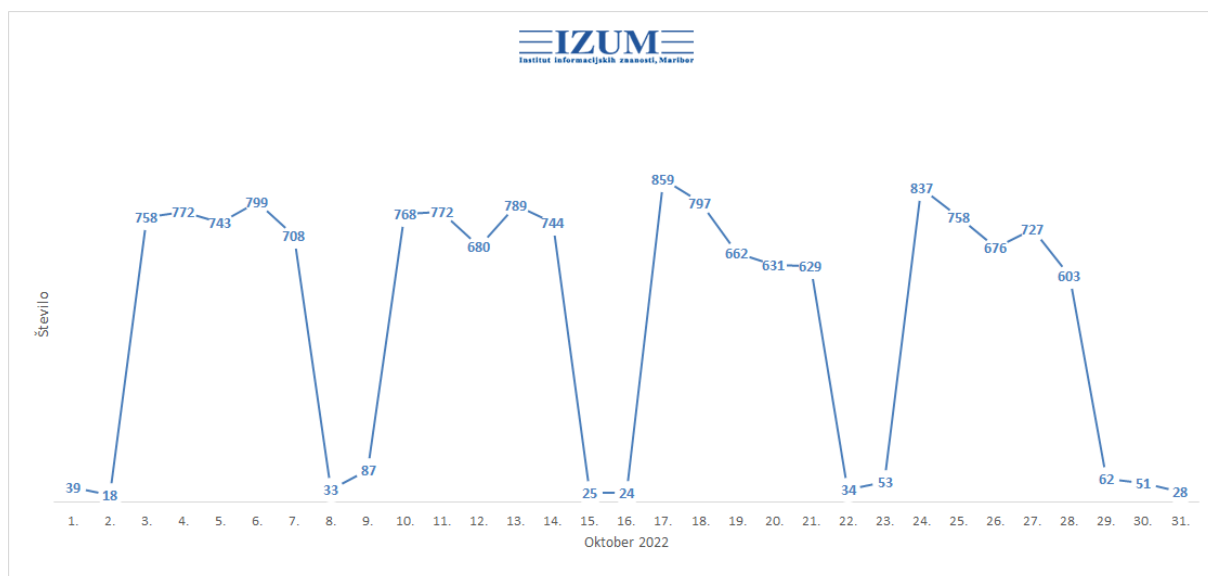
Dan	Štev. dni v mesecu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
četrtek	5	3.541	708,2	110,5	22,5	825	578	7
petek	5	3.432	686,4	97,7	21,8	799	544	6
ponedeljek	4	2.842	710,5	109,3	18,1	851	612	5
torek	4	2.789	697,3	55,8	17,7	751	624	4
sreda	4	2.786	696,5	142,1	17,7	858	517	3
nedelja	4	172	43,0	30,8	1,1	80	8	2
sobota	4	163	40,8	13,6	1	59	27	1
Skupaj	30	15.725	524,2	307,1	100	858	8	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

V 22 delovnih dneh je bilo povprečno kreiranih 699,5 zapisa dnevno ($s = 96,2$). Četrтки so bili v mesecu septembru najbolj produktivni dnevi in predstavljajo 22,5 % mesečnega prirasta. Sobote in nedelje v septembru ($n = 8$) so prirastu dodale 335 zapisov ali 2,2 % na mesečni ravni.

3.2.10 Oktober

Oktober 2022 je s 15.166 kreiranimi bibliografskimi zapisi ali 8,8-odstotnim letnim prirastom na šestem mestu po številu kreiranih zapisov (tabela 1). Katalogizatorji so v 20 delovnih dnevih kreirali 14.712 zapisov ($\bar{x} = 735,6$; $s = 70,2$). Največ zapisov na posamezen dan je bilo kreiranih v ponedeljek, 17. 10. 2022, in sicer 859. V 11 dela prostih dnevih je bilo kreiranih 454 zapisov ($\bar{x} = 41,3$; $s = 20,4$), kar znaša 3 % mesečnega prirasta (slika 10).



Slika 10: Prirast bibliografskih zapisov – oktober 2022 (podatki na dan 7. 11. 2022)

Podrobnosti prirasta v mesecu so predstavljene v tabeli 12, podatki so razvrščeni po številu prirasta, padajoče.

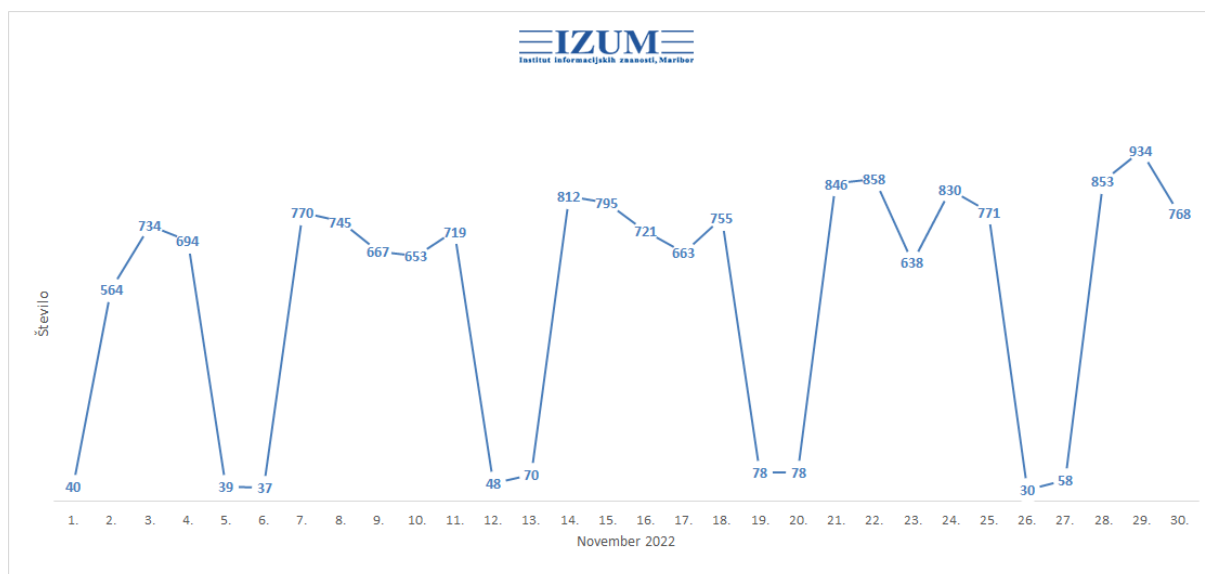
Tabela 12: Bibliografski zapisi, kreirani oktobra 2022

Dan	Štev. dni v mescu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
ponedeljek	4	3.222	805,5	50,1	21,2	859	758	8
torek	4	3.099	774,8	16,2	20,4	797	758	7
četrtek	4	2.946	736,5	77,2	19,4	799	631	6
sreda	4	2.761	690,3	36,0	18,2	743	662	5
petek	4	2.684	671,0	66,0	17,7	744	603	4
nedelja	5	233	46,6	27,5	1,5	87	18	3
sobota	5	193	38,6	14,0	1,3	62	25	2
praznik	1	28	28,0	/	0,2	28	28	1
Skupaj	31	15.166	489,2	342,5	100	859	18	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

3.2.11 November

Novembra je bilo kreiranih 16.268 (9,5 %) bibliografskih zapisov, kar predstavlja 1. mesto po številu kreiranih zapisov na letni ravni (tabela 1). Srede so bile z 20,6-odstotnim deležem najbolj produktivni dnevi za kreiranje zapisov na mesečni ravni (slika 11). Katalogizatorji so v petih delovnih sredah kreirali 3.358 zapisov.



Slika 11: Prirast bibliografskih zapisov – november 2022 (podatki na dan 1. 12. 2022)

V 21 delovnih dneh se je COBIB.SI povečal za 15.790 novih zapisov, povprečno za 751,9 zapisa na dan ($s = 88$). V 9 dela prostih dneh se je COBIB.SI povečal za 478 zapisov ($\bar{x} = 53,1$; $s = 18,5$). Zapisi, kreirani ob vikendih, tako predstavljajo 2,9 % mesečnega prirasta.

Mesečni prirast s podrobnimi podatki je predstavljen v tabeli 13 (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

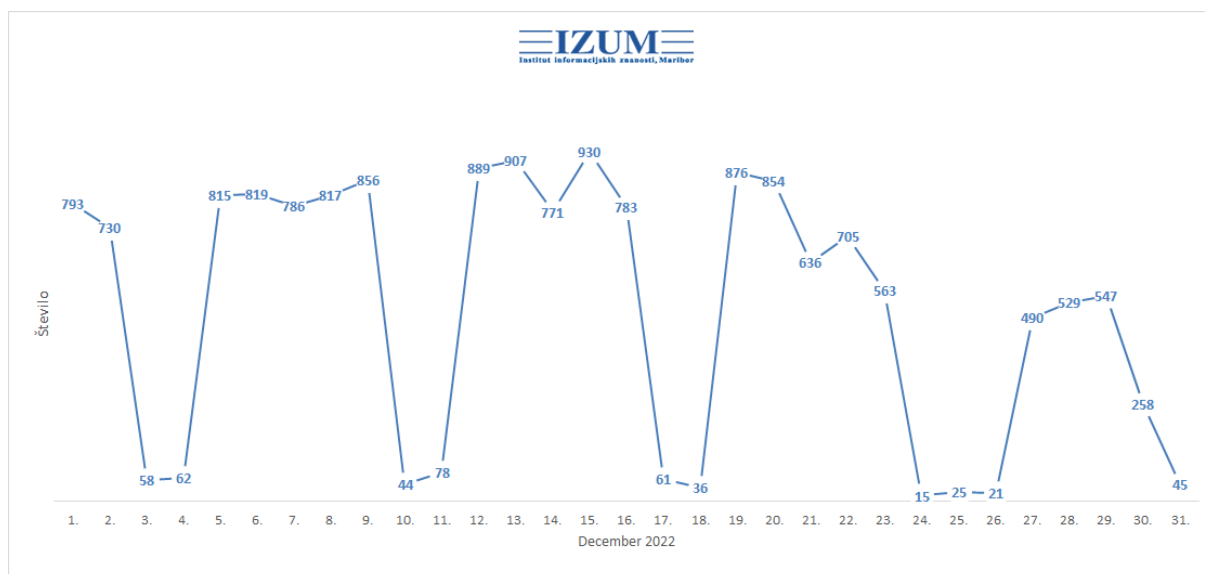
Tabela 13: Bibliografski zapisi, kreirani novembra 2022

Dan	Štev. dni v mescu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
sreda	5	3.358	671,6	78,2	20,6	768	564	8
torek	4	3.332	833,0	81,7	20,5	934	745	7
ponedeljek	4	3.281	820,3	38,0	20,2	853	770	6
petek	4	2.939	734,8	34,8	18,1	771	694	5
četrtek	4	2.880	720,0	81,7	17,7	830	653	4
nedelja	4	243	60,8	17,8	1,5	78	37	3
sobota	4	195	48,8	20,8	1,2	78	30	2
praznik	1	40	40,0	/	0,2	40	40	1
Skupaj	30	16.268	542,3	333,9	100	934	30	/

Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

3.2.12 December

Po letnem prirastu bibliografskih zapisov je december z 9,2-odstotnim deležem uvrščen na tretje mesto ($n = 15.799$, tabela 1). Na sliki 12 je vidno, da je bilo največ zapisov kreiranih v četrtek, 15. 12. 2022, in sicer 930.



Slika 12: Prirast bibliografskih zapisov – december 2022 (podatki na dan 3. 1. 2023)

Decembra so bili četrтки najbolj produktivni dnevi glede na skupno število kreiranih zapisov ($n = 3.792$ ali 24 %). V 21 delovnih dneh se je prirast v COBIB.SI povečal za 15.354 novih bibliografskih zapisov ($\bar{x} = 731,1$; $s = 169,6$). Podrobnosti mesečnega prirasta po dnevih so predstavljene v tabeli 14 (razvrstitev po številu zapisov, padajoče).

Tabela 14: Bibliografski zapisi, kreirani decembra 2022

Dan	Štev. dni v mescu (n)	Zapisi (n)	Zapisi ($\bar{x}$)	Zapisi (s)	Zapisi (%)	Zapisi (maks)	Zapisi (min)	R
četrtek	5	3.792	758,4	142,8	24,0	930	547	8
petek	5	3.190	638,0	238,2	20,2	856	258	7
torek	4	3.070	767,5	188,5	19,4	907	490	6
sreda	4	2.722	680,5	121,5	17,2	786	529	5
ponedeljek	3	2.580	860,0	39,5	16,3	889	815	4
sobota	5	223	44,6	18,2	1,4	61	15	3
nedelja	4	201	50,3	24,1	1,3	78	25	2
praznik	1	21	21,0	/	0,1	21	21	1
Skupaj	31	15.799	509,6	354,6	100,0	930	15	/

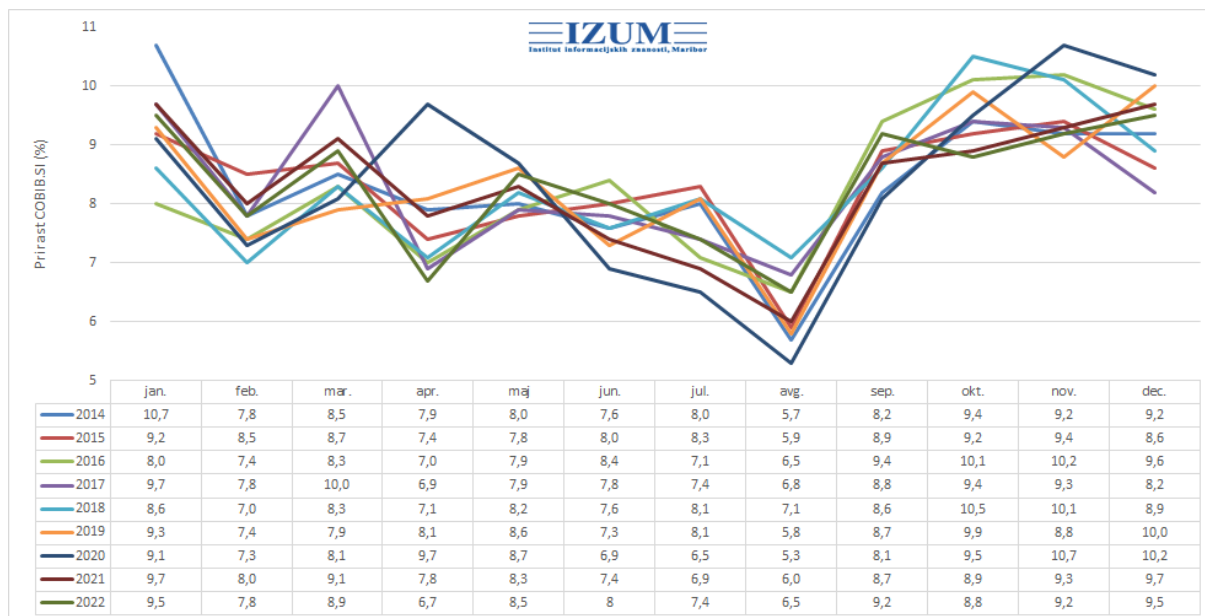
Legenda: n – število, $\bar{x}$ – povprečje, s – standardni odklon, % – delež, maks – maksimum, min – minimum, R – absolutni rang

Zapisi, kreirani ob dela prostih dneh, predstavljajo 2,8 % mesečnega prirasta ($n = 445$; $\bar{x} = 44,5$; $s = 20,4$).

3.3 Trend prirasta (2014–2022)

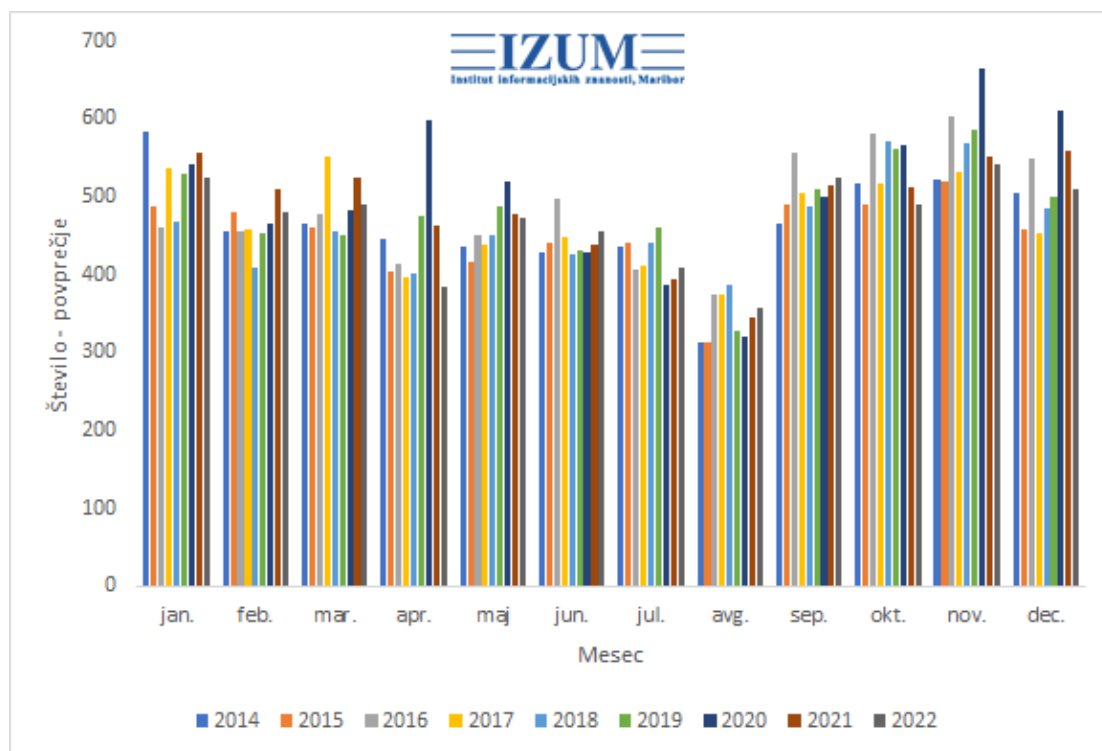
Spremljamo večletni trend prirasta bibliografskih zapisov. Vidne so sezonske variacije prirasta (slika 13), v letih 2020 in 2021 pa se kaže tudi vpliv pandemije (covid-19). Izkazalo se je, da sta bila četrtek in torek na letni ravni najbolj produktivna dneva za kreiranje zapisov. V opazovanem obdobju se je zgodilo nekaj pomembnih dogodkov, ki so zagotovo vplivali na prirast, npr.: 30. 6. 2016 se je končalo obdobje uporabe COBISS2/Katalogizacije; prehod na

COBISS3/Katalogizacijo je potekal v letih izvajanja projekta (2012–2016); v letu 2018 so se spremenili pogoji za Vzdrževanje aktivnega dovoljenja za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI (2017). V letu 2022 beležimo nov mejnik prirasta, saj je bilo v vseh lokalnih bazah podatkov COBISS.net vnesenih že prek 34 milijonov zapisov.



Slika 13: COBIB.SI, trend prirasta, 2014–2022

Povprečni mesečni prirast za opazovano obdobje za posamezno leto je prikazan na sliki 14 (vključeni so vsi dnevi leta).



Slika 14: COBIB.SI, povprečni mesečni prirast, 2014–2022 ($\bar{x}$)

4 Prirast normativnih zapisov

Vzajemna katalogizacija poteka z normativno kontrolo, kar pomeni, da katalogizatorji povezujejo normativne zapise za osebna imena avtorjev iz baze CONOR.SI z bibliografskimi zapisi. Kadar normativni zapis še ne obstaja, kreirajo nov zapis. Za katalogizatorje to pomeni dodatno in zahtevno nalogo, saj morajo biti podatki o avtorjih pravilni in natančni, ob tem pa morajo ločevati med morebitnimi soimenjaki in preprečevati pojav podvojenih zapisov za istega avtorja. V normativni bazi podatkov CONOR.SI je bilo v letu 2022 kreiranih 57.053 novih normativnih zapisov, od tega 54.059 za osebna imena in 2.994 za imena korporacij. Iz baze LCNAF (Library of Congress Name Authority File) je bilo prevzetih 5.711 normativnih zapisov za osebna imena (tabela 15). Pri kreiranju zapisov v normativni bazi je sodelovalo 584 katalogizatorjev iz 232 knjižnic (Normativna baza podatkov CONOR.SI, 2023).

Tabela 15: Normativni zapisi v bazi CONOR.SI, prevzeti iz LCNAF v letu 2022

Mesec	Zapisi, prevzeti iz LCNAF (n)
januar	472
februar	458
marec	538
april	450
maj	524
junij	460
julij	398
avgust	516
september	471
oktober	381
november	540
december	503
Skupaj	5.711

Legenda: n – število; CONOR.SI – normativna datoteka osebnih in korporativnih imen; LCNAF – Library of Congress Name Authority File

5 Diskusija

Podatke zbiramo čez leto, zato se stanje bibliografsko-kataložne baze in absolutne številke kreiranih zapisov (lahko) razlikujejo od trenutnega števila kreiranih zapisov po posameznem dnevu in/ali mesecu (npr. izbrisani podvojeni zapisi, iz prikaza smo izvzeli tudi bibliografske zapise, ki so bili vključeni v COBIB.SI zaradi ažuriranja baze ELINKS.SI, in zapise iz lokalnih baz podatkov, ki se shranjujejo na vzajemni nivo). Iz COBIB.SI je bilo skupaj izbranih 1.623 bibliografskih zapisov, kar pripisujemo redakciji baze. Kljub vsakomesečnemu obveščanju knjižnic o obstoju bibliografskih zapisov, označenih za brisanje, v bazi COBIB.SI še vedno beležimo take zapise. Upamo, da se bodo katalogizatorji tudi v prihodnje posvetili tovrstni redakciji baze in prispevali k dvigu njene kakovosti. Bibliografsko-kataložna baza COBIB.SI je baza, kjer se število kreiranih zapisov ves čas spreminja; pravimo, da je taka baza živa.

Letni prirast v letu 2022, razdeljen na kvartale, kaže, da je bil skupni prirast najvišji v zadnjem kvartalu (27,5 %), sledijo pa prvi (26,2 %), drugi (23,2 %) in tretji (23 %) kvartal. Največ bibliografskih zapisov glede na posamezen dan v tednu na letni ravni je bilo kreiranih ob

četrtek (20,2 %), sledijo torki (19,9 %), ponedeljki (19,4 %), srede (19,1 %) in petki (18,9 %). Pogled na mesečni ravni pokaže, da je ponedeljek najbolj produktiven dan v januarju in oktobru; torek v maju in avgustu; sredo v juniju in novembru; četrtek v februarju, marcu, septembru in decembru; petek pa v aprilu in juliju. V letu ni dneva, ko ne bi beležili prirasta, sicer pa beležimo 2,6-odstotni letni prirast ob dela prostih dnevih.

Glede na večletni trend je bilo pričakovano najmanj zapisov kreiranih avgusta (6,5 %), kar pripisujemo sezonski komponenti, saj je to mesec letnih dopustov.

Po podatkih v Centralnem registru uporabniških imen (30. 5. 2024) ima v Sloveniji 674 oseb aktivno uporabniško ime in Dovoljenje za vzajemno katalogizacijo monografskih publikacij (DVKA). Med njimi jih ima 271 (40,2 %) eno uporabniško ime (UI), 244 (36,2 %) dve UI, 94 (13,9 %) jih ima tri UI, 27 (4,0 %) jih ima štiri UI, 12 (1,8 %) jih ima 5 UI, 15 (2,2 %) oseb pa 6 UI; 11 (1,6 %) oseb ima 7 ali več aktivnih UI. Več uporabniških imen kaže na to, da knjižničarji sodelujejo v več organizacijah. To sklepamo tudi zaradi 2,6-odstotnega deleža letnega prirasta bibliografskih zapisov, ki so bili kreirani ob praznikih in dela prostih dneh. Vse to tudi nakazuje na večje potrebe po usposobljenih katalogizatorjih, po drugi strani pa je v katalogizaciji aktivno delovalo 546 katalogizatorjev (Bibliografske, 2023).

Kakovostno delo katalogizatorjev ima zelo pomembno vlogo v sistemu COBISS in vpliva na več storitev, ki temeljijo na bibliografskih zapisih (npr. izposoja po knjižnicah, vodenje osebnih bibliografij, evalvacija znanstvenoraziskovalnega dela, knjižnično nadomestilo itd.). Enako velja za normativne zapise. Poleg kreiranih zapisov pa ne smemo pozabiti na številne redakcije bibliografskih in normativnih zapisov, ki jih katalogizatorji opravijo. Po podatkih je bilo v opazovanem letu popravljenih 66.415 bibliografskih zapisov² (Bibliografske, 2023). Pri redakciji normativnih zapisov je poudarek na nenehnem vzdrževanju in nadgrajevanju podatkov v zapisu. To daje podatkom dodano vrednost in kaže na njihovo kakovost. Glede na pomembnost katalogizatorjevega dela in ob zavedanju pomena kakovostnih podatkov v COBIB.SI v IZUM-u izvajamo aktivnosti, ki so del sistema zagotavljanja kakovosti bibliografskih in normativnih zapisov (Badovinac, 2021; 2021a, 2022). S tem želimo prispevati k čim višji kakovosti podatkov v COBIB.SI.

6 Zaključek

Dostopnost in kakovost podatkov na vzajemnem nivoju sta velikega pomena za celotno mrežo COBISS.net, kljub temu pa beležimo še veliko zapisov, ki so dostopni le v (nekaterih) lokalnih bazah; takih je kar 432.032³ (Bibliografske, 2023). Katalogizatorje pozivamo in vabimo, da se tudi zgolj lokalni zapisi uredijo v čim večji možni meri. Ti zapisi so lahko dragocen (zgodovinski) podatek o obstoju določenega gradiva, dogodka ipd. Potrebna pa sta dodaten trud in čas, da se zapisi ustrezno uredijo, saj obstaja možnost, da gre za podvajanje podatkov z že obstoječimi zapisi v vzajemni bazi. V takih primerih se ohrani zapis iz vzajemne baze, lokalni zapis pa se mora brisati.

² Število zapisov, ki jih je posamezna knjižnica uredila v vzajemni bazi podatkov COBIB.SI v letu 2022, vendar ni njihov kreator.

³ Število lokalnih zapisov na dan 31. 12. 2022.

Zahvala

Iskrena hvala vsem katalogizatorjem, ki s svojim strokovnim in vestnim delom prispevate h kakovostnim podatkom v vseh bazah mreže COBISS.net.

Reference

Badovinac, B., 2021. S Defining data quality in bibliographic and authority records: a case study of the COBISS.SI system. *Cataloging & classification quarterly*, 59(4), str. 1–24.

Dostopno na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01639374.2021.1910603> [30. 5. 2024]

Badovinac, B., 2021a. Spremljanje kakovosti zapisov dnevne produkcije v COBIB.SI v obdobju od 2015 do 2020. *Organizacija znanja*, 26(1/2), 2126005, str. 1–10. Dostopno na:

https://www.cobiss.si/OZ/PDF/OZ_2021_1_2_final/2126005_Badovinac.pdf [30. 5. 2024]

Badovinac, B., 2022. Spot the difference: monitoring the data quality in COBISS.SI. V: *IFLA WLIC 2022 Dublin: inspire, engage, enable, connect: 87th World Library and Information Congress, 26-29 July 2022, Dublin, Ireland*. [Dublin: IFLA]; 1–11. Dostopno na:

<https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2010/1/055-badovinac-en.pdf>.

[30. 5. 2024]

Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi: polnopravni člani sistema COBISS.SI in njihovo sodelovanje v sistemu vzajemne katalogizacije, 2023. Dostopno na:

https://www.cobiss.si/kazalci/doc/STAT_PRIRAST_2022_SI_2.pdf [24. 7. 2023].

COBISS.net v številkah, 2023. Dostopno na: https://www.cobiss.net/doc/Statistike_slo.pdf [24. 7. 2023].

COBISS.net: mreža knjižničnih informacijskih sistemov in informacijskih sistemov o raziskovalni dejavnosti, 2023. Dostopno na: <https://www.cobiss.net/si/> [24. 7. 2023].

Dornik, E., 2015. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2014. *Organizacija znanja*, 20(1), str. 21–26. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz1501021> [24. 7. 2023].

Dornik, E., 2016. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2015. *Organizacija znanja*, 21(2), str. 77–84. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz1602077> [24. 7. 2023].

Dornik, E., 2017. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2016. *Organizacija znanja*, 22(1–2), str. 27–33. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz1712027> [24. 7. 2023].

Dornik, E., 2018. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2017. *Organizacija znanja*, 23(1–2), str. 21–28. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz1812021> [24. 7. 2023].

Dornik, E., 2019. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2018. *Organizacija znanja*, 24(1–2), 1924006, str. 1–19. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz1924006> [24. 7. 2023].

Dornik, E., 2020. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2019. *Organizacija znanja*, 25(1–2), 2025008, str. 1–19. Dostopno na: <https://doi.org/10.3359/oz2025008> [24. 7. 2023].

Dornik, E., 2021. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2020. *Organizacija znanja*, 26(1–2), 2126007, str. 1–21. <https://doi.org/10.3359/oz2126007> [24. 7. 2023].

DORNIK, E., 2023. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2021. *Organizacija znanja*, 28(1–2), 2328003, str. 1–20., <https://doi.org/10.3359/oz2328003> [24. 7. 2023].

Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo, 2024. Dostopno na: <https://edu.cobiss.net/si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=360&type=licence> [30. 5. 2024].

IZUM, 2023. *Letno poročilo o delu IZUM za leto 2022*. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Dostopno na: https://www.cobiss.si/kazalci/doc/STAT_PRIRAST_2022_SI_2.pdf [24. 7. 2023].

Normativna baza podatkov CONOR.SI, 2023. Dostopno na: https://www.cobiss.si/kazalci/doc/STAT_PRIRAST_2022_SI_2.pdf [30. 5. 2024].

Organizacijski model sistema COBISS, 2023. Dostopno na: <https://www.cobiss.net/si/platforma-cobiss.htm#c2> [24. 7. 2023].

Programska oprema COBISS3, 2023. Dostopno na: <http://home.izum.si/cobiss/cobiss3/> [4. 7. 2023].

Vzajemna katalogizacija (COBISS3/Katalogizacija), 2023. Dostopno na: <https://www.cobiss.net/si/platforma-cobiss.htm#c4> [24. 7. 2023].

Vzdrževanje aktivnega dovoljenja za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI, 2017. Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/obvestila_novosti/dokumenti/Priloga_Vzdr%C5%BEEvanje_dovoljenja_za_vzajemno_katalogizacijo.pdf [30. 5. 2024].

Prilog istraživanju razvoja bibliografske djelatnosti u Bosni i Hercegovini (1955-2001)

Contribution to the Research on Bibliographic Activity Development in Bosnia and Herzegovina (1955-2001)

Džeja Khattab¹, Lejla Hajdarpašić², Senada Dizdar³

SAŽETAK: U Bosni i Hercegovini 1945. godine donesena su dva propisa: *Uredba o obaveznom dostavljanju štampanih stvari na području Bosne i Hercegovine* i *Uredba o Narodnoj biblioteci Federalne Bosne i Hercegovine*, koja su postavila zakonske temelje za izradu bibliografije Bosniaca. Kasnije se u Bosni i Hercegovini, a tragom osnivanja Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine, 1955. godine pokreće i prvi bosanskohercegovački časopis iz oblasti bibliotekarstva: *Bilten Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine* i *Narodne biblioteke Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, preimenovan najprije u *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, a zatim u *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*. S tim u vezi, cilj ovoga istraživanja je utvrditi doprinos pomenutog časopisa bosanskohercegovačkoj nacionalnoj bibliografiji i povezanim temama, ali i bibliografiji kao naučnoj djelatnosti u periodu od kraja Drugog svjetskog rata do početka XXI stoljeća. Metodom analize sadržaja, od ukupno 1.685 radova objavljenih u časopisu, kojima su dodijeljene slobodno oblikovane predmetne odrednice, mapirana su 83 objavljena rada posvećena bibliografskoj djelatnosti, koja su dalje razvrstana u tematske blokove na osnovu dostupnog tezaurusa za informacijske nauke uz neophodno uvažavanje specifičnog bosanskohercegovačkog konteksta, pri čemu je nakon preliminarnog pregleda korpusa istraživanje realizirano u periodu od početka devetog do kraja desetog mjeseca 2023. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da su u analiziranom korpusu časopisa od 1955. do 2001. godine prisutni radovi posvećeni teoriji bibliografije, bosanskohercegovačkoj tekućoj i retrospektivnoj bibliografiji te povezanim temama katalogizacije (prije i tokom automatizacije biblioteka u Bosni i Hercegovini) i sekcija / društava / institucija, pri čemu je najveći broj radova posvećen katalogizaciji, dok je tematski najmanje zastupljena teorija bibliografije. Na taj način, časopis reflektira utemeljenje i dalji razvoj, a nakon ratnog perioda u Bosni i Hercegovini 1992-1995. godine i oporavak bibliografske djelatnosti u Bosni i Hercegovini u vremenskom periodu obuhvaćenom istraživanjem.

KLJUČNE RIJEČI: bibliografska djelatnost, bosanskohercegovačka nacionalna bibliografija, Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR Bosne i Hercegovine, Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine, Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine

ABSTRACT: In Bosnia and Herzegovina, in 1945, the Decree on Mandatory Delivery of Printed Matters in Bosnia and Herzegovina and the Decree on the National Library of Federal Bosnia and Herzegovina were passed, which laid the legal foundations for creating a Bibliography of Bosniacs. Later in B&H, following the foundation of the B&H Library Association in 1955, the first B&H librarianship journal, the *Bulletin of the B&H Library Association* and the *National Library of the People's Republic of B&H* was launched, where the journal was first renamed to *Librarianship: Journal of the B&H Library Association* and then to *Librarianship: Yearbook of the B&H Library Association*. In this regard, the goal of this research is to determine the mentioned journal's contribution to Bosnian and Herzegovinian

¹ Doc. dr. Džeja Khattab, Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Bosna i Hercegovina, dzeja.khattab@ff.unsa.ba.

² Prof. dr. Lejla Hajdarpašić, Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Bosna i Hercegovina, lejla.hajdarpasic@ff.unsa.ba.

³ Dopisni autor: Prof. dr. Senada Dizdar, Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Bosna i Hercegovina, senada.dizdar@ff.unsa.ba.

national bibliography and related themes, and to the bibliography as a scientific discipline, in the period from the end of World War II to the beginning of the 21st century. Using the method of content analysis, out of a total of 1,685 papers published in the journal, which were assigned uncontrolled subject headings, 83 published papers dedicated to bibliographic activity in B&H were mapped, which were further classified into thematic blocks based on the available thesaurus for information sciences, with the necessary consideration of the specific B&H context, whereby after a preliminary examination of the corpus, the research was carried out in the period from the beginning of the ninth to the end of the tenth month of 2023. Research results indicate the presence of papers dedicated to the theory of bibliography, current and retrospective bibliography, and related topics of cataloging (before and during the automation of libraries in B&H) and sections / associations / institutions, where the largest number of papers is devoted to cataloging, while the least number of papers is dedicated to the theory of bibliography, in the analysed corpus of journal from 1955 to 2001. In this way, in the time period covered by the research, the journal reflects the foundation and further development of bibliographic activity, and after the war period from 1992-1995, the recovery of bibliographic activity in B&H.

KEYWORDS: bibliographic activity, Bosnian and Herzegovinian National Bibliography, Bulletin of the B&H Library Association and National Library of the People's Republic of Bosnia and Herzegovina, Bibliotekarstvo: The Journal of the B&H Library Association, Bibliotekarstvo: Annual of the B&H Library Association of B&H Librarians

1 Uvod

Još tokom trajanja Drugog svjetskog rata, tragom *Odluke o obaveznom dostavljanju štampanih stvari na području Jugoslavije*, koju februara 1945. godine donosi Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, a prema kojoj »svaki štampar na području Jugoslavije dužan je, u cilju snabdevanja biblioteka u zemlji, dostavljati po osam primeraka od svake štampane ili drugim grafičkim načinom umnožene stvari, i to dva primerka Povereništvu prosvete Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i po jedan primerak pojedinim federalnim jedinicama« (Sl. list DFJ, 4, 13. februar 1945, str. 42), Narodna Vlada Bosne i Hercegovine mjeseca jula 1945. godine donosi *Uredbu o obaveznom dostavljanju štampanih stvari na području Bosne i Hercegovine*. Prema ovoj Uredbi »svi štampari na području Bosne i Hercegovine dužni su da dostavljaju Ministarstvu prosvjete Narodne Vlade Bosne i Hercegovine po 8 primjeraka od svake štampane ili drugim grafičkim načinom umnožene stvari« (Sl. list F BiH, 6, 18. juli 1945, str. 55).⁴ Kasnije iste godine u Bosni i Hercegovini donosi se i *Uredba o Narodnoj biblioteci Federalne Bosne i Hercegovine* (Sl. List F BiH, I, 22, 31. oktobra 1945., str. [293]-294.), po kojoj Narodna biblioteka Federalne Bosne i Hercegovine ima zadatak da:

'prikuplja, sređuje i čuva: a) sva djela i izdanja bosansko-hercegovačkih pisaca iz svih područja nauke; b) sva djela i izdanja na svim jezicima koja govore o zemljama, stanovništvu i kulturi svih naroda Bosne i Hercegovine; c) sva djela štampana na području Bosne i Hercegovine od prvih štampanija do dana' (Uredba o Narodnoj biblioteci F BiH, 1945, str. [293]).

Rješavanjem ovih zakonskih pitanja institucionaliziran je bibliografski rad u Bosni i Hercegovini, a u nadolazećem periodu do ratnog perioda 90-tih godina prošlog stoljeća u Bosni i Hercegovini uslijedilo je donošenje nekoliko propisa koji se odnose na obavezni primjerak,

⁴ Krajem 1945. godine objavljen je »pročišćen tekst ove Uredbe, zajedno sa *Uputstvom za izvršavanje i primjenu Uredbe* («Uredba o obaveznom dostavljanju štampanih stvari i Uputstvo za izvršavanje i primjenu Uredbe o obaveznom dostavljanju štampanih stvari«, Sarajevo, 1945)«. Vidjeti: Bašović, Lj., 1977. *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1945*. Sarajevo: Svjetlost, str. 63.

nekoliko zakona o bibliotekama, odnosno bibliotečkoj djelatnosti, od kojih je prvi Zakon o bibliotekama donesen 1957. godine (ZBibl., 1957, str. 1-10), a posljednji, još uvijek važeći Zakon o bibliotečkoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini 1995. godine (Sl. list R BiH, 37/95, 1995, str. 913-918), na temelju kojeg Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine prikuplja obavezni primjerak i izrađuje tekuću bibliografiju Bosne i Hercegovine.

U drugoj polovini XX stoljeća u Bosni i Hercegovini, nakon osnivanja Narodne biblioteke Narodne Republike Bosne i Hercegovine te Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine septembra 1949. godine, 1955. godine pokreće se, po svim karakteristikama, i prvi bosanskohercegovački časopis iz oblasti bibliotekarstva *Bilten Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine i Narodne biblioteke Narodne Republike Bosne i Hercegovine*.

Bilten je 1960. godine preimenovan u *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, pri čemu se u Uvodnoj napomeni prvog broja navodi da je Bibliotekarstvo »direktni nastavak »Biltena Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH« koji je izlazio od 1955. do 1959.«, te da će Bibliotekarstvo »izlaziti samo kao organ Društva bibliotekara« ([Uvodna napomena], 1960, str. NA). Kasnije, od 1980. godine časopis izlazi pod nazivom *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, a njegov posljednji broj štampan je 2002. godine, za period 1999-2001. Iako je *Bibliotekarstvo* direktan nasljednik *Biltena*, valja istaći da se *Bibliotekarstvo* vodi pod drugim ISSN brojem (*Bilten*: ISSN 1512-6048, *Bibliotekarstvo*: ISSN 0006-1832).

Ovaj časopis ima poseban značaj za bosanskohercegovačku akademsku i stručnu zajednicu jer pomaže razumijevanje razvoja teorije i prakse informacijskih nauka u Bosni i Hercegovini, pa u tom smislu ne iznenađuje što je urađena i njegova kompletna bibliografija (Grebović-Lendo et al., 2016), dok do sada u Bosni i Hercegovini, prema našim saznanjima, nisu rađene analize sadržaja *Biltena* i/ili *Bibliotekarstva*. Zapravo, u bosanskohercegovačkoj literaturi iz oblasti bibliotečko-informacijskih nauka mali je broj dostupnih istraživanja iz oblasti sadržajne analize časopisa. S. Dizdar i A. Isanović Hadžiomerović su uradile istraživanje o bibliografskoj opremeljnosti i sadržajnoj analizi članaka objavljenih u časopisu *Obrazovanje odraslih* (2018, str. 73-100), dok je na Katedri za informacijske nauke Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu odbranjen MA rad pod naslovom *Časopis Bosniaca: bibliografska opremljenost i sadržajna analiza članaka* (Selhanović, 2023). Ovo istraživanje, korištenjem metode analize sadržaja, donosi mapiranje radova objavljenih u *Biltenu* i *Bibliotekarstvu* posvećenih bosanskohercegovačkoj nacionalnoj bibliografiji i bibliografiji kao naučnoj disciplini te povezanim temama kao prilog istraživanju razvoja bibliografske djelatnosti u Bosni i Hercegovini, a istovremeno i kao prilog bosanskohercegovačkim istraživanjima iz oblasti sadržajne analize.

2 Metodologija i istraživački korpus

Cilj ovoga istraživanja je utvrditi doprinos *Biltena Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine i Narodne biblioteke NR Bosne i Hercegovine* i časopisa *Bibliotekarstvo* bibliografiji kao naučnoj djelatnosti te bosanskohercegovačkoj bibliografiji i s njom povezanim temama. Kako bi se utvrdio pomenuti doprinos časopisa, korištena je metoda sadržajne analize koja je primijenjena na sve radove publikovane od 1955. do 2001. godine, ukupno 1.685, prema *Bibliografiji Biltena Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine i Narodne biblioteke NR Bosne i Hercegovine* i časopisa *Bibliotekarstvo*: 1955-2001. (Grebović-Lendo et. al, 2016), a radila se u

okviru tri vremenska perioda: 1955-1959, 1960-1979. te 1980-1990. i 1992-2001. koja slijede promjene povezane sa nazivom časopisa odnosno njegovim preimenovanjem. Istraživanje se temeljilo na sljedećim istraživačkim pitanjima:

1. Na koji se način tematizirala bibliografska djelatnost kroz tri vremenska perioda izlaženja časopisa?
2. Kolika je zastupljenost radova koji govore o bibliografskoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini kroz tri vremenska perioda izlaženja časopisa?

Kao izvor podataka pri odabiru relevantnih članaka ispitani su naslovi radova i cjeloviti tekstovi radova. Sadržajna analiza provedena je dodjeljivanjem slobodno oblikovanih predmetnih odrednica svim uključenim člancima, koje su izrađene prema uputama iz priručnika Predmetna klasifikacija – predmetni katalog (Brković, 2018). Predmetne odrednice nije bilo moguće pobrati iz bibliografske baze podataka *Bibliografije Biltena Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH* i časopisa *Bibliotekarstvo: 1955-2001*. (Grebović-Lendo et. al, 2016), s obzirom da u istoj nije urađen *index rerum*, već samo *indeks nominum*. Dodjeljivanje tematskih i geografskih odrednica realizirano je u internoj bazi podataka, pri čemu je uvrštena i kategorija za razvrstavanje radova prema tematskim blokovima na osnovu prikaza tematskih blokova koji je utvrđen za potrebe ovog istraživanja (Tabela 1).

Istraživački korpus se *de visu* konsultirao u više biblioteka u Sarajevu zbog nekompletnosti svih brojeva časopisa na jednom mjestu, pri čemu se u šestom i sedmom mjesecu obavilo preliminarno pregledavanje korpusa, a zatim je istraživanje realizirano u periodu od početka devetog do kraja desetog mjeseca 2023. godine. Izdvajanje korpusa radova relevantnih za postavljena istraživačka pitanja bilo je posebno zahtjevno zbog slijedećih razloga:

- nepostojanja digitalizirane verzije časopisa,
- nemogućnosti pobiranja potrebnih metapodataka iz bibliografskih baza podataka,
- specifične opremljenost časopisa, u kojem su radovi većinom objavljeni bez sažetka i ključnih riječi,
- naslova objavljenih radova koji nerijetko ne odražavaju sadržaj članka,
- nepostojanja kategorizacije radova prema vrsti od strane časopisa,
- nepostojanja i/ili neujednačenosti navođenja naslova rubrika kroz časopis.

Radi uvođenja nadzora nad procesom dodjeljivanja slobodno oblikovanih tematskih odrednica i radi svrstavanja radova u tematske blokove, bilo je potrebno utvrditi tematski okvir koji predstavlja bibliografsku djelatnost, uvažavajući specifični bosanskohercegovački kontekst. U tom procesu korišten je dostupni tezaurus za informacijske nauke (Redmond-Neal i Hlava, ur., 2005). Za indeksni termin *bibliografije* tezaurus kao konceptualno povezane pojmove navodi: *bibliografska kontrola*, *bibliografske baze*, *konstrukcija bibliografije* i *indeksi za pretraživanje informacija* (eng. information retrieval indexes), te kao uži (subordinirani) pojam navodi *nacionalnu bibliografiju* i *bibliografije mrežne građe* (eng. webliographies). Drugom indeksnom terminu od interesa - *bibliografska kontrola* kao konceptualno povezani pridruženi su pojmovi *bibliografska katalogizacija*, *bibliografske baze*, *bibliografski zapis*, *bibliografije*, *konstrukcija bibliografije*. Pojmovi - *indeksi za pretraživanje informacija* i *bibliografije mrežne građe* (eng. webliographies) nisu razmatrani za potrebe određivanja tematskih blokova, s obzirom da ne odgovaraju tehnologiji vremenskih i prostornih okvira na koje se odnosi istraživanje.

Nadalje, *katalogizacija* kao povezani pojam uz bibliografsku kontrolu analizira se slijedom pojmova iz tezaurusa (Redmond-Neal i Hlava, ur., 2005), koji su zatim usklađeni sa terminologijom bosanskohercegovačkog okruženja. Pritom, budući da se radovi koji govore o automatizaciji obrade bibliotečke građe vezanom za izradu bibliografija mogu svrstati u *katalogizaciju preuzimanjem zapisa*, radi izbjegavanja zalihosti, pojam *bibliografskih baza*, koji nudi tezaurus, nije razmatran kao zasebna tema.

Osim toga, tematski blok *sekcije /društva / institucije* utvrđen je za potrebe ovog istraživanja, jer je odraz aktivnosti na obrazovanju stručnjaka kao i aktivnosti koje se odnose na profesionalizaciju djelatnosti, što su odlike analiziranog perioda tokom kojeg se sistematično institucionalizira bibliografska djelatnost u Bosni i Hercegovini. U ovom bloku se okupljaju radovi koji se odnose na izvještaje o radu društava, prvenstveno Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine, zatim sekcija koje su povezane sa bibliografskom djelatnošću te institucija od kojih je najznačajnija Narodna biblioteka Bosne i Hercegovine. Na isti je način uvršten i blok *bibliografija*, gdje se u odnosu na blok *bosanskohercegovačke bibliografije, tekuće i retrospektivne*, okupljaju radovi posvećeni bibliografiji kao naučnoj disciplini, shodno još uvijek aktuelnoj definiciji bibliografije Logara po kojoj »u izrazu bibliografija sadržani su i rezultati rada bibliografa« te po kojoj bibliografija »znači i nauku o teorijskim i metodičkim osnovama rada bibliografa« (Logar, 1973, str. 13-14).

Razvoj bibliografske djelatnosti u Bosni i Hercegovini u smislu tematskih blokova bilo je izazovno ujednačiti sa tezaurusom koji je prvenstveno namijenjen anglo-američkom bibliotečkom okruženju, gdje se automatizacija biblioteka odvija pod različitim okolnostima od okolnosti u Evropi, posebno Istočnoj Evropi. S tim u vezi C. Borgman navodi da »ove biblioteke nemaju tradiciju kooperativne upotrebe kataložnih zapisa koja postoji u Sjedinjenim Državama i Britaniji« (1996a, str. 21). S druge strane navodi kako su pojedine biblioteke u SAD-u i Britaniji do sredine, odnosno kasnih 1970-tih, raspolagale automatiziranim zapisima koji su prikupljeni godinama i bili su spremni za unos u buduće baze i prije nego su započinjali automatizaciju svojih internih procesa (1996a, str. 7), što je danas preraslo u velike zajedničke online kataloge, poput kataloga OCLC-a. Stoga je kao specifična za bosanskohercegovačko okruženje uvrštena tema *centralnog kataloga* unutar bloka *katalogizacija*, kojom su obuhvaćene aktivnosti oko uređivanja kataložnih podataka koji čine temelj automatiziranih bibliotečkih sistema.

Slijedom navedenog, korpus odabranih radova razvrstan je u slijedeće tematske blokove sa hijerarhijskim odnosom među pojmovima, koji su nam omogućili odgovor na postavljena istraživačka pitanja:

Tabela 1: Prikaz tematskih blokova

I Bibliografija	
II Bosanskohercegovačka bibliografija	Tekuća bibliografija Retrospektivna bibliografija
III Sekcije / društva/ institucije	
IV Katalogizacija	Centralni katalog Deskriptivna katalogizacija Katalogizacija preuzimanjem zapisa CIP Kooperativna katalogizacija

3 Rezultati istraživanja

Korištenjem metode analize sadržaja, od ukupno 1.685 radova mapirana su 83 relevantna rada za istraživačka pitanja, a njihova distribucija u odnosu na tri vremenska perioda izlaženja časopisa koji prate promjene u njegovom nazivu prikazana je u Tabeli 2, zajedno sa podacima o ukupnom broju objavljenih brojeva i svezaka časopisa po vremenskim periodima.

Tabela 2: Distribucija mapiranih radova prema vremenskim periodima izlaženja časopisa

Period izlaženja časopisa	Broj objavljenih brojeva časopisa	Broj objavljenih svezaka časopisa	Broj mapiranih radova
Bilten Društva bibliotekara BiH i NR BiH (1955-1959)	54	30	31
Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara BiH (1960-1979)	80	43	36
Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine (1980-1990, 1992-2001)	15 + 2 vanr. broja	18	16
UKUPNO	151	91	83

Rezultati za svaki vremenski period ponaosob prikazani su u tabelarnom prikazu u nastavku, gdje se metapodaci koji se odnose na autora ili naslov članka, godište i broj časopisa, u kome je mapirani rad objavljen, povezuju sa utvrđenim tematskim blokovima.

3.1 Bilten Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine i Narodne biblioteke NR BiH (1955-1959)

U prvom analiziranom vremenskom periodu izlaženja časopisa, od mapiranog 31 rada najveći broj radova posvećen je temi sekcije / društva / institucije (14 radova), nakon čega slijede radovi koji tematiziraju retrospektivnu bibliografiju (7 radova), što prati deskriptivna katalogizacija (5 radova) te radovi posvećeni bibliografiji kao naučnoj djelatnosti (3 rada). Također, zastupljene su i teme tekuće bibliografije (1 rad) i centralnog kataloga (1 rad) (Tabela 3).

Tabela 3: Rezultati sadržajne analize: 1955-1959.

TEMATSKI BLOKOVI		Autor / naslov	Godište i broj	Br. radova			
Bibliografija		Komadinić, S.	1957, 3(5-6)	3			
		Logar, J.	1957, 3(9-10)				
		Logar, J.	1958, 4(9-10)				
Bosanskohercegovačka bibliografija	Tekuća bibliografija	Filipović, D.	1957, 3(11-12)	1			
	Retrospektivna bibliografija	Rad na jugoslavenskoj retrospektivnoj bibliografiji	1955, 1(6)	7			
		M. Otpočeo je rad na retrospektivnoj bibliografiji Bosne i Hercegovine	1956, 2(11-12)				
		Pravila za izradu retrospektivne bosanskohercegovačke bibliografije	1956, 2(11-12)				
		B. Č. – S. S. Na početku rada [na retrospektivnoj bibliografiji Bosne i Hercegovine]	1956, 2(11-12)				
		Uputstva za bibliografsku obradu knjiga retrospektivne bibliografije	1956, 2(11-12)				
		Retrospektivna bosanskohercegovačka bibliografija	1957, 3(7-8)				
		O radu na retrospektivnoj bosanskohercegovačkoj bibliografiji u 1957. godini	1958, 4(1-2)				
		Sekcije / društva / institucije			Zaključci godišnje Skupštine Društva Bibliotekara NR BiH	1955, 1(1)	14
					Izvještaj o radu upravnog odbora Društva bibliotekara	1955, 1(1)	
Iz Društva bibliotekara NR Bosne i Hercegovine	1955, 1(1)						
Sa redovne godisnje skupstine [sic] Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine	1956, 2(3-4)						
Izvjestaj [sic] o radu uprave Saveza bibliotekara Jugoslavije u razdoblju od II do III kongresa	1956, 2(5-6)						
Iz bibliotekarske organizacije	1956, 2(7-8)						
Godišnja skupština i savjetovanje bibliotekara Bosne i Hercegovine (8-10 april 1957)	1957, 3(3-4)						
Čulić, B.	1957, 3(3-4)						
Čulić, B.	1957, 3(3-4)						

TEMATSKI BLOKOVI	Autor / naslov	Godište i broj	Br. radova
	Godisnja skupstina Društva [sic] bibliotekara BiH: Izvjestaj [sic] o radu Društva bibliotekara NR BiH za period od 10 aprila 1957 do 10 aprila 1958 godine	1958, 4(3-4)	
	Izvještaj Narodne biblioteke NR BiH za 1957 godinu	1958, 4(1-2)	
	Br. Č-č, Treći plenarni sastanak Sekcije za bibliografiju Saveza Društava bibliotekara FNRJ, Sarajevo, 6 i 7 novembra 1958	1958, 4(11-12)	
	Izvještaj sekcije za bibliografiju Saveza društava bibliotekara FNRJ za period od 1. aprila 1957. do 6. novembra 1958. godine	1958, 4(11-12)	
	Zaključci doneti na plenarnom sastanku Sekcije za bibliografiju Saveza društava bibliotekara FNRJ, održanom u Sarajevu 6. i 7. novembra 1958. godine	1958, 4(11-12)	
Katalogizacija	Centralni katalog	Četvrti kongres bibliotekara Jugoslavije: Zaključci kongresa	1959, 5(5-6) 1
	Deskriptivna katalogizacija	Ćurković, S.	1955, 1(1) 5
		Popović, E.	1957, 3(9-10)
		Verona, E.	1958, 4(11-12)
		Galić, P.	1959, 5(1-2)
		Berberović, E.	1959, 5(3-4)
	Katalogizacija preuzimanjem zapisa	/	/ /
	CIP	/	/ /
	Kooperativna katalogizacija	/	/ /
UKUPNO			31

3.2 Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine (1960-1979)

Mapirani radovi u časopisu *Bibliotekarstvo* u periodu od 1960. do 1979. godine ponajviše su posvećeni katalogizaciji preuzimanjem zapisa (8 radova) i društvima / sekcijama / institucijama (8 radova), a zatim deskriptivnoj katalogizaciji (5 radova) i bibliografiji kao naučnoj djelatnosti (4 rada). Dalje su prisutne i teme posvećene tekućoj bibliografiji (3 rada) i retrospektivnoj bibliografiji (2 rada) te centralnom katalogu (3 rada) i CIP-u (1 rad) (Tabela 4).

Tabela 4: Rezultati sadržajne analize: 1960-1979.

TEMATSKI BLOKOVI		Autor / naslov	Godište i broj	Br. radova
Bibliografija		Simić, S.	1962, 8(4)	4
		Vukčević, R.	1972, 18(1)	
		Jovanović, J.	1978, 24(3)	
		Maksimović, V.	1978, 24(4)	
Bosanskohercegovačka bibliografija	Tekuća bibliografija	Martić, R. Mitrović, J. D. Miličević, M. Miličević, N.	1961, 7(4) 1964, 10(2) 1978, 24(3) 1979, 25(3)	4
	Retrospektivna bibliografija	Vukčević, R. Miličević, N.	1970, 16(4) 1977, 23(4)	
Sekcije / društva / institucije		Godišnja skupština Društva bibliotekara BiH: Izvještaj o radu društva bibliotekara NR BiH za 1959 godinu	1960, 6(2)	8
		Zaključci IV plenarnog sastanka sekcije za bibliografiju Saveza društava bibliotekara FNRJ (održanog 17.marta 1961. godine u Beogradu)	1961, 7(2)	
		Godišnji izvještaj izvršnog odbora Društva bibliotekara	1961, 7(4)	
		Izvještaj o radu Narodne biblioteke NR BiH u Sarajevu za 1961. godinu	1962, 8(1)	
		B. Č. Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka	1962, 8(2-3)	
		Plenum saveza bibliotekara FNRJ	1963, 9(1)	
		Zahirović, Z.	1969, 15(3-4)	
		Zaključci V skupštine saveza [sic] društava bibliotekara Jugoslavije	1973, 19(4)	
Katalogizacija	Centralni katalog	Nenezić, N.	1967, 13(3)	4

TEMATSKI BLOKOVI	Autor / naslov	Godište i broj	Br. radova
Deskriptivna katalogizacija	Ešpek, A.	1972,	5
	Ešpek, A.	18(4)	
		1976,	
		22(1-2)	
	Ešpek, A.	1979,	
		25(3)	
	Prašo, S.	1961,	
	Mihaliček, M.	7(2)	
		1976,	
		22(1-2)	
Katalogizacija preuzimanjem zapisa	Stajić, B.	1975,	8
		21(1)	
	Katardžiev, I.	1978,	
		24(1-2)	
	Mihaliček, M.	1979,	
		25(3)	
	Subotin, L.	1970,	
	Kokole, J.	16(2)	
	Leota, A.	1973,	
		19(1-2)	
CIP		1973,	1
		19(1-2)	
	Preporuka o ulozi bibliografije u sistemu naučnih i tehničkih informacija u SFRJ	1973,	
		19(4)	
	Đurić, S.	1975,	
	Savić, Lj.	21(4)	
		1978,	
		24(4)	
	Dželilović, M.	1979,	
	Leota, A.	25(1-2)	
Kooperativna katalogizacija		1979,	/
		25(3)	
UKUPNO			36

3.3 Časopis Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine (1980-1990. i 1992-2001)

Od 1980. godine nazivu časopisa *Bibliotekarstvo* pridodato je *Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, a objavljivat će se sve do 1990. godine, kada će ratne okolnosti prekinuti kontinuitet izlaženja časopisa, dok će se posljednji prijeratni broj časopisa za 1990. godinu

štampati 1991. godine. S tom napomenom u vezi, u periodu izlaženja časopisa 1980-2001. godine najviše su zastupljeni radovi posvećeni kooperativnoj katalogizaciji (7 radova), dok su podjednako zastupljeni radovi posvećeni deskriptivnoj katalogizaciji (2 rada) i katalogizaciji preuzimanjem zapisa (2 rada). Također, podjednako su zastupljeni radovi posvećeni temama tekuće bibliografije (3 rada) i retrospektivne bibliografije (3 rada), dok je društvima / sekcijama / institucijama posvećen 1 rad (Tabela 5).

Tabela 5: Rezultati sadržajne analize: 1980-1990. i 1992-2001.

TEMATSKI BLOKOVI		Autor naslov	Godište i broj	Br. radova
Bibliografija		/	/	/
Bosanskohercegovačka bibliografija	Tekuća bibliografija	Maksimović, V.	1982, 28([1])	3
		Miličević, N.	1984, 30([1])	
		Madacki, S.	1997, 42([1]) (štampan 1998)	
	Retrospektivna bibliografija	Kovačić, A.	1981, 27([1])	3
		Kovačić, A.	1985, 31([1])	
Kovačić, A.		1987, 33([1]) (štampan 1988)		
Sekcije / društva / institucije		Miličević, N.	1981, 27([1])	1
Katalogizacija	Centralni katalog	/	/	/
	Deskriptivna katalogizacija	Skendžić, D.	1980, 26([1])	2
		Praštalo, T.	1982, 28([1])	
	Katalogizacija preuzimanjem zapisa	Bakaršić, K.	1982, 28([1])	1
	CIP	/	/	/
	Kooperativna katalogizacija	Hajdarović, N.	1992-1996, 37-41([1]) (štampan 1997)	6
		Sotirov-Đukić, V.	1997, 42([1]) (štampan 1998)	
		Ćukac, N. i Sotirov-Đukić V.	1997, 42([1]) (štampan 1998)	
		Sarajlić, Z.	1997, 42([1]) (štampan 1998)	
		Ćukac, N.	1998-2001, 43-46([1]) (štampan 2002)	
		Hajdarović, N.	1998-2001, 43-46([1]) (štampan 2002)	
UKUPNO				16

4 Diskusija

Rezultati istraživanja pokazuju da je najveći broj mapiranih relevantnih radova koji su objavljeni u periodu 1955-1959. godine posvećen temi sekcije / društva / institucije (14 radova), prvenstveno Društva bibliotekara NR BiH, u okviru koje teme se pojavljuju radovi o Sekciji za bibliografiju, zatim i Narodnoj biblioteci BiH te Savezu društava bibliotekara FNRJ, gdje se kroz izvještaje i zaključke pomenutih tijela mogu pratiti aktivnosti oko profesionalizacije bibliografske djelatnosti u ovom vremenskom periodu.

Tako se već u prvom broju *Biltena* iz 1955. godine u tački br. 10 *Zaključaka godišnje Skupštine Društva bibliotekara NR BiH* donose preporuke za rad na bibliografijama: »Skupština preporučuje bibliotekama da za pomoć i preporuku čitaocima razviju rad na izradi bibliografije literature iz raznih oblasti i znanja i da više rade na tome da se bibliografskim priručnicima koristi što širi krug čitaoca« (1955, str. 5). Izrada bibliografije povezuje se sa naučnoistraživačkim radom i pominje se pojam *bibliografske pismenosti*, za koju se smatra dragocjenom pomoći u samobrazovanju, stručnom osposobljavanju kao i naučnom radu (Zaključci godišnje Skupštine Društva Bibliotekara NR BiH, 1955, str. 5).

Kao posljedica organiziranja bibliografske službe mnogi radovi su posvećeni i retrospektivnoj bibliografiji BiH (7 radova), a s obzirom da je rad na retrospektivnoj bibliografiji bio od velikog interesa za bibliotečku zajednicu, ne iznenađuje što se u *Biltenu* redovito izvještava o istom. Najavu izrade retrospektivne bosanskohercegovačke bibliografije nalazimo u tekstu *Otpočeo je rad na retrospektivnoj bibliografiji Bosne i Hercegovine*, iz 1956. godine, u kojem se pojašnjava:

'Tekuću bibliografiju – od 1945 naovamo – mi već imamo, odnosno na putu smo da je dobijemo u dogledno vrijeme. Ono što nam nedostaje to je bibliografija čitave naše pismenosti od prvih početaka pa sve do 1945 godine, – retrospektivna bibliografija. Za nas u Bosni i Hercegovini ona ima ne samo opšti značaj vanredno važnog pomoćnog sredstva u naučnom radu nego i posebni, značaj potstrekača za obradu i osvjetljavanje naše još neopisane i neopričane kulturne i političke istorije, koja tek čeka svoje pisce' (M., 1956, str. [1]).

U cilju standardizacije zapisa za bibliografiju, u istom broju *Biltena* donesena su i *Pravila za izradu retrospektivne bosansko-hercegovačke bibliografije* (1956, str. 3-7), a u kojima su predstavljeni opšti principi i organizacija rada ovoga značajnog bibliografskog projekta i u kojima se navodi da je zadatak ove bibliografije da opiše: »a) djela štampana ili grafičkim putem umnožena na području Bosne i Hercegovine; b) djela izdana u Bosni i Hercegovini i djela čiji su izdavači Bosanci i Hercegovci bez obzira na mjesto izdanja; c) djela i izdanja bosansko-hercegovačkih pisaca bez obzira na sadržaj, jezik i mjesto njihova objavljivanja; d) djela i izdanja na svim jezicima koja govore o Bosni i Hercegovini« (1956, str. 3). U narednim brojevima nastavlja se izvještavati o radu na izradi bosanskohercegovačke retrospektivne bibliografije.

Također, u ovom periodu u *Biltenu* se donosi i nekoliko radova vezanih uz teoriju bibliografije (3 rada), kao prilog intenzivnim aktivnostima u vezi sa obučavanjem bibliotečkog kadra u oblasti teorije bibliografije, odnosno izrade bibliografskih projekata. U *Biltenu* se primjerice objavljuje tekst S. Komadinića (1957, str. 54-59) *Prijedlog za uvođenje nastave bibliografije u srednjim i višim školama u FNRJ*, koji je izložen na stručnom savjetovanju Saveza društva bibliotekara FNRJ, održanog iste godine u Beogradu i koji dodatno svjedoči o tome koliko se u

ovom periodu pridaje važnosti bibliografiji, odnosno potencira značaj bibliografskog rada na nivou tadašnje Jugoslavije te Bosne i Hercegovine.

Iste 1957. godine, u *Biltenu* je štampan i tekst poznatog slovenskog bibliografa J. Logara (1957, str. 30-48) *Uvod u bibliografiju* (prvi dio), a nastavak teksta štampan je u narednom godištu Biltena (Logar, 1958, str. 38 – 67).

O deskriptivnoj katalogizaciji piše pet autora (5 radova). Tekst E. Verone *Suvremeni problemi abecednog kataloga* daje osvrt na stanje deskriptivne katalogizacije na međunarodnom planu i navodi: »činjenica da postojeći abecedni katalogi ne mogu više u potpunosti udovoljavati novim zahtjevima, ponukala je mnoge bibliotekare, da kritički ispituju svoje kataloge i kataložne pravilnike i da se pozabave s pitanjima, u čemu jedni i drugi ne odgovaraju suvremenim zahtjevima i na koji bi se način katalogi, odnosno kataložni pravilnici mogli revidirati« (1958, str. 3). Zatim nastavlja: »Imajući sve to u vidu neće nam dakle biti nimalo čudno što američki bibliotekari traže rješenje svoje krize baš u rješavanju temeljnih teoretskih pitanja. Sada su teoretski radovi već toliko napredovali da S. Lubetzky radi na nacrtu pravila« (Verona, 1958, str. 4). U tekstu se dalje problematiziraju neki od ključnih problema teorije i prakse abecednih kataloga među kojima se ističu: korporativno autorstvo, kataložni opis djela, uputnice i redoslijed listića u abecednom katalogu.

U periodu 1955-1959. najmanje je radova posvećenih tekućoj bibliografiji (1 rad) te centralnom katalogu (1 rad), očekivano s obzirom da će izrada centralnog kataloga u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine započeti od 1973. godine (Ešpek, 1972, str. 83-84).

Potrebno je spomenuti da je od prvog broja *Biltena* ustanovljena i praksa objavljivanja Spiska knjiga i brošura (od 1955. do 1959. godine objavljeno je ukupno dvanaest spiskova kojima su obuhvaćeni određeni vremenski intervali) te Spiska periodičnih publikacija objavljenih u Bosni i Hercegovini (od 1955. do 1959. godine objavljeno je ukupno četrnaest spiskova kojima su obuhvaćeni određeni vremenski intervali), koji su svojevrsni fragmenti tekuće bosanskohercegovačke bibliografije knjiga, brošura i periodičnih publikacija.

Naredni period izlaženja časopisa, 1960-1979. godine, na međunarodnom planu obilježen je prihvaćanjem praksi katalogizacije preuzimanjem zapisa, dok se paralelno odvijaju procesi poput standardizacije bibliografskog zapisa, štampanja *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa (ISBD)* 1971. godine (Gorman, 2014), razvoja MARC formata (Avram, 1975) i IFLA-inog UNIMARC formata za potrebe razmjene bibliografskih informacija među različitim MARC formatima 1977. godine (McCallum, 1989). U tom smislu, u *Bibliotekarstvu* su u ovom analiziranom periodu među najbrojnijim mapirani radovi posvećeni katalogizaciji preuzimanjem zapisa (8 radova) te su brojni i radovi posvećeni deskriptivnoj katalogizaciji (5 radova), uz koje je vezana tema CIP-a (1 rad), o kojem se u ovom periodu donosi prvi rad.

IFLA-in program Univerzalne bibliografske kontrole formalno je započeo 1974. godine, a N. Miličević (1979, str. 36) 1979. godine ističe bibliografski institut JUBIN i nacionalne biblioteke republika i pokrajina kao nosioce provođenja univerzalne bibliografske kontrole u Jugoslaviji. Dalje navodi da se u izradi Bibliografije Jugoslavije slijedi, između ostalog, *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* E. Verone, kao i da se kod izrade bibliografskih zapisa od 1975. primjenjuju ISBD(M) i ISBD(S) standardi, s kojim standardima u vezi naglašava »treba istaći da je to prvo uvođenje ovih standarda u ovom dijelu Evrope« (Miličević, 1979, str. 36). U vezi sa

standardizacijom unutar praksi katalogizacije preuzimanjem zapisa, L. Subotin nešto ranije ističe značaj standarda u informativnim sistemima gdje se podaci obrađuju uz pomoć računara, definirajući nove činioce koji nameću potrebu standarda unutar automatizovanih sistema (Subotin, 1970, str. 69). Pritom se izvještava o pokušajima izrade kataloških pravila za potrebe jedinstvene kataloške obrade u svim republikama, a u bosanskohercegovačkom kontekstu referirajući se na izdanja Bibliotečkog centra, te se navodi kako »Kao jedinstvena pravila za formiranje alfabetskog kataloga u čijoj izradi učestvuju republičke komisije za katalogizaciju trebalo bi da bude prihvaćen Pravilnik za izradbu abecednih kataloga. Nacrt. Izradila Eva Verona (Subotin, 1970, str. 74),« a čije će prvo izdanje biti objavljeno 1970. godine (Verona, 1986, str. 5).

Kada je u pitanju primjena međunarodnih standarda za bibliografski opis unutar praksi deskriptivne katalogizacije, o počecima rada na implementaciji ISBD(M) standarda na prostoru SFRJ M. Mihaliček objavljuje tekst *Međunarodni standardni bibliografski opis za monografske publikacije i njegova primjena* navodeći da se od 1975. godine ISBD(M) počinje upotrebljavati u Sloveniji, od 1976. godine u Makedoniji, dok se u ostalim jugoslovenskim republikama i pokrajinama počinju vršiti pripreme za njegovu primjenu (Mihaliček, 1976, str. 51-56). Bibliografska obrada publikacija zasnovana na principima ISBD(M)-a uvedena je u Bibliografiji Jugoslavije 1975. godine (Stajić, 1975, str. 9-14), a iste godine M. Mihaliček objavljuje i tekst o primjeni jedinstvenog principa obrade bibliotečkog materijala po međunarodnim standardima u specijalnim bibliotekama u bibliotečko-informacijskom sistemu (BIS-u) (Mihaliček, 1979, str. 105-108).

Među najbrojnijima u periodu 1960-1979. godine, iako u manjem obimu u odnosu na raniji period izlaženja časopisa, ponovo je tema posvećena društvima / sekcijama / institucijama (8 radova). Dalje su prisutne i teme posvećene tekućoj bibliografiji (3 rada) i retrospektivnoj bibliografiji (2 rada). Iz *Izveštaja o radu Narodne biblioteke NR BiH u Sarajevu za 1961. godinu* saznajemo da Biblioteka nastavlja sa aktivnostima na izradi tekuće, ali i retrospektivne bibliografije (1962, str. 55-63), a 1962. godine donosi se tekst pod naslovom *Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka*, koji nas informiše o osnivanju značajne Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka (B. Č., 1962, str. [128]-129).

Iako se u ovom periodu, u odnosu na raniji analizirani period 1955-1960. godine, nešto manje tematizira bosanskohercegovačka bibliografija, prisutan je kontinuitet u donošenju radova u oblasti teorije bibliografije (4 rada), s akcentom na edukaciji bibliografa i standardizaciji. Tako naprimjer, probleme odnosa između bibliografije, bibliotečkog kataloga i dokumentacije (dokumentalistika) tematizira S. Simić u tekstu *Bibliografska euristika*, a definirajući bibliografsku (h)euristiku teorijom bibliografskog istraživanja navodeći da je ona teorijska disciplina bibliografije, odnosno teorija iskorištavanja fakata koji obuhvataju bibliografske izvore, zaključuje da je neophodno uključivanje bibliotečke heuristike u izradu bibliografije, jer ona osigurava metodiku njene izrade (1962, str. 28).

Određeni broj radova je posvećen centralnom katalogu (4 rada). Ranije u *Biltenu* saznajemo kako »Centralni katalog stranih knjiga i časopisa FNRJ osnovan je u Beogradu maja 1952. godine pri Bibliografskom institutu« (Nenezić, 1967, str. 8), dok A. Ešpek izvještava kako se u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine planira, u periodu od tri godine, počev od 1973. godine, u centralnim katalozima registrovati fondove šezdeset biblioteka (Ešpek, 1972, str. 85), gdje koncepcija predviđa tri zasebna kataloga: Centralni katalog

bosanskohercegovačke knjige i periodike, centralni katalog jugoslavenske knjige i periodike i centralni katalog inostrane knjige i periodike (Ešpek, 1972, str. 83-84). Pitanje centralnog kataloga razmatra se već ranije u Narodnoj biblioteci Bosne i Hercegovine, kada je formiran centralni katalog inostrane knjige i periodike 1952. godine, što je posao koji stagnira zbog nedostatka resursa (Ešpek, 1976, str. 129-130), a Zakonom o bibliotekama iz 1972. godine (Sl. list SR BiH, God. XXVIII, br. 34, 15. decembra 1972, str. 963-965) bili su precizno definisani uloga i zadaci Narodne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u formiranju centralnog kataloga.

U ovom periodu izlaženja časopisa započele su pripreme na izradi jedinstvenog bibliotečko-informacionog sistema na prostoru SFRJ. Naime, nakon brojnih usaglašavanja Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka usvojila je 1986. godine model jedinstvenog razvojnog modela BIS-a Jugoslavije. Model je predstavljen u dokumentu pod nazivom *Bibliotečko-informacioni sistem u SFRJ (konceptija)* (Velčić, 1986) koji je imao za cilj potaknuti definiranje zakona o bibliotekama i bibliotečnoj djelatnosti u pojedinim republikama i pokrajinama, kao i planiranje razvoja BIS-a u SFRJ (Velčić, 1986, str. [1]), gdje je BIS predstavljen kao »bitni dio društvenog sistema informiranja (DSI-a) Jugoslavije« (Velčić, 1986, str. 3). U *Bibliotekarstvu* 1975. godine S. Đurić (1975, str. 3-18) donosi pregledni članak o pripremama za izradu jedinstvenog bibliotečko-informacionog sistema na prostoru SFRJ.

Sljedeći period izlaženja časopisa *Bibliotekarstvo*, 1980-2001. godine, u najvećoj mjeri pažnju posvećuje kooperativnoj katalogizaciji (7 radova), te u manjem broju povezanim temama deskriptivne katalogizacije (2 rada) i katalogizacije preuzimanjem zapisa (2 rada), a shodno tome nastavlja se izvještavati o primjeni specijaliziranih ISBD standarda te se donose podaci o automatizaciji bibliotečkog poslovanja i implementaciji kooperativne katalogizacije u Bosni i Hercegovini. COBISS.BH kao neovisni kooperativni bibliotečki sistem Bosne i Hercegovine uspostavljen je 1998. godine te predstavlja primjer efikasne kooperativne katalogizacije (Seljak i Seljak, 2000), stoga ne iznenađuje da je najveći broj radova u ovom periodu izlaženja časopisa posvećen pomenutoj kooperativnoj katalogizaciji. COBISS kao bibliotečko-informacijski sistem sa uzajamnom katalogizacijom te brojnim drugim funkcijama danas je nacionalni sistem u osam zemalja regiona Centralne i Istočne Evrope – Albaniji, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj, Kosovu, Sjevernoj Makedoniji, Crnoj Gori, Srbiji i Sloveniji (IZUM, 2023).

U vezi sa mašinski čitljivom katalogizacijom u kontekstu izrade bosanskohercegovačke bibliografije u Bosni i Hercegovini, N. Miličević upravo izvještava o promjenama u izradi zapisa u mašinski čitljivom obliku, pojašnjavajući da u »Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine 1984. godine počela je izrada kompjuterizovane bibliografske baze podataka za savremenu bosanskohercegovačku knjigu« (1984, str. 21)⁵.

U ovom periodu u *Bibliotekarstvu* se 1980. godine izvještava o tome da je: »Narodna biblioteka Srbije, rukovodeći se potrebom da doprinese unapređenju i modernizaciji bibliotečkog poslovanja i delatnosti, razvoju teorije bibliotekarstva i stručnom usavršavanju bibliotečkih

⁵ Tragom saradnje sa IZUM-om te »zahvaljujući automatizaciji u obradi publikacija omogućeno je da se *Bibliografija bosanskohercegovačke knjige: za 1984. godinu* (štampana 1990), izradi na osnovu bibliografskih zapisa koji su kreirani u Jugoslovenskoj bibliografsko-kataloškoj bazi podataka – YUBIB, uz programsku podršku IZUM-a iz Maribora. To je prva automatizovana bibliografija sa 1.002 bibliografske jedinice, Registrom autora, Registrom naslova i Predmetnim registrom« (Tuzlak, 1998, str. 43).

radnika« započela »ediciju Stručna bibliotekarska literatura, koja počinje publikacijom D. Stanković: Uputstva za primenu ISBD(M)« (Skendžić, 1980, str. 144), a koja je objavljena 1979. Primjena Međunarodnih standarda za bibliografski opis serijskih publikacija - ISBD(S), u jugoslovenskim, prvenstveno nacionalnim, univerzitetskim i većim bibliotekama započela je uglavnom u toku 1980. godine i odvijala se na temelju prevoda ISBD(S) standarda, o čemu donosi, a već 1981. u pomenutoj ediciji Narodne biblioteke Srbije, B. Bulatović priruđuje Uputstvo za primenu ISBD(S)-a (Praštalo, 1982, str. 115).

Nadalje, u periodu izlaženja časopisa 1980-2001. godine, mapiran je i izvjestan broj radova koji su posvećeni tekućoj (3 rada) i retrospektivnoj bibliografiji (3 rada), dok je društvima / sekcijama / institucijama posvećen 1 rad.

Kontinuitet rada informacijskih ustanova, odnosno razvoj bibliotečko-informacijskih nauka u Bosni i Hercegovini prekida rat 1992. godine, koji će trajati sve do 1995. godine. U paljevini ovog nemilosrdnog rata nestat će brojne zbirke, vrijedna građa koja je svjedočila o kulturnom naslijeđu i identitetu Bosne i Hercegovine, a tako će od siline granatiranja u noći između 25. i 26. augusta 1992. godine u nepovrat nestati i 90 posto građe Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine.

Posljedično i opravdano ratnim okolnostima, časopis *Bibliotekarstvo* nije izlazio u ratnom periodu, od 1992. godine do 1995. godine. Prvo poslijeratno izdanje časopisa *Bibliotekarstvo: Godišnjaka bibliotekara Bosne i Hercegovine* objavljeno je 1997. godine za period od 1992-1996. godine, a posljednji broj časopisa pet godina kasnije, 2002. godine, ali za period 1998-2001. godine, kako je to ranije navedeno.

Iako su nakon rata 1992-1995. godine bosanskohercegovačke biblioteke doživjele veliku devastaciju, na naznake njihova postepena oporavka nailazimo već u prvom broju poslijeratnog izdanja *Bibliotekarstva*, u kojem se donosi informacija o implementaciji COBISS sistema u Bosni i Hercegovini, obavještavajući da su 1998. godine Univerzitet u Banja Luci, Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Sveučilište u Mostaru, Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Tuzli i Institut informacijskih znanosti iz Maribora potpisali ugovor o osnivanju ustanove „COBISS Centar“, o čemu u časopisu izvještavaju N. Ćukac i V. Sotirov-Đukić (1998, str. 8)⁶. Ranije, »Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka prihvatila je 1987. godine sistem uzajamne katalogizacije kao zajedničku osnovu bibliotečko-informacijskog sistema i sistema naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije, a ulogu nosioca razvoja organizacijskih rješenja i programske opreme preuzeo je Institut informacijskih znanosti (IZUM) iz Maribora« (Seljak, 2008, str. 20; IZUM, 2016; Hajdarović, 2019, str. 106).

IZUM iz Maribora je COBISS sistem započeo 1987. godine kao projekat kooperativne katalogizacije dostupan online u bivšoj Jugoslaviji na federalnom nivou (Seljak, 1996), koji je u kratkom vremenu do raspada Jugoslavije u svim republikama i pokrajinama postavio temelje automatizovanih bibliotečkih sistema (Seljak, 2008, str. 17). Mariborski univerzitet, osnovan 1975. godine, uz računarski centar osnovan nekoliko godina ranije, sarađuje sa OCLC-jem kao pioninom na polju automatizacije biblioteka (Seljak, 2008, str. 18-19). Nakon raspada Jugoslavije i osamostaljenja Slovenije 1991. godine, IZUM nadograđuje funkcionalnosti bibliotečkog informacijskog sistema pod nazivom COBISS – kooperativni online bibliografski sistem i servisi (Seljak i Seljak, 2000; Seljak, 2008, str. 21), koji 1996. godine obuhvaća fondove

⁶ Štampan za 1997. god.

više od 170 biblioteka Slovenije, dvije biblioteke iz Makedonije i jednu biblioteku iz Bosne i Hercegovine (Seljak, 1996), kada je obnovljena saradnja sa IZUM-om nakon ratnih razaranja. »Nakon dvije godine, tj. 1998. putem projekta *Računarsko povezivanje biblioteka u BiH preko Interneta*, koji je prihvaćen od strane svih univerziteta i brojnih biblioteka iz cijele BiH, uspostavljen je jedinstveni bibliotečko-informacioni sistem« (Hajdarović, 2017⁷, str. 21-22). Iste godine osniva se COBISS centar, te će za potrebe podrške i provedbe sistema biti formirana Virtualna biblioteka BiH u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine (Hajdarović, 2017⁸, str. 22), što su izvještavanja o obnovi infrastrukture u Bosni i Hercegovini nakon ratnog perioda. Uporedo, u kontekstu radnih procesa, uslijedit će konverzija starijih kartičnih kataloga u mašinski čitljiv oblik, što je spor i zahtjevan proces.

Kasnije, a tragom implementacije COBISS sistema u radu Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, uslijedit će i izrada tekućih bibliografija u ovom sistemu. »Prva izrađena bibliografija na osnovu redigovanih zapisa iz elektronskog kataloga Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH je *Bosanskohercegovačka bibliografija monografskih publikacija NIZ A: za 1999. godinu*« (Tuzlak, 2021, str. 61-62).

Značajno je istaknuti da se u *Bibliotekarstvu* donosi i tekst N. Hajdarović o identifikacijskom sistemu, značajnom za uspostavu nacionalne bibliografske kontrole, pod naslovom *ISBN i njegova primjena u izdavaštvu Bosne i Hercegovine*, u kojem se obavještava da nakon provedene procedure te formiranja Centra za ISBN Bosne i Hercegovine pri Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine (1994. godine), »Agency ISBN (Berlin) je državi Bosni i Hercegovini dodijelila ISBN broj marta 1997. g.« (Hajdarović, 1997⁹, str. 72).¹⁰

U odnosu na ukupan broj objavljenih radova u *Biltenu* i *Bibliotekarstvu*, ovo istraživanje je mapiralo 4,92% ili 83 relevantna rada za istraživačka pitanja. Na bibliografsku djelatnost se u časopisu referira kroz teme teorije bibliografije (7 radova), bosanskohercegovačke tekuće (8 radova) i bosanskohercegovačke retrospektivne bibliografije (12 radova), katalogizacije (33 rada) i temu institucije / društva / sekcije (23 rada).

Zbirni rezultati istraživanja pokazuju da su se u *Biltenu* i *Bibliotekarstvu* objavljivali radovi posvećeni bibliografiji kao naučnoj disciplini u prvom i drugom analiziranom periodu izlaženja časopisa do 1969. godine te da je očekivano i na kontinuiranoj osnovi objavljen značajan broj radova posvećenih bosanskohercegovačkoj retrospektivnoj i tekućoj nacionalnoj bibliografiji u svim periodima izlaženja časopisa, od kojih su radovi o retrospektivnoj bibliografiji izraženo zastupljeni u prvom analiziranom periodu do 1959. godine. Nadalje, tema sekcije / društva / institucije u najvećoj je i značajnoj mjeri zastupljena u prvom periodu izlaženja časopisa, gdje se broj radova smanjuje u naredna dva perioda izlaženja.

Katalogizacija kao povezani tematski blok, kao deskriptivna primarno se razmatra u prvom analiziranom periodu, nakon čega se u periodu 1960-1979. godine, shodno značajnim

⁷ Štampan za 2005. god.

⁸ Ibid.

⁹ Štampan za period 1992-1996. god.

¹⁰ Štampan za period 1992-1996. god.; Naredne 1998. god. Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine potpisuje ugovor i sa ISSN centrom u Parizu. Više o tome: Žero, A. 2008. ISSN centar Bosne i Hercegovine: Deset godina uspješnog rada = ISSN Center of Bosnia and Herzegovina – Ten Years of Successful Work. *Bosniaca: Časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 13(13), str. 13–16. Dostupno na: <https://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/252> [20.10.2023.]

pomacima ka ostvarivanju univerzalne bibliografske kontrole i standardizacije na međunarodnom planu počinje izvještavati o katalogizaciji preuzimanjem zapisa uporedo nastavljajući angažman oko deskriptivne katalogizacije, gdje se također javlja i tema CIP-a. Ukupno je mapirano 8 radova o deskriptivnoj katalogizaciji i 9 radova na temu katalogizacije preuzimanjem zapisa, dok se CIP razmatra kroz jedan rad u drugom analiziranom periodu. Pitanje centralnog kataloga javlja se u prvom analiziranom periodu u okviru izvještavanja o centralnom katalogu Jugoslavije te u drugom analiziranom periodu sa radovima posvećenim centralnom katalogu BiH koji se uspostavlja 1973. godine, što zbirno pokazuje 9 radova posvećenih ovoj temi. Posljednji analizirani period obilježilo je izvještavanje o kooperativnoj katalogizaciji (6 radova), dok se u manjoj mjeri nastavlja izvještavati o deskriptivnoj katalogizaciji i katalogizaciji preuzimanjem zapisa.

Pomenute značajne okosnice tri vremenska perioda izlaženja *Biltena* i *Bibliotekarstva* omogućavaju i praćenje promjena kroz koje prolazi bosanskohercegovačko bibliotekarstvo u kontekstu razvoja nacionalne informacijske infrastrukture i njenog usklađivanja sa međunarodnim preporukama. Posebno kroz teme posvećene katalogizaciji preuzimanjem zapisa i kooperativnoj katalogizaciji, a i temu centralnog kataloga i CIP-a daje se uvid u karakteristike okruženja u kojem se odvija automatizacija biblioteka u Bosni i Hercegovini u trenutku kada jednosmjerni i zatvoreni procesi katalogizacije prerastaju u proces dijeljenja bibliografskih zapisa u mašinski čitljivom obliku. U kontekstu pažnje vrijednih istraživanja C. Borgman (1996a; 1996b; 1996c), koja kontrastira prilike i uvjete u kojima se odvija biblioteka automatizacija u zemljama Sjedinjenih Američkih Država i Britanije, u odnosu na biblioteke Centralne i Istočne Evrope, razmatrajući stanje u Hrvatskoj, Češkoj Republici, Mađarskoj, Poljskoj, Slovačkoj i Sloveniji, te drugih sličnih istraživanja (Lass i Quandt, 2000; Caidi, 2003), iz kojih Bosna i Hercegovina također izostaje, moglo bi se konstatovati da prvi period izlaženja časopisa karakterizira centralizacija i interna orijentacija na zbirke. U periodu od 1960. do 1979. godine, decentralizacija je prisutna kao pojam, dok je akcenat na globalnom dosegu bibliografske djelatnosti praćen pomjeranjem fokusa sa zbirke na procese. Posljednji period izlaženja časopisa, koji obuhvata predratni i poslijeratni period u Bosni i Hercegovini, obilježen je procesima koji su usklađeni sa preporukama o decentralizaciji obrade zapisa i razmjeni bibliografskih podataka na globalnom nivou. Unatoč ratnim razaranjima i stradanju fondova Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, radovi objavljeni u ovom periodu odražavaju nastavak saradnje i obnovu infrastrukture na kojoj se intenzivno radilo do raspada Jugoslavije.

5 Zaključak

Donošenjem *Uredbe o obaveznom dostavljanju štampanih stvari na području Bosne i Hercegovine* te osnivanjem Narodne biblioteke Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1945. godine postavljeni su zakonski temelji za izradu bibliografije *Bosniace*. U nadolazećim godinama donošenjem brojnih drugih povezanih zakonskih propisa do ratnog perioda 1992. godine dodatno se osnažio i potvrdio značaj bibliotečke i bibliografske djelatnosti u bosanskohercegovačkom okruženju. Pritom, u ovom periodu, a kada je formalno obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini u pitanju valja napomenuti da je prije nešto više od 50 godina, 1972. godine, na Filozofskom fakultetu u Sarajevu osnovan i Odsjek za opštu književnost, scenske umjetnosti i bibliotekarstvo, danas Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke, kao prijelomnica u obrazovanju bibliotekara u Bosni i Hercegovini.

U Bosni i Hercegovini već 1955. godine izlazi i prvi broj *Biltena Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine i Narodne biblioteke NR BiH*, kasnije preimenovanog u časopis *Bibliotekarstvo*, koji su u znaku promoviranja značaja bibliografskih projekata i bibliografske djelatnosti, posljedično donošenja brojnih teorijskih i informativnih radova, kao i većeg broja bibliografija i prikaza različitih bibliografskih projekata.

Prvi period izlaženja časopisa 1955-1959. u znaku je usvajanja neophodnih zakonskih okvira, posljedično započinjanja aktivnosti oko izrade retrospektivne bibliografije, kao i postavljanja temelja bibliografiji kao naučnoj djelatnosti. Sljedeći period 1960-1979. u znaku je aktivnog praćenja međunarodnih trendova, usvajanja i implementacije međunarodnih standarda, davanja doprinosa programu Univerzalne bibliografske kontrole, posvećivanju pažnje katalogizaciji preuzimanjem zapisa koja osvjetljava važne tokove unutar procesa automatizacije biblioteka u Bosni i Hercegovini, jer kako pojašnjava C. Borgman prelaz sa jednosmjernog puta kataloških podataka na direktno dijeljenje zapisa u mašinski čitljivom obliku vjerovatno je najznačajnija tranzicija po pitanju lokalnog ka globalnom u historiji automatizacije biblioteka (1996, str. 8). Posljednji period (1980-1990, 1992-2001.) u znaku je implementacije bibliotečko-informacijskog sistema COBISS tragom obnavljanja tokom rata u Bosni i Hercegovini prekinute saradnje sa IZUM-om počev od 1996. godine i uspostavljanjem COBISS.BH sistema 1998. godine.

Bilten i *Bibliotekarstvo* kao »dokaz« prate »zlatno doba« bosanskohercegovačkog bibliotekarstva, njegov zapažen razvoj u kontekstu donošenja i implementacije legislativa, usvajanja međunarodnih standarda, redovitog praćenja međunarodnih smjernica i događaja, a koji je prekinut ratnim razaranjima od 1992. do 1995. godine. Uprkos ratnim nedaćama, a koje su naprasno prekinule reprezentativan kontinuitet rada i posvećenost bosanskohercegovačke bibliotečke zajednice u praćenju međunarodnih trendova, poslijeratni brojevi *Bibliotekarstva* također oslikavaju napore bosanskohercegovačke bibliotečke zajednice da nadoknadi propušteno ratom, uključi se u aktuelna dešavanja na bibliotečko-informacijskoj sceni, da na novim poslijeratnim počecima ponudi i nova savremena rješenja, sisteme i usluge, važna za pružanje bibliotečko-informacijskih usluga te da nastavi aktivnosti na uspostavi nacionalne bibliografske kontrole.

Reference

Avram, H. D., 1975. *MARC: Its History and Implications*. Washington: Library of Congress.
Dostupno na: <https://eric.ed.gov/?id=ED127954> [11.11.2023.]

B. Č., 1962. Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 8(2-3), str. [128]-129.

B. Č. – S. S., 1956. Na početku rada [na retrospektivnoj bibliografiji Bosne i Hercegovine]. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 2(11-12), str. 8-10

Bakaršić, K., 1982. Katalog podešen za mašinsko čitanje i UNISIST. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 28([1]), str. 23-34.

Bašović, Lj., 1977. *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1945*. Sarajevo: Svjetlost.

Berberović, E. Kataložni listić i podatak o sadržaju knjige, 1959. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 5(3-4), str. 28-32.

Borgman, C. L., 1996a. From acting locally to thinking globally: a brief history of library automation. *Library Quarterly*, 67(3), str. 1-39. DOI: <https://doi.org/10.1086/629950>

Borgman, C. L., 1996b. Will the global information infrastructure be the library of the future? Central and Eastern Europe as a case example. *IFLA Journal*, 22(2), str. 121-127. DOI: <https://doi.org/10.1177/034003529602200213>

Borgman, C. L., 1996c. Automation is the answer, but what is the question? Progress and prospects for Central And Eastern European Libraries. *Journal of Documentation*, 52(3), str. 252-295. DOI: <https://doi.org/10.1108/eb026969>

Br. Č-ć, Treći plenarni sastanak Sekcije za bibliografiju Saveza Društava bibliotekara FNRJ, Sarajevo, 6 i 7 novembra 1958, 1958. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 4(11-12), str. 31-32.

Brković, Lj., 2018. *Predmetna klasifikacija – predmetni katalog*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije. Dostupno na: https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0.pdf [15.04.2024.]

Caidi, N., 2003. Cooperation in context: library developments in Central and Eastern Europe. *Libri*, 53(2), str. 103–117. DOI: <https://doi.org/10.1515/LIBR.2003.103>

Četvrti kongres bibliotekara Jugoslavije: Zaključci kongresa, 1959. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 5(5-6), str. [1]-5.

Ćukac, N., 1998-2001 [štampan 2002]. Prva iskustva obrazovanja bibliotekara u sistemu COBISS u 1998. godini. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 43-46([1]), str. 138-143.

Ćukac, N., Sotirov-Đukić, V., 1997 [štampan 1998]. COBISS Centar u Bosni i Hercegovini. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 42([1]), str. 7-10.

Čulić, B., 1957. Sekcija za bibliografiju Saveza društva bibliotekara FNRJ. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(3-4), str. 73-77.

Čulić, B., 1957. Savjetovanje i plenum Saveza društava bibliotekara FNRJ u Beogradu. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(3-4), str. 85-89.

Ćurković, S., 1955. Katalog i njegov značaj u rad biblioteke. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 1(1), str. 18-19.

Dizdar, S. i Isanović Hadžiomerović, A., 2018. Časopis *Obrazovanje odraslih* - bibliografska opremljenost i sadržajna analiza objavljenih članaka (2001-2017). *Obrazovanje odraslih: časopis za obrazovanje odraslih i kulturu*, 18(1), str. 73-100. Dostupno na: https://ccu.bkc.ba/wp-content/uploads/2020/06/Casopis_I_2018-73-100.pdf [2.11.2023.]

Dželilović, M., 1979. ISBD standardi (I) u programu (kompjuterizacije u bibliotekama). *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 25(1-2), str. 1-29.

Đurić, S., 1975. Savremeno bibliotekarstvo Jugoslavije i njegovi neposredni zadaci s posebnim osvrtom o jedinstvenom bibliotečko-informacionom sistemu= Bibliothéconomie contemporaine yougoslave et ses buts avec un regard particulier sur la réalisation d'un système des services de bibliothèque et d'information. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 21(4), str. 3-18.

Ešpek, A., 1979. Centralni katalozi u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH i njihovo mjesto u bibliotečko-informacionom sistemu. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 25(3), str. 49-56.

Ešpek, A., 1976. Informacija o formiranju centralnog kataloga u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci BiH. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 22(1-2), str. 129-132.

Ešpek, A., 1972. Centralni katalozi u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 18(4), str. 81-87.

Filipović, D., 1957. Analitička obrada periodike: Neka pitanja lektorske politike, odnosno politike izbora članaka za bibliografiju. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(11-12), str. 27-30.

Galić, P., Prilog katalogiziranju pisama, 1959. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 5(1-2), str. 16-29

Godisnja skupština Društva [sic] bibliotekara BiH: Izvjestaj [sic] o radu Društva bibliotekara NR BiH za period od 10 aprila 1957 do 10 aprila 1958 godine, 1958. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 4(3-4), str. (1)-13.

Godišnja skupština Društva bibliotekara BiH: Izvještaj o radu društva bibliotekara NR BiH za 1959 godinu, 1960. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 6(2), str. 57-62.

Godišnja skupština i savjetovanje bibliotekara Bosne i Hercegovine (8-10 april 1957), 1957. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(3-4), str. [1]-44.

Godišnji izvještaj izvršnog odbora Društva bibliotekara, 1961. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 7(4), str. 59-64

Gorman, M., 2014. The origins and making of the ISBD: a personal history, 1966–1978. *Cataloging & Classification Quarterly*, 52(8), str. 821-834.

DOI: [10.1080/01639374.2014.929604](https://doi.org/10.1080/01639374.2014.929604).

Grebović-Lendo, N., Smajić, M., Karamović, M., Felić, A., 2016. *Bibliografija Biltena Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH i časopisa Bibliotekarstvo: 1955-2001*. Sarajevo: Društvo bibliotekara Federacije Bosne i Hercegovine.

Hajdarović, N., 2019. Virtualna biblioteka Bosne i Hercegovine (VIBBIH): Kooperativni online bibliografski sistem i servisi Bosne i Hercegovine (COBISS.BH): 1988–1998–2018 = Virtual

Library of Bosnia and Herzegovina; Co-operative Online Bibliographic System & Services of Bosnia and Herzegovina (COBISS.BH) 1988–1998–2018. *Bosniaca: Časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 21(23), str. 105–109. Dostupno na: <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/441> [10.10.2023.]

Hajdarović, N., 2005 [štampan 2017.]. Automatizacija biblioteka s posebnim osvrtom na COBISS.BH. *Bosniaca: Časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 9(9-10), str. 21-2. Dostupno na: <https://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/226/225> [2.11.2023]

Hajdarović, N., 1998-2001 [štampan 2002.] Novo informacijsko doba: aktuelno stanje bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 43-46([1]), str. 31-32.

Hajdarović, N., 1992-1996 [štampan 1997.] ISBN i njegova primjena u izdavaštvu Bosne i Hercegovine. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 37-41([1]), str. 71-73.

Iz bibliotekarske organizacije, 1956. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 2(7-8), str. 75-81.

Iz Društva bibliotekara NR Bosne i Hercegovine, 1955. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 1(1), str. 44-46-

IZUM, 2017-2023. *COBISS.net, Member Countries [2023]*. Dostupno na: <https://www.cobiss.net/> [11.11.2023.]

IZUM, 2017-2023. *COBISS.net, COBISS – Kooperativni online bibliografski sistem i servisi*. (Januar 2016). Dostupno na: <https://www.cobiss.net/bh/platforma-cobiss.htm> [12.10.2023.]

Izvještaj Narodne biblioteke NR BiH za 1957 godinu, 1958. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 4(1-2), str. [1]-33.

Izvještaj o radu Narodne biblioteke NR BiH u Sarajevu za 1961. godinu, 1962. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 8(1), str. 55-63.

Izvještaj [sic] o radu uprave Saveza bibliotekara Jugoslavije u razdoblju od II do III kongresa, 1956. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 2(5-6), str. [6]-21.

Izvještaj o radu upravnog odbora Društva bibliotekara, 1955. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 1(1), str. [6]-12.

Izvještaj sekcije za bibliografiju Saveza društava bibliotekara FNRI za period od 1. aprila 1957. do 6. novembra 1958. godine, 1958. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 4(11-12), str. 33-44.

Jovanović, J., 1978. Okviri personalne bibliografije. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 24(3), str. 26-30.

Katardžiev, I., 1978. Mesto Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka o unapređenju bibliotekarstva u zemlji. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 24(1-2), str. 51-54.

Kokole, J., 1973. Standardizirani bibliografski opis za obradu pomoću računara međunarodni komunikacijski oblik pisanja bibliografskih podataka na magnetnim trakama = Computer processable standard bibliographic description and international communication format of bibliographic records on magnetic tape. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 19(1-2), str. 3-27.

Komadinić, S., 1957. Predlog za uvođenje nastave bibliografije u srednjim i višim školama u FNRJ. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(5-6), str. 54-59.

Kovačić, A., 1987 [štampan 1988]. Kompleksno istraživanje bosanskohercegovačke pisane produkcije i izrada retrospektivne bibliografije. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 33([1]), str. 47-55.

Kovačić, A., 1985. Aspekti rada na bosanskohercegovačkoj retrospektivnoj bibliografiji. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 31([1]), str. 21-23.

Kovačić, A., 1981. Nastaviti rad na bosanskohercegovačkoj retrospektivnoj bibliografiji. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 27([1]), str. 19-21.

Lass, A. i Quandt, R. ur., 2000. *Library Automation in Transitional Societies: Lessons from Eastern Europe*. New York: Oxford University Press.

Leota, A., 1979. Univerzalan dostup publikacijama. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 25(3), str. 39-48.

Leota, A., 1973. Prvi jugoslovenski seminar o primjeni računara u bibliotekama: Maribor, 8-9 februara 1973. godine. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 19(1-2), str. 99-101.

Logar, J., 1973. *Uvod u bibliografiju: teorijski osnovi bibliografije, istorija bibliografije, pregled bibliografija, bibliografija u Jugoslaviji*. Sarajevo: Svjetlost.

Logar, J., 1958. Uvod u bibliografiju. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 4(9-10), str. 38-67.

Logar, J., 1957. Uvod u bibliografiju. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(9-10), str. 30-48.

M., 1956. Otpočeo je rad na retrospektivnoj bibliografiji Bosne i Hercegovine. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 2(11-12), str. [1]-2.

Madacki, S., 1997 [štampan 1998]. Mogućnost lociranja Bosniaca na online dostupnim katalozima (Online Public Access Catalogues) na World Wide Webu: eksperiment. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 42([1]), str. 21-48.

Maksimović, V., 1982. Osnovni tokovi dosadašnjeg bibliografskog rada u BiH. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 28([1]), str. 35-44.

Maksimović, V., 1978. Neki pristupi za teoriju bibliografije. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 24(4), str. 42-49.

Martić, R., 1961. O obaveznom primerku. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 7(4), str. [52]-57.

McCallum, S. H., 1989. IFLA's Role in International Bibliographic Data Exchange — UNIMARC. *IFLA Journal*, 15(1), str. 50-55. DOI: <https://doi.org/10.1177/034003528901500111>

Mihaliček, M., 1979. Jedinstveni principi obrade bibliotečkog materijala na osnovu usvojenih međunarodnih standarda za bibliografski opis – okosnica jedinstvenog bibliotečko-informacionog sistema: primjena ovih principa u specijalnim bibliotekama. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 25(3), str. 105-108.

Mihaliček, M., 1976. Međunarodni standardni bibliografski opis za monografske publikacije i njegova primjena. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 22(1-2), str. 51-56.

Miličević, M., 1978. Bibliografija Jugoslavije pod nazivom Bibliografija Jugoslavije: članci i prilozi u serijski publikacijama – Serija C. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 24(3), str. 36-42.

Miličević, N., 1984. Rad na tekućoj bosanskohercegovačkoj bibliografiji. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 30([1]), str. 69-71.

Miličević, N., 1981. Aktivnost sekcije za bibliografiju IFLA-e između 46. i 47. zasjedanja. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 27([1]), str. 97.

Miličević, N., 1979. Univerzalna bibliografska kontrola. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 25(3), str. 33-38.

Miličević, N., 1977. Bibliografija članaka i drugih priloga iz bosanskohercegovačkih godišnjaka i periodičnih zbornika 1945-1970. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 23(4), str. 45-51.

Mitrović, J. D., 1964. Služba bibliotečkog obaveznog primerka u Jugoslaviji. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 10(2), str. 42-46.

Nenezić, N., 1967. Centralni katalozi kod nas i u svetu i učešće biblioteka u njihovom obrazovanju i radu. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 13(3), str. 1-12.

O radu na retrospektivnoj bosanskohercegovačkoj bibliografiji u 1957. godini, 1958. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 4(1-2), str. 34-45.

Odluka o obaveznom dostavljanju štampanih stvari na području Jugoslavije, 13. februar 1945. Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije/br. 4, str. 42-43.

Plenum saveza bibliotekara FNRJ, 1963. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 9(1), str. 78-82.

Popović, Emil V., 1957. Novi priručnik za bibliotečke radnike „Uputstva za izradu sistematskog kataloga i sistematski smještaj na policama sa šemom klasifikacije“. Bibliotečki centar NR BiH. Sarajevo, Sv. 1. 1957. str. xxxii+71. 28x20. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(9-10), str. 23-26.

Prašo, S., 1961. O nekim pitanjima signature u vezi sa katalogizacijom. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 7(2), str. 34-40.

Prašalo, T., 1982. Branka Bulatović. Uputstva za primenu ISBD(S)-a. Stručna bibliotekarska literatura. Beograd, Narodna biblioteka Srbije, 1981. 64 p. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 28, str. 115.

Pravila za izradu retrospektivne bosansko-hercegovačke bibliografije, 1956. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 2(11-12), str. 3-7.

Preporuka o ulozi bibliografije u sistemu naučnih i tehničkih informacija u SFRJ, 1973. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 19(4), str. 63-65.

Rad na jugoslavenskoj retrospektivnoj bibliografiji, 1955. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 1(6), str. 26-27.

Redmond-Neal, A.; Hlava, M. M. K.; Milstead, J. L. i American Society for Information Science and Technology. Ur. 2005. *ASIS & T Thesaurus of Information Science, Technology, And Librarianship*. 3rd edition. Medford, NJ: Information Today.

Retrospektivna bosanskohercegovačka bibliografija [Izvještaj sa sjednice Komisije za retrospektivnu bosansko-hercegovačku bibliografiju održane 1957. godine], 1957. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(7-8), str. 84.

Sa redovne godišnje skupstine [sic] Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine, 1956. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 2(3-4), str. 1-16.

Sarajlić, Z., 1997 [štampan 1998]. Iskustva Narodne i univerzitetske biblioteke Tuzla u primjeni COBISS-a. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 42([1]), str. 91-92.

Savić, Lj., 1978. Uloga bibliografije u informacionom sistemu Jugoslavije. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 24(4), str. 19-26.

Selhanović, L., 2023. *Časopis Bosniaca: bibliografska opremljenost i sadržajna analiza članaka*. Završni magistarski rad. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet. Dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/zavDipl/22_23/kin/Lamija-Selhanovic.pdf [2.11.2023.]

Seljak, M. i Seljak, T., 2000. COBISS: National Union Catalogue Online bibliography and gateway to other resources. *Library Consortium Management: An International Journal*, 2(8), str. 177-189. DOI: <https://doi.org/10.1108/14662760010362411>.

Seljak, T., 2008. IZUM i biblioteke – 25 godina uspješne saradnje = IZUM and Libraries – 25 Years of Successful Cooperation. *Bosniaca: Časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 13(13), str. 17-23. Dostupno na: <https://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/253> [10.11.2023.]

Seljak, M., 1996. COBISS: Cooperative Online Bibliographic System and Services. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 26(2), str. 49-56. DOI: <https://doi.org/10.1108/eb040607>.

Simić, S., 1962. Bibliografska euristika. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 8(4), str. 25-33.

Skendžić, N., 1980. Koristan priručnik o primeni ISBD(M) (Stanković Dobrila: Uputstva za primenu ISBD(M). – Beograd. Narodna biblioteka Srbije. 1979. Str. 144.). *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 26([1]), str. 123-123.

Sotirov-Đukić, V., 1997 [štampan 1998]. Uputstvo za katalogizaciju u COMARC/B formatu. *Bibliotekarstvo: Godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 42([1]), str. 75-89.

Stajić, B., 1975. Međunarodna standardizovana obrada publikacija u Bibliografiji Jugoslavije – knjige. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 21(1), str. 9-14.

Stamatović, D., 1978. Katalogizacija na izvoru. Značaj i mogućnosti primene. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 24(4), str. 68-78.

Subotin, L., 1970. Standardi u dokumentaciji i u pojedinim bibliotekarskim službama = Standards in Documentation and Library Services. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 16(2), str. 67-78.

Tuzlak, Dž., 1998. Rad na tekućoj bibliografiji Bosne i Hercegovine u NUBBiH. *Bosniaca: Časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 3(3), str. 81-85. Dostupno na: <https://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/324/324> [8.10.2023.]

Tuzlak, Dž., 2021. *Pregled i perspektive razvoja nacionalne tekuće bibliografije Bosne i Hercegovine*. Završni magistarski rad. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke. Katedra za informacijske nauke. Dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/zavDipl/20_21/kin/Dzenana-Tuzlak.pdf [2.10.2023.]

Uputstva za bibliografsku obradu knjiga retrospektivne bibliografije, 1956. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 2(11-12), str. 11-32.

Uredba o Narodnoj biblioteci Federalne Bosne i Hercegovine, 31. oktobra 1945., Sarajevo. Službeni list Federalne Bosne i Hercegovine/god. I, br. 22, str. [293]-294.

Uredba o obaveznom dostavljanju štampanih stvari na području Bosne i Hercegovine, 18. juli 1945., Sarajevo. Službeni list Federalne Bosne i Hercegovine/6, str. 55.

[Uvodna napomena], 1960. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 6(1), str. NA.

Velčić, V., 1986. *Bibliotečno-informacioni sistem u SFRJ (konceptija)*. Ljubljana: Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, Komisija za razvoj.

Verona, E., 1958. Suvremeni problemi abecednog kataloga (Iz predavanja na seminaru Saveza društva bibliotekara FNRJ). *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 4(11-12), str. 1-14.

Vukčević, R., 1972. Specijalne bibliografije = Les bibliographies speciales. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 18(1), str. 31-33.

Vukčević, R., 1970. Retrospektivna bibliografija Jugoslavije: retrospektivna bibliografska građa 1945-1967 = La bibliographie rétrospective de la Yougoslavie: Le fond de la bibliographie rétrospective de 1945 à 1967. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 16(4), str. 103-106.

Zahirović, Z., 1969. Društvo bibliotekara Bosne i Hercegovine (1949-1969). *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 15(3-4), str. 79-87.

Zaključci IV plenarnog sastanka sekcije za bibliografiju Saveza društava bibliotekara FNRJ (održanog 17. marta 1961. godine u Beogradu), 1961. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 7(2), str. 97-99.

Zaključci V skupštine saveza [sic] društava bibliotekara Jugoslavije, 1973. *Bibliotekarstvo: Časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*, 19(4), str. 83-85.

Zaključci doneti na plenarnom sastanku Sekcije za bibliografiju Saveza društava bibliotekara FNRJ, održanom u Sarajevu 6. i 7. novembra 1958. godine, 1958. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 4(11-12), str. 45-48.

Zaključci godišnje Skupštine društva Bibliotekara NR BiH, 1955. *Bilten Društva bibliotekara i Narodne biblioteke NR BiH*, 1(1), str. 3-6.

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini, 1995. Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, br. 37/95, str. 913-918.

Zakon o bibliotekama, 15. decembra 1972. Službeni list SR BiH/god. XXVIII, br. 34, str. 963-965.

Zakon o bibliotekama, 1957. *Bilten Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH*, 3(11-12), str. 1-10. i *Zakon o bibliotekama*, 8. novembar 1957. Službeni list NR BiH/god. XIII, br. 43, str. 279-283.

Žero, A., 2008. ISSN centar Bosne i Hercegovine: Deset godina uspješnog rada = ISSN Center of Bosnia and Herzegovina – Ten Years of Successful Work. *Bosniaca: Časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 13(13), str. 13–16. Dostupno na: <https://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/252> [20.10.2023.]